

A tartalomról:

Kiss Arnold: Löw Immánuel. — Patai József: A kis Simonnal a nagy Simon sírján. — Else Lasker-Schüler: Sulamith (vers). — Sebesi Ernő: Mannlicherek az imaházban. — Patai József: Német zsidókkal a hajón. — Else Lasker-Schüler: Isten (vers). — Nyiri Tibor: Vendégek. — Bálint Rezső: Kádár Béla. — Hatvany Bertalan: 33 (vers). — Komlós Aladár: Magyar zsidó költők Kiss József előtt. — Ormódy Bertalan: A „Smüle Itzig“-ből (vers). — Dr. S. F. Finkelstein: Hans Herzl utolsó éjszakája. — Singer Jakab dr. főrabbi: Az Amigo-család. — Beregi Ármin: A pálma furesa ábrázolása. — Sas Irén: Péntek este. — Zsidó humor. — Tollhegyről. — Új könyvek. — Krónika és szemle. — Harmincyolc illusztráció és két műmelléklet.

ALUL ÉS JOVÓ

ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI ÉS KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 34

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó elején

Telefonszám:
199-55

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁG GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kc, Jugoszláviában 350 Dinár,
Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Sternberg

királyi udvari

hangszergyár
VII. ker., Rákóczi út 60
(Saját palota)

Az ország legnagyobb
hangszeripari vállalata,
Európa legszebb rádióterme.

GRAMOFÓN

Electro Hungaria P 65.-

Eredeti angol
hordozható, melyben
10 lemez vihető. . . . P 80.-

Nagy, 25 cm-es, duplaoldalas

lemez 68 fillér

STANDARD, TELEFONGYAR, ORION, PHILIPS,
AMERIKAI R. C. A. VICTOR hivatalos árusítása

RÁDIÓ

külföldevő
3-lámpás (2+1) P 72.-

Hang-
erősítő
berendezések
kiállításokra,
vendéglőkbe,
sportpályákra stb.

Ami a szülőket legjobban érdekli

Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát

LITZMANN IRMA
Budapest, VI. ker.,
Király-utca 18. sz.

**KOLLER MŰSZAKI IRODA,
CSILLÁR ÉS FÉMÁRU-GYÁR**

VILLAMOS ÉS GÁZBERENDEZÉSEK,
VILLAMOS-MOTOROK ÉS SZELLŐZŐK
VÉTEL, ELADÁS ÉS CSERE

BUDAPEST,
VIII., DOBOZI-UTCA 15. SZÁM. TELEFON: 31-3-37

SIREMLÉKEK

bel- és külföldi márványokból
legolcsóbb áron

EICHBAUM MÓR KÖFARAGÓMESTER
SIRKÖRÁKTÁRA
V., Pozsonyi-út 1-3

Telefon: Aut. 246-74
Tervezések díjtalanul

F Ü R T H

lakástakarító- és féregirtó vállalat

Budapest, V., Vilmos császár-út 42

Telefon 24-4-55

Lelkiismeretes munka * Prima referenciák

*Kabalista előadás. Maurycy Minkowski (szül Varsóban 1881-ben, meghalt Buenos-Ayresben 1930-ban)
Benjamin Mintz (Varsó) műgyűjteményéből*

Kádár Béla : Fantázia

„Schulklopfer“. Templomba hívó kalapács, fafaragással. Rajta: Isten házába menjünk buzgósággal

B. Mintz (Varsó) műgyűjteményéből

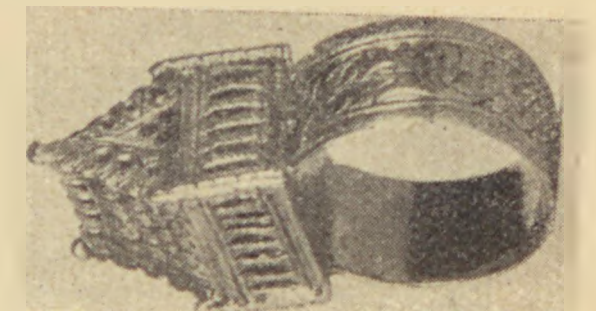
Mezuza, ezüst. XVIII. század

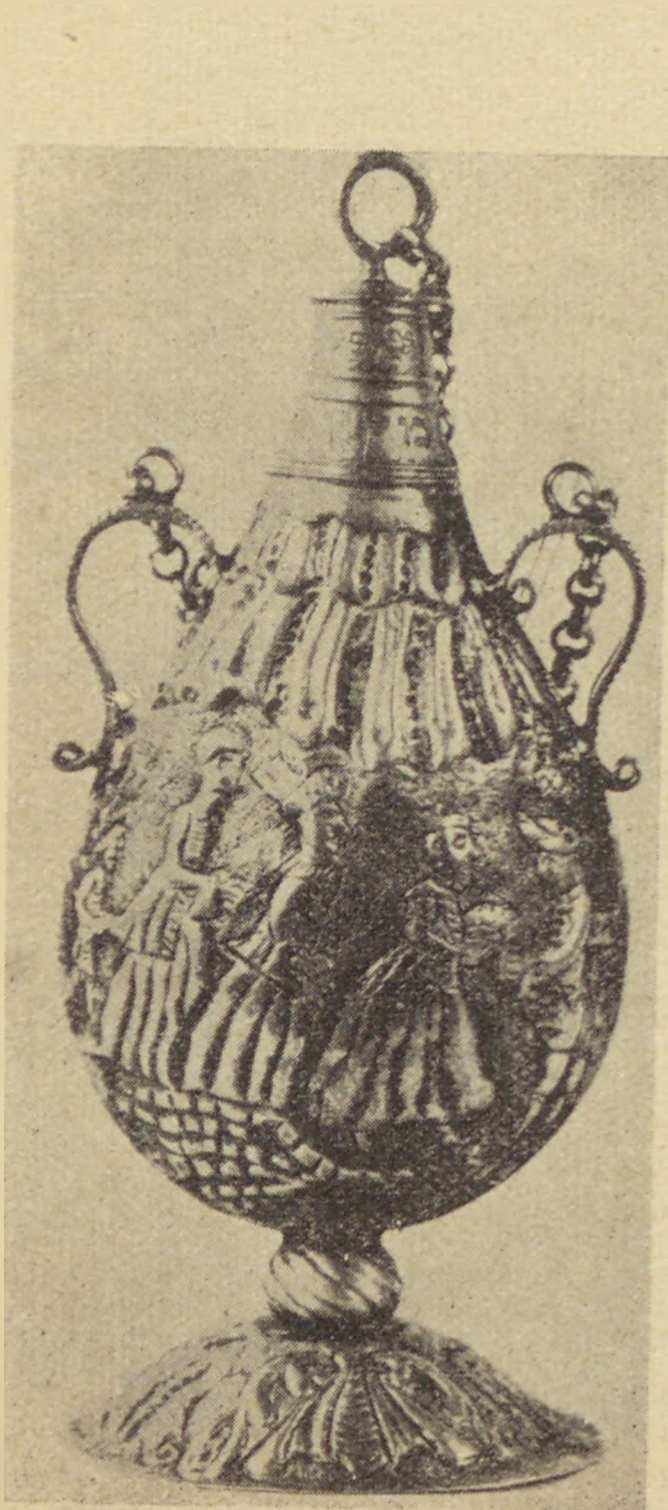
Vizmerítő halottmosdatáshoz (Réz. 1655. Brisk)

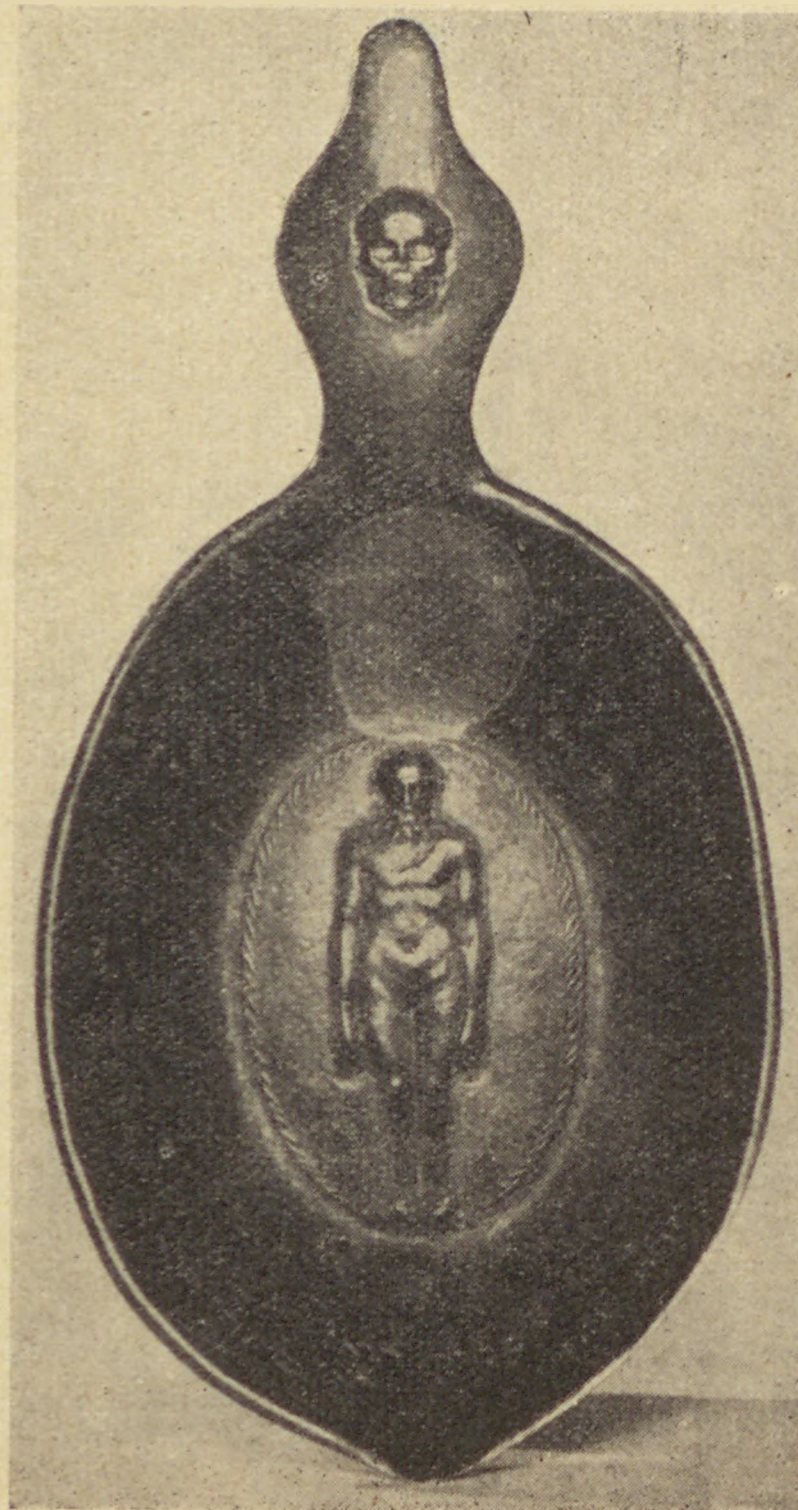
„Beszomim“ fűszertartó

Jegygyűrű. XVII. század

Mohel hintőportartó. XVI. század

Vizmerítő halottmosdatáshoz (Réz. 1655. Brisk)

Mohel-flacon. Ezüst

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *

SZERKESZTI: DR PATAI JÓZSEF * XXIII. ÉVFOLYAM, 1933 OKTÓBER

KISS ARNOLD: LÖW IMMÁNUEL

Ünnep után ünnep. Löw Immánuel életének nyolcvanadik évfordulójához közeledünk.

Mózesről, az isteni Mesterről följegyezi a hagyomány, hogy nyolcvanéves korában fiatal erővel fogott hozzá élete nagy művéhez, hős harcait vívta népéért, csodálatos lelkének páratlan kincseit pazar fényességben szórta a világba. Öreg napjaiban se homályosult el szemének világító csillaga és el nem illant életerejének zamatja. Löw Immánuel, a mi nagy Mesterünk, nyolcvan esztendő hajlatán megharcolta már az élet csatáját, küzdelmét népe Fáraóival és megmutatta egy világ csudájára a zsidó tudás mélységeit és magasságait, nevét ércvesszővel véste be a halhatatlanságba. És mégis mózesi csoda az alakja: nyolcvan esztendő korában fiatal üdeséggel és lélekifjúsággal úgy áll előttünk, mint aki most kezdi gigászi munkáját: varázsvesszeje bőséggel fakasztja a tudomány apadhatatlan forrását, a szépségnek szivárványosan ragyogó kristályitalát az ősi szikla-erekből, lelkének alkotóereje az a zsoltáros cédrus, amely öreg idejében is termőerejű, nedűjét nem veszített, hogy hirdesse: Isten kegyelme töretlen egyenességben magasította föl hódolattal övezett alakját, mivelhogy az ő vízforrásokat fakasztó sziklája az Úrnak szírtje, csudásan tökéletes életmunka, csorbanélküli teremő alkotómunka.

Tudjuk: nem a Löw Immánuel ínye szerint való, hogy ünnepi harsonákat fújjanak az ő fölmagasztalására. Löw Immánuelnek azok a legünnepiebb órái, amikor a csöndes paplakban dolgozóasztala mellett, tudásának fénylő értékeit garmadában ontja a világ elé, amikor lelkének örök szépségeit művész-ötvöző munkában formálja időketálló remekké: egész élete szünetlen ünnep, ünnep minden hétköznapja is.

... De minékünk mégis boldog ünnep, amikor elmondhatjuk, nem neki, de önmagunknak, hogy mennyi féltve őrzött csodálat és szeretet száll feléje a szívünkől azért, hogy fejünknek diadémje lett, azért, hogy árva nevünk megdícsőítője a tudomány koronázottjai, igazságaink kutatói, nemzetünk legjobbjai előtt. Élete a mi életünket tette szebbé, eszményeinek halk világa a mi világunkat tette jobbá. Amit mi mostan Löw Immánuelben ünnepelünk: egy szentséges élet beteljesülése. A háladatosság érzései vezetnek bennünket eléje.

Megjelenítjük magunkban a Löw Immánuel, — nem! a magunk ünneplő órájában, hogy a legnemesebb emberiségnek mekkora summája kell ahhoz: Löw Immánuellé válni. Hármaskoronával ékes, a tudósnak, a művészpapnak és az igaz embernek koronájával s így közeledünk hozzá, ünnepi vallomással. Tudásod csodája a mi szomjazásunk

édes itala, eljövendő nemzedékek örök kristályforrása. Papi hivatásod teljesítése: mózesi tűzoszlop kohójaink homályában, több voltál mindig, mint a legideálisabb zsidó pap, mindenek papja, nemzeted papja, halhatatlan Apád magyar táborig zászlajának selyme hervadatlan színekkel ragyog a kezében...

Nagy, világító fáklyásai az orientálista tudománynak mesterek mesterének ismerik el hódolattal. A szegedi paplakás fölött világokra fénylő csillag ragyog.

Mózesről, az isteni Mesterről regéli a legenda, hogy már elevenen eljutott a Gán-Édenbe. És hogy ott az Istennek angyala megmutatta neki az édenkertnek hetvenezer fűszeres fáját, amiknek a legkisebbje is drágább, mint a földkerekség minden többi fája és nincsen olyan illata a földnek, ami fölérne ezeknek a gyümölcsöknek illatával. Megmutatta neki, dícsőségbe övezetten az igazakat, kezeikben mirtuságakkal, baldachinok alatt, avagy szőlőtőkékkel ékesítetten, gyöngyasztalok előtt ülnek, szafirszékeken; négy folyam zúg ottan, az egyikben tej, a másodikban méz, a harmadikban bor, a negyedikben nárdusolaj folyik. S amikor az ősapák megpillantották a prófétát, megáldották őt: „Áldott legyen, aki a mi reménységeinket beteljesítette.”

A Löw Immánuel örökéletű tudós munkái közül legutóbbi nagy művére, a Flóra-ra gondolok e legenda olvasásakor... Művésze a homilia remekléseinek, a midrás ékköveinek egyetlenülálló, páratlanul szellemes csiszolója, hogy ezer színtöréssel villog a fascettája alatt, a magyar nyelvnek géniusza az ősi humusz zamatjától ittas a szónoklataiban. Csodás mester ez a legzordonabb márványsziklából remekelő: egyik kezében súlyos tudomány kalapácsa döng, a másikkal a magyar nyelv legédesebb hárfáját pengeti. A Tisza habjainak morajlása lágyan zenél a magyar Alföld szellőnyelgésében és viharzúgásaiban egyaránt.

Emberek embere, tudósok tudósa és papoknak papja. Aki imént még ott ült tudós íróasztala mellett, bányatárnában elmélyedő: Gyülekezete legapróbb gyermekeivel együtt tud kacagni, játszani. Ismeri híveinek multját, családjait, szívén hordja sorsukat. Lélekbúvár, lélekidomító. Páratlan megbecsültetésben, mint Mózes, nem tudja, hogy fénylik az arca; megpróbáltatásokban próféta-idegzetű, börtönben, megalázottságban a lelke fölmagasztosul: az ő dicősége nem tegnapról való és nemcsak holnapraszó. Előttünk sugárzik az alakja glóriákban: mint Mózes, aki a monda szerint, vándorútján, népét vezetve, kanaáni szőlőt vitt magával és ez a szőlő annyi bort adott, hogy az elegendő lesz a világ végéig, hogy minden szombaton megtöltse a serleget, amelyet megáld az Isten...

PATAI JÓZSEF: A KIS SIMONNAL A NAGY SIMON SIRJÁN

„Simon ha-cadik“. Így becézték a kis Simont. Mikor először találkoztam vele Tel-Avivban, alig volt 7 éves és az egész város ismerte. Ötéves korában elvesztette egymásután apját, anyját. A kis árvák szétszóródtak a rokonság között. Mondják, nemes versengés folyt a családban. Mindenki szerette volna valamennyit, de legalább minél többet közülük. A kis Simon jó Mayer bácsihoz, jó Renée nénihez került és pótolta nekik a saját gyerekeit. Velük együtt került ki aztán a Szentföldre. Dr. Barsiné kedves gyermekotthonában, a „Beth-hajeled-Leá“-ban láttam először Tel-Avivban. Együtt hancurozott az apró gyerek-sereg a tengerre néző tetőtérasszon, héber dalokat énekelve, ügyes, ritmikus mozdulatokkal héber játékokat kísérve. Simon oldalt állt és elmerengett. Nem vett részt se énekekben, se játékokban. Akkor még nem beszélt oly folyékonyan a héber nyelvet, mint az új város szülöttjei és talán ez is bátortalanította. Mikor legközelebb találkoztunk, már úgy pergett ajkáról a héber szó, mintha ez lett volna az anyanyelve. És Simon otthonos, eleven, mozgékony lett. Habár komolyságát egy percre se vetette le.

„Simon ha-cadik“-nak becézték városszerte. És hogy okkal, arról csakhamar meggyőződhettem magam is. Ott sétáltunk Pészach utolsó napján a Nachlath Binjamin-utca kereszteződésénél. Egy kis csődületre lettem figyelmes. Kerékpáros fiatalember akar átvágni és egy kis fiú folyton elébe szalad, kiterjeszti kezét-lábát és kiabál: „Aszur! Aszur! Jom-tov hajóm!“ „Tilos! Tilos! Ünnepe van ma!“ A biciklis ifjú meg akarja kerülni a gyereket, de az ismét fürgén hátrál és újra elébe toppan és nem engedi tovább. Közbe összefutnak az emberek. Az idősebbek megéleljenezik, helyesebben: meg-hédad-ozzák a kis hitbuzgót. Egész Tel-Aviv forgalma szünetel. A héber forgalmi rendőr sincs a posztján, mert ma nincs szükség reá. Miért ne mehetne az a fiatalember is gyalog? Közelebb megyek, látom, a kis Simon az, aki oly hevesen küzd meggyőződéséért. Kipirult arccal, égő szemekkel, készen arra, hogy inkább elgázoltatja magát a kerékpárostól, de ő nem enged és nem riad vissza, akárcsak Dávid a Góliáttól.

Másnap vendégei voltunk a „nagybácsiéknak“. Simont várták az iskolából. De az késett, késett. Les-ték az ablaknál, elébe mentek az utcára kissé türelmetlenül. A kis cadik késik. Végre megjelenik egy virágcsokorral a kezében és az üdvözlésről is megfeledezve, egyenesen felém siet. Izgatottan nyújtja át a virágot:

— Atta hevéta anasim leerec Jisrael, lachén hevėti lecha perachim! — „Te hoztál embereket Palesztinába, ezért hoztam neked virágot...“

Megcsókoltam a kis cadikot. Mennyit kellett hajlongni kis derekának, míg e homokos földön annyi vad virágot szedett össze ez a maga is nemes vadvirág. Lehetett-e valaha valahonnan virágcsokor kedvesebb?

Simon azonban nem elégedett meg ezzel. Neki magasabb céljai is voltak. A kis patrióta még egy mondattal toldotta meg ajándékát:

„Emór lahem, sejistakeu po.“ — Mondd nekik,

hogy telepedjenek le itt.“ És hozzáfűzött még néhány mondatot arról, hogy a Szentföldön való élet maga milyen szent cselekedet. „Micva“. Parancsolat.

— Kis szentem, — nyugtatom meg — hiszen én mondom nekik, de a bácsikat várják otthon az ő kis Simonjaik, nem maradhatnak még most itt.

— Hát akkor jöjjenek vissza! — makacskodik Simon.

A sors úgy fordult, hogy a kis Simonnak kellett visszajönnie a „nagybácsiékkal“ Budapestre. Nem akarták künn hagyni egyedül. És egy téli napon találkoztam vele „Sternberg bácsi“ és „Margit néni“ régiségkereskedésében. Becézve becézték itt is, mint saját gyerekeit. De ő mint a talajából kitépelt növény, sápadtan, lehorgasztott fejjel ült a keleti szőnyegek között. Fájdalmas melanchólia borongott a szemében. Alig beszélt valamit, mintha néma gyász ülne zsenge szívében.

— Mit búsúlsz, Simon?

— Semmit. Nem is búsúlok.

— Talán Tel-Avivra gondolsz?

— Igen. De úgyse mehetek oda.

— Majd menni fogsz még.

— Igen? — derül fel az arca. De mikor? Ott olyan melegen süt a nap most is. És olyan szép ott a tengerparton...

Egyszer sírva találtam a Kazinczy-utcában. Kis iskolatáskájával a hátán ment, mint aki nagy teher alatt görnyed. Megsimogattam:

— Salom! Miért sírsz, Simon?

A kis Simon zokogva felel:

— Baj van, bácsi, borzasztó baj van. Azt mondta ma a tanító úr az iskolában, hogy Budapesten 250.000 zsidó lakik. Több mint egész Palesztinában. Lehet ez? Hát miért lakik Erec Jisraelben olyan kevés zsidó? Miért nincs annyi Tel-Avivban is, mint Pesten? Nem tévedett a tanító úr?

— Nem tévedett, Simon. De lesznek még Tel-Avivban is annyian — próbálom megnyugtatni. És kérdésre térek át:

— Különböznél jó itt is az iskolában, úgy-e?

Simon szomorúan felel:

— Nem úgy, mint Tel-Avivban. Tegnap meg is mondtam a tanító úrnak. Nagyon kiabált egy gyerekre. Jelentkeztem, felmutattam az ujjamat többször is, míg a tanító úr észrevett és rámszólt, hogy mit akarok? Csak azt akarom mondani, szóltam, hogy a tanító úr nem jó ember. Palesztinában nem kiabálnak a gyerekekre.

— És mit szólt a tanító úr?

— Nem mondott semmit, csak sokáig nézett reám és hallgatott.

Mit is szólhatott volna ennek az ártatlan kis vadvirágnak, aki magával hozta a Sáron völgyének szabad illatát és a palesztinai gyermekek becézetségének tiszta, üde levegőjét?...

És most, két év után újra ott találtam a kis Simont a Karmel hegyén kivirulva. Megint friss, napbarnított arccal, örömtől sugárzó szemekkel:

— Ma slomcha? Hogy vagy, Simon?

Boldogan szikrázik szava, mint akinek többet mondani felesleges:

— Suv paam bearcenu! Végre megint országunkban!

És vidáman ered a beszéde iskoláról, kirándulásról, tengerről, strandról. Most már első realista. Életének első évtizedét lezárta. Komoly problémák foglalkoztatják az agyát. A jelenről és a jövőről.

— Eljössz-e velem, kis Simon a nagy Simon bar Jochái ünnepére, Méronba?

A kis Simon hirtelen elkomorodik. Azt hiszi, csak tréfálok vele. Pedig ő oly komolyan vágyódik erre a zarándokútra. És hogyan engednék őt most, amikor Lag béomer vasárnap van. Szombat éjjel kell megtenni a hosszú utat?

— Nos, Simon, — sürgetem, — eljössz?

— Én mennék — feleli zavartan —, ha a néni engedne.

— Velem elenged.

A szombatot fönt töltöttük a Karmel hegyén. Itt Simon kalauzolt engem. Hegyhátak és vádihasadékok között vitt az askénáz barlangtemplom rejtekéhez, mely talán az igazi „Elijáhu barlangja“ és sziklába vájt mély üregével, mely csak egy kis nyíláson kap felülről világosságot, igazán misztikus áhitatot keltő. Mélység és magasság érzése vegyül át a Szombat imáin és énekein, melyeket halk, tompa visszhang ver vissza a csupasz, érdes kövekről.

Tovább a hegy lejtőjén fehér sátrak sokasága. Az iskolák növendékei táboroznak itt és készülnek az esti „hadlakára“, a máglyagyújtásra, amikor fellobog, lángol Rabbi Simon bar Jochái lelkének üdvéért és levilágít majd az egész városra és a tengerre az az óriási rőzsehalmot, melyet napok óta gyűjtöttek a Karmel kövei között. Mert hiszen az élő fát bántani nem szabad. Dalolva-hórázva lejtik körül a rőzsehalmot, mintegy izelítőt adva a méroni nagy „hadlaka“ hatalmas méreteiből. Elhaladunk a sáttortábor mellett. Salom, jeladim! Salom, gyerekek! Csak világítsatok minél messzebbre. Megyünk tovább a Karmel nyugati lejtőjén. Most már fölhallik a tenger zúgása. Kissé messzebb, túl a római romokon, az atliti parti „sópárolók“ fehér hegyei csilognak a tiszta napfényben. Most Mayer úr veszi át a szót:

— Íme ez az a *Karmel-maaravi*, melyet most hódítunk meg. Ezek a csupasz sziklákon modern villák sorai fognak állni, egészen le a tengerpartig. *Strandváros lesz*. Mert lent a lábunk alatt terül el a legszebb és legszélesebb homoksáv, melyet csak rendezni kell. A Karmel másik oldalán gyárváros, ipari centrum, kikötő-épületek és kereskedelmi központok lesznek. Itt a nyugati oldalon lesz a *haifai Riviera*. Közvetlen a városnál, kitűnő közlekedéssel, tengeri és magaslati levegő és nyugalom. Ahol most állunk, lesz a Grand-Hotel gyönyörű kilátással minden oldalról a tengerre, nagy golf-pályával és óriási parkkal. Nem álom ez. Már megkezdtük a parcellázást. Aki telket vesz, kötelezi magát a gyors építésre. Már opciót szereztünk a túlsó „francia Karmelre“ is. A karmelita kolostortól vesszük meg. Holnap megkezdik az útépitést

Rubin (Tel-Aviv) : Meróni muzsikusok

és a fasorok ültetését. „Földspekuláció“-e ez, vagy nem inkább földmegváltás, ha magánosok csinálják is?

A kis Simont ezúttal nem érdekelték a Karmel jövőjének kérdései. Ő már ott bolyongott a kanaáni hegyek között, messze Méron tájékán, ahová éjfélre készültünk. És bár máskor mindig meghosszabbítani szokta a Szombat határát, most türelmetlenül vártaleste már alkonyat előtt az első csillagokat. És mikor az este beköszöntött és indulhattunk le a hegyről a városba, Simon mindig elől volt. Fürgén csetlett-botlott a sziklák között, ugrálva, loholva, nehogy, Isten ments, lekéssük az autobuszt.

— Nekem ne tessék jegyet váltani, én még állhatok a bácsi előtt és ez nem kerül pénzbe, — figyelmeztet kímélő kis utitársam.

— Dehogy is fogsz állni. Aki Méronba megy, azt megilleti egy ülőhely a mennyországban is, meg az autobuszban is.

Sűrű sötétben robog a nagy kocsi a szerpentinek utakon. Ki látja most, mi mellett haladunk el? Új kolóniák, ősi „Népek erdeje“, arab falvak sárházai, romantikus úri kapuk, kaktuszoktól meg ciprusoktól körülvett kutak. A reflektor élesen rávilágít egy tevékaravánra, mely misztikusan belecsilingel az éjszakába. A sötétben folyton fel-felvillannak az előttünk elhaladó autók lámpái. A kis kocsik boszorkányosan hajtanak és előznek. Hirtelen megszólal egy hang az auto-

Rubin (Tel-Aviv) : Zsengék

busz homályából: „Testvérek, énekeljünk!” És mindjárt rá is gyújt Rabbi Simon boldogság-énekére és az egész kocsi vele dalolja: „Bar Jochái, Bar Jochái asrecha...” Titokzatosan zeng a száguldó sötét autó a hegyek között. És most már minden kocsi, mely megelőz és melyet mi előzünk, versenyt dalol velünk. Dalok és fények villódnak egymásba szikrázva. Simon, ismered e dalt? Tudod-e Rabbi Simon csodáit? Miket művelt kétezer esztendőnek előtte itt a hegyek között? Tíz éve számárháton és gyalogszerrel ereszkedtünk alá Száfetből hegyek-völgyek sziklás ösvényein zászlókkal, Tóratekerccsekkel, furulyákkal, táncosokkal és dobosokkal. Most autón „zarándokolunk” és repülünk a gögös emberi találmányon. Hop! A kocsi megingott, alaposan megrázkódott, félrebillent és hirtelen megáll. A reflektor elaludt. Néhány gyufaszál gyullad ki sebesen. Hol vagyunk? Vigyázat! — kiáltja a sofőr — jobboldalt mély árok van. R. Simon csodája, hogy bele nem fordultunk. Csak baloldalon lehet kiszállni. Vigyázat! Egymásután száguldanak az autók, ránkvilágítanak, lassítanak és megállanak. „Ha látod felebarátod szamarát leroskadni a terhe alatt, ne vond el magad, segítve segíts neki.” Így tanították ezen a tájon. És nem volna ez érvénnyel gépkocsira is? Néhány lámpás arab jön a közeli faluból, kefijával, lengő abájjával. Ők is segíteni akarnak. Ők is tudják, hogy a csodatevő nebi Szimun, „Simon próféta” halálának évfordulójára zarándokolnak az Irás fiai ezen az éjjelen. Hideg szél szálló harmatot csap az arcokba. Simon, burkolózz be jól a kendődbe, felelős vagyok érted, mint Juda Jákóbnak az első Simonért. De Simon nem fázik és nem fél. Melegíti a tudat s a hit, hogy

mégis már közel lehetünk Meronhoz. Még tizenöt kilométer!

A sok segítséggel végre feltolják az autobuszt az utra. A defektust kijavítják és egy jó órai késéssel indulhatunk tovább. Ujra zeng a dal: „Bar Jochái, Bar Jochái, asrechá”. Most még lelkesebben és hangosabban. És messziről már intenek Bar Jochái síremlékének megvilágított kupolái. Nemsokára egy rendőr lovagol elénk, megállítja a kocsit. Tovább nem lehet menni. Az út R. Simon sírjától egész idáig el van állítva az autók tömegével. Innen már csak gyalog lehet felmenni a hegyre. Nem bánkódunk a parancson. Kiszállunk és indulunk fölfelé a porfelhős sötétben. „Vigyázz, Simon, egy pillanatra se hagyd el a kezemet!”

Egyszerre csak nyöszörgő hangot hallunk. „Jaj nekem!” „Ilyen szerencsétlenség!” A hang után megyünk. És a homályban felfedezünk egy aggastyánt, aki lihegve két csomagot cipel. Azt hitte, a kocsi felviszi egészen a sír templomáig és ott leteszi a holmiját, míg másnap Száfetbe utazik az öreg kabbalisták közé. Most nem bír mozdulni. És látni is alig lát. Simon, segítsünk. Rabbi Simon éjszakáján sok jót kell tenni. Vezetjük az öreget és visszük a holmiját. Minél feljebb érünk, annál világosabb. Egy barlang előtt megyünk el. Bent a mélyében öregemberek ülnek a földön és gyertyafény mellett tanulnak. A Fény rejtelmes könyvébe, a Zoharba mélyednek, amelyet Rabbi Simon itt, ezen a tájon, egy barlang rejtekében írt. Bele-nézünk. Temetőhely lehetett ez is. Oldalt koporsóknak szánt mélyedések a sziklafalba vágva. A nyíláson fönt felírás: „Itt vannak eltemetve Rabbi Simon jesivájának tanítványai.” Öreg tanítványok, fel sem pillantanak, élve temették el magukat ebbe a barlangba, hogy éjjel-nappal a szent titkokba merülhessenek. És a barlang előtt áll a legnagyobb sebességgel haladó autók rengetege, melyek közt alig lehet ma utat törnie gyalogos tömegnek. Reflektorlímpás rendőrök lovagolnak ide-oda és irányítják a rendet. A hullámzó emberfolyam egyre szélesedik és feszíti a medret, a partokat. Simon, fogd jól a kezemet. Megyünk följebb Óriási sátrakban árusok nyüzsögnek a nagy kapu előtt. Túlhan szinte egy gomolyagban tombol a tánc. Hosszúszakállas muzsikások keleti zenéjére chászidok, chalucok együtt lejtenek körbe és mámorosan ismétlik a refréneket a középütt bottal dirigáló öreg szefárd ütemére. Köröskörül, a lépcsőkön, a tetőkön és kupolákon a zarándokok ezrei tolonganak. Az udvaron alig lehet már keresztültörni, hogy a síremlék csarnokába jusson az ember. Gyönyörködnek még az éneklők és táncolók extázisában. De a kis Simon sürget. „Menjünk már Rabbi Simon sírjához. Én imádkozni szeretnék.” Nehéz, nagy erőfeszítéssel áttörjük a frontot. Bejutunk a kupolás csarnokba; zsufolásig szorongnak itt is. A sírbarlang fölött emelkedő tömb tele van tüzdelve lobogó gyertyákkal, mik egyre szaporodnak, mialatt egyre forróbban sisteregnek az imák az olajszagú, izzó levegőben. Sápadt, ifjú chászid lép hozzánk: egy olajkanócot gyújt meg. „Milyen név emlékére?” — Arra, aki elérte, hogy ott nyugodjék az Olajfák hegyén Jeruzsálemben és ama szent asszonyra, aki kilehelte lelkét a Gáluth-úton, ott a Szamos partján. Átnyujtom a

szokásos adományt. A kis Simon félénken szorítja a kezemet: „Gyújthatok én is egy mécesst?” Elérzékenyedve veszi válaszomat. Mint aki elérte most útja egész célját. Átszellemülten az oszlophoz lép és két héber nevet mond be remegő hangon. Erre az egy pillanatra elhagytam a kezét. Kis árvám, kit oly korán hagyott itt apád, anyád, csak sírj érettük zsenge könyveiddel. Bizonyára ők is lenéznek most reád Rabbi Simon trónusa mellől és imádkoznak érted halottak és élők égi Urához...

Már rég elmúlt éjfél, mikor a tolongó tömegben fölfelé igyekeztünk a lépcsőn a máglyagyújtáshoz. Simon melegen szorongatja a kezemet. „Sohasem fogom elfelejteni a bácsinak, hogy elhozott Meronba. Nagyon köszönöm. Sohasem fogom elfelejteni.” Fönt a kupolatetőn Száfet szent városának főabbija egy korsó olajat önt a mindenféle ruhákból, selymekből, szövetekből felhalmozott két máglyaoszlop egyikére, egy feléje nyújtott fáklyával meggyújtja és mialatt a láng szikrázva fellobog az éjszakában, összekulcsolt kezekkel, ég felé emelt szemekkel imát mond Rabbi Simon bar Jóchái lelki üdvéért. Ezalatt fönt meg lent már megindul a tömegroham. A máglya körül chászidok csoportosulnak énekelve, körtáncba fonódva. Rövid szünet alatt egy hang harsan fel a kupolán. „A második máglyagyújtást Rabbi Eleazár, Simon fia lelkéért elicitáljuk a meroni jesiva javára!” 100 font, 150 font, 200 font, 250 font, 300 font, 400 font, — röpködnek a számok — 500 font! — kerekíti ki egy bagdadi zsidó, akinek a kezébe adják az olajkorsót és az égő fáklyát és pár perc múlva a kupolatető két szélén két hatalmas lángoszlop ontja fényét és melegét, — amely bizony jólesik az Acmon-hegy felől fújó hideg szél mellett.

Már kettőt üt az óra a kis templomban. A kis Simon fáradtan, álmosan áll mellettem. Tán jó lesz egy kicsit lepihenni itt az oszlop közelében a kőpárkányon. Alája terítem a kendőt és beburkolom. Mikor már szunnyadni kezd, ráterítem a kabátomat is. Én majd melegszenek a chalucok és chászidok táncánál. Te pedig, Simon, aludj a kemény kövön, kövel a fejed alatt, mint egykor ősapád Jákób, Isten szabad ege alatt és álmodj arról a létráról, amely a földről a mennybe vezet és az Úr angyalai járnak fel és le rajta és az angyalok között lássad a két lelket, akikkel találkozni vágyódtál ide Meronba...

Nem mozdultam el persze őrségem helyéről. De a karolini chászidok csoportja közelünkbe jött. Csakhamar beleföntek gyűrűjükbe mindenkit, aki körülöttük állt. Ninvéi zsidók jöttek arab keféjével és abájával, hatalmas termetükkel valami ősi patriarkára emlékeztettek, arabul beszéltek, héberül nem is értettek. Boldogan álltak a sorba és tanulták az új meroni dalokat, mikbe most új motivum vegyült: „Bar Jóchái, Bar Jóchái, harcolj, harcolj Hitler ellen!” Megértették. Majd ők kerültek a középpontba és zsidó tartalmú arab dalokat adtak elő, félig dalolva, félig táncolva. Jöttek babyloni zsidók, akik a Targum nyelvét beszéltek egymás között. És jöttek yemeniek Dél-Arábia perzselő hevével a szemükben. A karolini chászidok mind körükbe vonták. Most rám kerül a sor: „A pesti zsidó is jöjjön! Majd vigyáz valamelyikünk a gyerekekre!” És

mikor ők is belefáradtak a táncba és énekbe, körbe ültek a földre és a chászidok örege Tibériasból kosarat vett elő és kezdett osztogatni tojást, ugorkát, süteményt. „A pesti zsidó is vegyen” — szól kedvesen. — „És ezt a gyerekeknek, amikor felébred.” — Köszönetet akarok mondani a gazdának. De a chászid elhárítja:

— „A gazda? — mondja az Ég felé mutatva — a gazda Ő odafönn, egyedül Ő...”

Hajnalgig tartott a vidám virrasztás. Simon is felébredt. Lemegyünk a nagy udvarra. A tömeg már oszladozni kezdett. Új emberek gyülekeznek. Fiatal apák hozzák ünnepi díszben hároméves fiacskáikat, akiknek itt fogják először levágni a hajfürtjeiket. Csodálatosan szép szőke a legtöbb apró „völegény”, a hazai termés, meghazudtolva mindenféle „árja-elméletet”. Színes szalagokkal díszített hosszú gyertyaszálakat kezükben tartva lovagolnak félénken a büszke apák vállán, akik körbe-körbe lejtik a táncot, aztán rokonság és ismerősök vállról-vállra kapják a kis chalaka-vendégeket. Az arab és angol rendőrök is megfélemeznek hivatalos komolyságukról, felkapják és megtáncoltatják a fürtös, kis „chaszanokat”. A táncolók között megpillantom Jom Tov öcsémet, aki most jött Jeruzsálemből, magával hozva kis hároméves zsengejét. Fehér chászidöltözetében, finom szakállával, oldalfürtjeivel, nyújtott, sápadt arcával, hajdani ifjú aszkétának benyomását kelti. Régi cadikok udvarának álmodószemű rajongója.

— Ez a bácsi fivére? — érdeklődik Simon.

— Igen, — feleltem.

— Pedig egészen másképp néz ki. Ő chászid, a bácsi meg borotvált!

— És ki tetszik neked jobban? — vetem fel a bizalmikérdést és a hála kérdését.

A kis Simon szemembe néz és egyenesen felel:

— Ő.

Csak nőjj tovább is ilyen nyílt és szabad emberré, drága kis Simonom. Nyílt és szabad zsidókra van szüksége Jisrael országának.

Else Lasker-Schüler : Sulamith

*Oh, a te édes ajkaidon
ösmertem meg az üdvösséget!
De már érzem, mint égetik
Gábor arkangyal forró csókjai
a szívemet.
Egy éjsötét felleg felissza,
mélységes cédrusálmomat.
Oh, az életed utánam integet
s így múlok el
égő szív fájdalomban,
s így tűnök el
a világűrben,
az időben,
az öröklétben,
s a lelkeim ellobban .
Jeruzsálem
alkonyi színeiben.*

Fordította: Szenes Erzszi

SEBESI ERNŐ: MANNLICHEREK AZ IMAHÁZBAN

1.

Sok mindent lehet a rendkívüli időkkel megmagyarázni. Többek közt azt is, hogy miképpen kerülhettek azok a Mannlicher-puskák abba a bizonyos imaházba...

2.

Beteg lett az ország.

A négyéves háborúskodástól marcangolt testét a láz gyötörte. A forradalom láza. A kilengések, az egyéni akciók, az atrocitások mikrobái sűrűn úsztak az októberi ökörnyálás levegőben. Fogyóban volt a kenyér és lazulni kezdett az erkölcsi eresztéke. Városokban megrohanták a gyárakat és hörtönöket és a kaszárnyákat. Falun is gyenge lábbon állt a személy- és vagyonsbiztonság. Itt először a jegyzőnek estek, aztán a zsidónak. A legtöbb helyen a kettő egyet jelentett... Hát még S... en, ahol több volt a zsidó, mint a keresztény. Még a községi bíró is hitsorsos volt. Keresztény volt ott a bakter, az éjjeli őr, a favágók és marhahajcsárok... Mozgolódní kezdtek ezek is és így nem lehet csodálkozni, ha november első szombatestéjén rendkívüli gyűlésre jöttek össze a s... zsidók. Állást kellett foglalni a Nemzeti Tanács mellett s ami ennél is fontosabb: meg kellett szervezni a polgárőrséget. A gyűlés előtt rémhírek terjedtek el, hogy az a pár keresztény el fogja csapni a zsidó bírót. Lehet, hogy ezért is, de tény az, hogy a szombatesti istentisztelet kétszer olyan sokáig tartott, mint máskor. A község vénei olyan áhitattal bújták a szent könyveket, mint soha azelőtt. Ezek az öregek már átéltek egy forradalmat és csillapítani próbálták a fiatalabb generációt, de ez lefitymálta a negyvennyolcas időket.

— Negyvennyolcas forradalom? Az is valami?! — mondta ajkbiggyesztve Lerner Nüse, a telefonista altiszt, aki a fiatalság vezérének tekintette magát.

— A negyvennyolcas forradalom az csak egy hékebeli forradalom... — jelentette ki Reich Rűven, az agilis gabonaügynök, akinek szakmabeli képességeit a trénnél használták fel kitűnő eredménnyel.

A közgyűlés az időknek megfelelően viharos lefolyású volt és el lehet mondani, hogy végig az egész vonalon a fiatalság álláspontja győzött.

3.

Azért másnap egy pár idősebb hitsorsos is vett részt abban a küldöttségben, amely a városparancsnokságon tiszteltet abból a célból, hogy a község személy- és vagyonsbiztonságának a védelmére tíz Mannlicher-puskát kérjen.

Ott volt mindenekelőtt a bíró is. Egy paprikás külsejű, zömök ember, aki tekintélyes pocakjával a konzervativizmust képviselte. Ott volt aztán a tanító úr is. Nágel Samunak hívták ezt az embert, aki a község esze volt. Apró, fürgelábú emberke, akinek precíz jegyzőkönyveit még a közeli város hitsorsosai is megcsudálták. Ott volt persze az ifjúság két képviselője is: Lerner és Reich.

— Mi az? Mannlichereket akarnak az imaházba? — förmedt rájuk egy a bajusza mögé rejtett mosollyal az adjutáns.

— Miért éppen az imaházba? — sürgette a kérdés tisztázását.

— Sztratégiai okokból — vágta ki a tromfot Lerner.

— Az imaház a község közepén van, hát leghibiztosabb a centrumból védekezni — sietett Lerner segítségére Reich, aki csak a trénnél szolgált ugyan, de így is több hasznót hajtott, mint azok a tüzértisztek, akik az ellenség helyett a saját gyalogságot tisztelték meg a tarackokkal.

— Ez fellázítaná a népet — vélekedett az adjutáns.
— Hisz mi vagyunk a nép — állt elő a tanító úr.
— Tessék minket az ezredes úr elé vezetni! — kockáztatta meg a bíró.

— Szó sincs róla, sokkal fontosabb dolga van, mint a s... i imaházat fegyverekkel ellátni.

És otthagya a küldöttséget.

De még mielőtt benyitott volna a parancsnok szobájába, a fürgelábú tanító a nyomába férközött, már útközben kivett egy borzasztóan összegyűrt papírlapot a nadrágzsebéből és a kapitány orra elé tartotta:

— Was ist das? — kérdezte meglepetten.

— A község kérvénye — felelte a tanító.

A kapitány átolvasta a kérvényt és csak úgy rázta a kacagás.

— Das ist gut! Vortrefflich!! — mondta maga elé. És újból elolvasta.

A kérvényben — amelyről a fiatalság vezéreinek fogalmuk se volt — a község azt kérte, hogy a Mannlichereket závarzat nélkül, tehát muníció nélkül utalják ki, mert belátják, hogy a Mannlicher-puskáknak az imaházban való elhelyezése rossz vért szülne a nemzsidó lakosság körében, éppen ezért csak szimbolikus jelentősége van az egész felfegyverkezésnek. A „szimbolikus“ szó pirossal volt aláhúzva... És ez nagyon tetszett a kapitánynak.

— Rendben van uraim! Menjenek ezzel a Magazinba — nyugtatta meg a küldöttséget és ezzel a kérvény hátlapjára pársoros utasítást adott a löszerraktárnoknak, hogy a verschlussnélküli tíz Mannlichert a zsidók átvehetik.

Könnyedén szalutálva távozott az irodából. Az ott hagyott kérvényt most felkapta Lerner és amikor végigfutott rajta, rettenetes dühében összegyömöszölte és nekirohant a tanítónak:

— Micsoda gyávaság ez?

— Egy Mannlicher Verschluss nélkül annyi, mint egy hitközség tóra nélkül — fakadt ki dühösen Reich.

— És ha megtámadnak, mivel fog löni? — toporzékkolt Lerner.

— Csak szimbólum az egész! — kapacitálta őket a tanító, aki akkor érezte először, hogy tanítványaira már nem igen hat a tekintélyével.

— Inkább tíz Mannlicher Verschluss nélkül, mint egy Mannlicher a Verschlussal — védte meg a község hivatalos álláspontját a pocakos bíró.

Lerner összenézett Reich Rűvennel és megadva magukat sorsuknak, a Magazin felé tartottak.

4.

Mikor a rabbival óvatosan közölték, hogy az ő imaházába fegyvereket helyeztek el, majdnem elájult. A gondolat olyan távol volt tőle, mintha valaki azt kívánta volna, hogy a szent könyvekkel fűtsék az imaházat. De a rendkívüli időknek ő is megadta magát. A rémhírek is percről percre nőttek. Óriási szárnyakon röpítették híreiket szét ezek a vészmadarak és a faluban mindenki tudni vélte, hogy a parasztok még ma este nekimennek a zsidóknak. De ezek megőrizték a hidegvérüket. A Mannlichereket nagytitokban elhozták az imaházba és a hitközségi elnöknek az volt az indítvánva, hogy a fegyvereket padok szerint kell elosztani. Ez ellen Lerner vétót jelentett he és alapos vita után győzött az ő álláspontja, amelynek értelmében gúlába rakatta a Mannlichereket. A kályha mellett álltak fel a fegyverforgató őrök, hogy esetleges támadás esetén rögtön kéznél legyenek.

Ilyen előzmények után mindenki nyugodtan tért haza

az imaházból. Az őrség lefüggönyözte az imaház ablakait és egy félóra múlva vígan folyt a csata. Már mint a klábrisz-csata. Észre se vették a hajnal derengését, amikor már beszállingóztak az első hívők a reggeli imához.

A tanító úr büszkén jártatta végig a tekintetét a gúlába rakott fegyverek fölött. Mielőtt feltekerte volna a tefilimet a karjára, odasompolygott a fegyverrakáshoz, nem-e csempészett oda az éj leple alatt egy pár Verchlusst az a Lerner?!...

Mikor úgy látta, hogy minden rendben van, megkezdte az imát. Ma ő volt az előimádkozó. Soha olyan izzón és karcsúan nem szárnyalt a hangja, mint éppen ma. Boldog büszkeség töltötte el a keblét, hogy a halálraremült községnek az ő ötlete szerezte meg az annyira áhítozott biztonsági érzetét.

Mikor kiment az imaházból, azért mégis kissé furcsának találta a kontrasztot és arra gondolt, hogy ha az arzenálban oltárt emeltek volna, ez csak halvány másolata lett volna annak a szentségtelenségnek, hogy a szentkönyvek szekrénye mellett fegyvereket kellett elhelyezni.

5.

Így teltek el a „forradalom“ órái. De egy pár nap múlva mozgolódní kezdtek a keresztény „kisebbségek“. Főleg a kovács izgatta a kedélyeket.

— Szégyen, ha tűrjük ezt! — kezdte el a kútmérgezést.

Furcsa, de mégis úgy volt, hogy az imaház közvetlen közelében lakó kovács, tehát a szomszéd volt az, aki a legjobban tüzelt a zsidók ellen. A rendkívüli idők teljesen kiforgatták ezt a voltaképpen szelíd embert a valójából. Világéletében a legjobb egyetértésben élt a hitközséggel. Nem egyszer történt meg, hogy egy temetési menet vonult végig a falun, ő is bedobta a maga krajcárját a perselybe. Husvétkor több pászkát evett, mint a zsidók, mert ajándékba kapott jó csomót minden szomszédjától. Majdnem tiszteletheli zsidó volt ez a kovács, amíg egy szép, ránézve nagyon is csunya napon nem bujt ki belőle az ördög. Akkor esett el egyetlen fia.

— A zsidók miatt van ez — vigasztalta a feleségét. És ez a butaság valósággal rögeszméjévé fajult. Hogy a zsidó segédjegyző is elesett egy héttel később, az őt hidegen hagyta.

A falu józan elemei egy ideig némán túrték a kovács méregkeverő beszédét.

— Fegyvereket őriznek a templomban! — süvített most a hangja.

— El kell tőlük venni! — replikázott a falusi bakter.

— Úgy van! Elvesszük tőlük!! — ujjongott kórushan egypár horizű hang. A kocsmában beszéltek meg a tervüket. Óvatosan körülnéztek, nem-e hallgatózik a kocsmárosné a konyhából? Férje ott sínylődött a szibériai fogságban és az asszonynak fogalma sem volt arról, hogy a kocsmában mire készülnek.

A kovács felhajtott a snapszból és mégis rekedten buggyantak ki a szavak a torkán.

— Testvérek, figyeljete ide! — kezdte el, miután hatásosan körülnézett. — Én itt lakom a szomszédban, hát mindent tudok róluk. Előttem hiába titkolóznak. Én kilestem minden dógukat. Lehet, hogy az a vérvád az csakugyan kigondolt mese, de a többi szertartásuk mind itt van a kisujjamba. Már úgy tudom az összes imádságukat, mint a rabbijuk, pedig annak a feje olyan, mint a káptalan. Tudom, hogy mikor döngetik a mellüket, tudom, mikor kell felállniok és tudom azt is, mikor kell leülniök. Sőt azt is tudom, mikor kell letérgyelniök. Mer azt is csinálják. De csak hosszúnappor. Ha mi résen leszünk, akkor az idén két hosszúnappjuk lesz vagy egy se...

— Sokat beszél kend, de keveset mond — próbálta leinteni egy himlőhelyes suhanc.

De a kovács nem hagyta magát.

— Kuss! Ne pofázz! — pisszegték le a tekintélyesebbek.

— Ide hallgassatok! Mint mondtam, ösmerem minden ceremóniájukat. Van egy furcsa imájuk. Úgy híjják, hogy semni neszre.

— Hát az mi a csuda?

— Megmagyarázom ezt is. Mikor ezt mondják, ezt a furcsa imát, ezt a semni neszrét, akkor nincs az a hatalom, hogy megmocsanjanak. Mert ezt állva kell mondani. Összetett lábbal, mintha haptákba állnának az Úristen előtt.

— Az Úristen előtt? — lepődött meg az imént közbeszóló suhanc.

— Persze, hogy az Úristen előtt. Azaz hogy az ő Úristenük előtt... Figyeljete csak ide. Ilyenkor ütik a mellüket, behúnyják a szemüket és valami furcsa nótát zümmögnek hozzá, de olyan csöndes zümmögés ez, hogy egyik nem zavarja vele a másikat. És ez a zümmögés tart vagy tíz percet és csak akkor lépnek három lépést hátra, amikor befejezték azt a zümmögést. Hát most figyeljete ide, ha énrám hallgattok, akkor kilesem pontosan, mikor kezdik el ezt a semni neszrét, amikor nem szabad hátranézni és akkor berohanunk hozzájuk és akkor miénk mind a Mannlicher, ami ott van... Minek a zsidóknak a puska? — kacagott föl a szónokló kovács, akit hirtelen megéljeneztek.

— Remek lesz! — hahotáztak a berúgott társai.

— Este meglessük őket — fogadkozott az egész kocsmá.

— De hogy is híjják azt a furcsa imát?

— Semni neszre — úgy híjják azt. Mer hogy *semni neszre* nem szabad megfordulni a zsidónak, mikor azt elmondja, azt az imát... magyarázta a kovács a társaságnak és meglegedetten dörzsölte kormos kezeit.

— Nahát akkor Isten neki... semmi neszre... — adták meg a zavargók beleegyezésüket a kovácsnak és az egész, borgőzben úszó kocsmá, mint valami megszállott és fanatikus összeesküvésnek kúsza és félelmetesen komor szíluettje.

6.

Csak nagynehezen tudták titokban tartani a készülő rajtaütést. A kovács ügyes taktikusnak bizonyult és eltalálta azt az időpontot, amikor a gyülekezet a semineszrébe fogott.

— Rajta, most — adta ki csöndben a jelszót és a kovács vezetése alatt megrohanták az imaházat.

Legelőször a samesz kisfia vette őket észre, dacára annak, hogy csaknem lábujjhegyen jöttek be. Mert hát tartották magukat ahhoz, hogy semmi neszre... A kisfiúnak arcára fagyott a rémület, torkára forradt a szó és úgy tett, mintha mi sem történt volna. Tovább imádkozott. A gúlát már akkor szétszedték. Ez a művelet nem járhatott lárma nélkül. Vad, különös hangok törtek elő a torkukból, de azért közben szemmel tartották a zsidókat, mert hátha a veszély jelenléte feloldja őket a ceremóniák szigorú betartásától.

Kísérteties pillanatok következtek. A gyertyák tragikus sercegéssel lobbantak meg és vézna fényük is előre vetette árnyékát egy készülő tömegmészárlásnak. Ez a mézszárlás a sötétség vérszágú felhőitől elkábított agyvelőkben csirázott ki és krözüsi aratásra éhezett. A falióra egykedvűen ketyegett, de mintha megmerevedett volna az idő. A parasztok hajlongó zsidókat láttak maguk előtt és ez a fesztelen hajlongás oly rémesnek és mégis magától értetődőnek tűnt, hogy ebben a pillanatban nem tudták pontosan

san, nem-e ők reszketnek jobban, pedig a puskák ott voltak már a kezükben.

Lerner Núse, aki a kályha mellett imádkozott, szinte a hátában érezte őket, de meg se moccant. A mozdulatlanság átviharzott az egész minjanra. Mintha valami szent kontaktus szíjazta volna őket egybe, elvonatkoztatva a földi olcsó dolgoktól és mintha messzi magasságba emelné őket, ahonnan a halálos veszély is csak derűs játékszernek számít.

A kovács megdermedt ettől a látványtól. Ő nem hitte, hogy az imádkozók most sokkal jobban félnek őtőlük, mint az Istentől. Valami furcsa révület nyilalt át rajta:

— Hát ezek ilyen jóba vannak az Istennel? Hisz akkor ezek sérthetetlenek — és hiába szorongatott a kezében egy Mannlichert, úgy érezte valami tompa zsibbadással a tudatában, hogy valami megbabonázó látványnak a lenyűgözött tanuja.

— Hát ezek a gyávák nem félnek? — somfordált melléje egy suhanc. És mikor a hajlongva imádkozó zsidóknak az árnyéka táncolni kezdett a félhomályban úszó falon, úgy érezték, hogy kísértetek ellen kell fegyvert fogniok és mintegy titkos jelre, de most már megkönnyebbülten fellélegezve kifordultak az ajtón.

7.

Az imába zilipelt szóáradat most feltornyosulva csapott ki a medréből.

— Most már jól nézünk ki! — rikácsolt torkaszakadtából a harcias Lerner.

— Most mit szól a szimbólumhoz? — dühösködött Lerner csatlósa: a Reich Rüven, aki közben haljós tekintettel kémlelte már az országúton feltűnő parasztokat.

Pofájukon meztelenül és szélesen terült el a káröröm.

A rabbi, aki mindezt némán követte tekintetével, szótlanul távozott az imaházból, de sűrű sóhajai világító póznáknak tűntek az imák országútján, ahonnan a segítség tartományait idézte vizionárius szemekkel.

A bíró maga elé mormogott:

— Mégis csak kellett volna a Verschlussot kérni!

Reich Rüven az ujjait harapva szekundált neki.

— Ilyen szégyen! — tépte a haját Lerner.

De a tanító úr most is a maga igazát védte.

— Ne féljete. Látni fogják mégis csak, hogy nem akartunk vért ontani. És nem fognak bántani...

— Majd a saját bőrén fogja érezni, hogy milyen kemény a puskatus — vigasztalta a tanítót Lerner.

Mindnyájuknak libabőrös lett a hátuk.

— Fogadjunk, hogy nem fognak minket bántani? — biztatta a társaságot a tanító minden különösebb meggyőződés nélkül.

— Mibe fogadjunk, hogy bántani fognak? — nyujtotta a jobbját Lerner.

Hogy ebben a siralmas szituációban kedvük volt a fogadáshoz, az mutatja legjobban, mennyire elvesztették a fejüket...

Még mielőtt eldöntötték volna a fogadást, csörömpölve zúzódtak be az ablaküvegek.

A zsidók megdöbbentek.

Már lebujtak a padok alá, mikor a kovács hangja részegen és kiábrándulva süvített bele a megfélemlített zsidók közé:

— Így nem jáccunk forradalmat!

— Adjátok ide a Verschlussokat — dörmögött a baktek.

— Nincs is nekik Verschlussuk — röpködtek be a vélemények.

— Gyávák voltak a Verschlussokat elkérni — terült el egy otromba hang.

— Gyerünk már haza a fenébe — csitítgatta őket egy józanabb társuk.

Egyre messzebről és fáradtabban kóválygott kívülről a lárma.

A zsidók kibujtak a padok alól, mikor a Mannlicherek az ablakokon keresztül nagy lármával bezuhantak a padlóra.

— Füttyülünk az ilyen Mannlicherekre... — ismerték fel a kovács hangját, de abban a pillanatban egy süvítésre figyeltek föl. Egy kődarab sisteregve akadt meg a tóraszekrény kárpitján. A kárpit nehéz redői felháborodva csapódtak össze.

A zsidók várták a további közáport, de hirtelen csendbe halt minden lárma.

És amikor reszketve kimerészkedtek a padok fedezékei alól, akkor megint gúlákban állt a tíz Mannlicher és amikor a gúla fölött mintegy véd- és dacszövetséget kötve kezét szorított egymással a tanító és Lerner Núse, akkor úgy nézett egymásra ez a két ember, olyan el nem hervadó hálával, mint ahogy a tanítvány néz a mesterére.

Akkor már tisztában voltak vele, hogy az a kődarab, amely a betört ablakon keresztül besüvített az imaházba, már csak egy pontot jelentett, egy mindent lezáró békés pontot annak a darabos és háborgó mondatnak a végén, melyet a Történelem lapjaira írt érdes, durva, brutális kezével a s...i forradalom...

— Ügy-e igazam volt? — zsebelte be a többiek elismerését Nágel tanító úr, aki az ő „szimbólumának“ most százszázalékosan élvezte a gyümölcsét.

— Éljen a tanító úr! — zendültek fel a felszabadult hangok és folytatták a hajnalban abbahagyott kártyapartit, miután előbb tiken-szerű áldomást is ittak a szerencsés megmenekülés örömére.

8.

Sok mindent lehet a rendkívüli időkkel megmagyarázni. Többek közt azt is, hogy aránylag milyen olcsón úszták meg a s...i zsidók az októberi forradalmat!...

Vásári jelenet (Ujházy-metszet)
Pester Marktszene
(Magyar Zsidó Múzeum)

PATAI JÓZSEF: NÉMET ZSIDÓKKAL A HAJÓN

A Gondviselés úgy akarta, hogy ebben az évben másodszer is együtt utazzam német zsidó testvéreinkkel Palesztina felé. Hogy ezidén beteljesedjék teljesen rajtam a bibliai íge: „Háromszor az esztendőben láttassék minden férfiad az Úr Istened színe előtt Jeruzsálemben, a Pászka ünnepén, a Hetek ünnepén és a Sátrak ünnepén“. A német zsidók, akik a Lloyd Triestino „Pilsne“ hajóján utaztak, nem zarándokolni mentek a szent városba, hanem letelepedni, egzisztenciát keresni. Ügyvédek, mérnökök, orvosok, tanárok, bírák, kereskedők, iparosok, fiatalok és idősebbek, férfiak és nők, tekintélyesek és egyszerűek, vegyes társaság, melyet az új német kurzus sodort össze erre a hajóra, egy cél felé. A legtöbbször látszik, hogy bizony azelőtt nem sokat tudtak Palesztináról, zsidóságról, zsidó célokról. Héber tankönyveket tartogatnak kezükben. Mindenféle elavult, ócska héber tankönyvnek nagy keletje lett most a német birodalomban. A legtöbben, az idősebbek is, most tanulják a héber betűket, amiben csak halvány gyermekkori remniszcenciák segítenek némelyiküknek. A hajó egyik sarkában előkelő kinézésű asszony tanítja kis fiát a könyv mintái után héber betűket róni. Egy idősebb úr hozzá lép és figyelmezteti: „Ma szombat van!“ — „Hiszen nem csinálunk semmit, csak írunk“ — feleli szelíden az asszony. És amikor hallja, — most először — hogy ez is tilos, félreteszi a ceruzát és elveszi a kis fiú kezéből is. Bizony sok minderről hallanak ők itt először a Szentföld felé vivő hajó fedélzetén.

Egy palesztinai polgár, aki a prágai kongresszusról tér most haza, elmondja az ismert adomát a telavivi zsidóról, aki rajongva beszél az új zsidó élet gyönyörűségeiről. „És mi van a *parnoszóval*?“ — kérdik tőle. „Hiszen ha még *parnoszó is volna* — felelte —, *meg kellene bolondulni a boldogságtól*.“ Egy elegáns megjelenésű asszony kedves naitással vág közbe: „Was ist das *Parnoszo*?“ — „*Auskommen*“ magyarázza a férje, aki szintén csak a hajón tanulta meg ezt a fontos héber szót. Öt évszázad óta lakik családjá Nemetsországban, ősei résztvettek mindenféle porosz csatákban, ő maga többször megsebesült a világháborúban a német haza védelmében, sőt nagy kitüntetések is kaptak, mint jogász pedig a legelső köztartozott. És az „árja-törvény“ egyszerre megfosztotta mindentől. Főképp a hitétől, hogy ő már teljesen átolvadt a németiségbe. Mert ha „kivétel“ lehetne is a „szabály“ szerint, nem kivétel a tömeglélek előtt és elsősorban saját lelkiismerete előtt. A hajó fedélzet másik oldalán gramofonnal szórakoztatja öt kis gyermekét egy német zsidó. Mind az öt gyerek Breslauban született, ő maga „Ostjude“, kiutasították. Szíjgyártó és zenerajongó. Folyton elébe dalol a héber melódiáknak, miket a gép kiszór. Most az Újholdat köszöntő imát recitálja: „Adj nekünk békés életet, *chajim sel parnoszo*, életet megélhetéssel“ ... „*Parnoszo! parnoszo, parnoszo!*“ — ismétli szívetszagatóan a gramofon és az énekes szíjgyártó áhítattal vele dalol. Oh ő már tudja, mit jelent ez a héber szó: *parnoszo!*... Utána másik imaéneke fog. Jossele *Rosenblatt* a newyorki híres kántor egyik megható darabját adja elő. Legutóbbi szentföldi utamon még tőle hallottam a *Vulcanián*. Akkor ő maga rikatta meg vele a hajó utasait. Azóta a dalnok meghalt hirtelen Palesztinában. De hangja, melódiája, áhítata tovább él és most itt dalolja a forgó lemezen át: „Achénu bné Jisraél... Testvéreink Izrael fiai, akik szenvednek fogságban és száműzetésben, akár a tengeren, akár a szárazföldön...“ „*Germániában*“ — szövi bele a dallamba a szíjgyártó. És a lemez felemelt hangon folytatja: „*hamakóm jerachém*... A Mindenható könyörüljön

rajtuk és vezesse ki szenvedésből szabadságra, alázottságból megváltásba“ ...

Egyik fekvőszéken egy orvos meséli el a maga tragédiáját. Sírva jöttek hozzá régi páciensei az árja városból: Mennyire fáj nekik, hogy most már titokban sem mernek többé hozzáfordulni. Fenyegető leveleket kaptak, hogy pelengérré állítják őket. Esetleg elveszthetik a kenyerüket is. Mit tegyenek? „Van-e már valami kapcsolata Palesztinában?“ — kérdem. — „Igen, feleli, a sógorom már künn van öt hete.“ — „Mi a foglalkozása?“ — „Németországban *törvénytörési bíró* volt, Palesztinában *útépítésnél* dolgozik.“ — „Mit csinál ott?“ — kérdem. — „Er ist Arbeiter“ — hangzik az egyszerű felelet. Mintha ma már mindennapos dolog volna, hogy törvénytörési bírák köveket törnek és hordanak országút-építésnél! A sógor egyébként igen elégedett leveleket ír, nekik is előkészített már odakünn egyet-mást és boldogan várja őket. — „Jaj, nem bírom hallgatni — fakad ki mellettem egy ideges tanár, aki palesztinai származású és most hazatér Bécsből, ahol már a hitleri szellem előszeleit érzik. — Micsoda katasztrófa! Ez az előkelő német orvos még szerencsének tartja, hogy sógora már utat törhet Palesztinában! Nem bírom ki. A szívem megszakad, ha beszédjüket hallom. És látja ott azt a bécsi egyetemi tanárt? Azelőtt hallani sem akart zsidóságról, Palesztináról. Most leányával együtt kimegy mint „turista“, egyelőre körülnézni, de bizonyára „utat törni“ is magának az „Anschluss“ és „Gleichschaltung“ esetére. Nem lehet tudni...

Egy másik palesztinai hazatérő is itt áll mellettem. A legnagyobb német ipari cég mérnöke volt és annyira bíztak benne, hogy őreá ruházták a város és telep légi védelmének vezetését is, tehát a legfontosabb hadi titkokat. Mikor az új kurzus jött és a „nácik“ ki akarták emelni állásából, főnöke kijelentette, hogy jobban bízik benne, mint bármelyik árjában. Minthogy a sokezer tisztviselőből álló karban csak őt hagyták meg egyedül, mint zsidót, önként bejelentette lemondását. Fel akarták emelni fizetését, talán demonstrálni akartak épp a palesztinai zsidóval, de ő azonnali elbocsátását kérte. Most Haifába megy az új ipari centrumba, magával viszi autóját és a legmodernebb gépeket egy új szilikát-téglagyár építésére.

Általában sokan vannak a hajón, akik úgynevezett *Avizummal* mennek. Vagyis *ezer font* tőke kimutatásával. És javára kell írni a német új kurzusnak, hogy a kivándorló

Kolonisták Chaifa mellett
(Breuer D. Sopron felvétele)

zsidóknak megadja családonként az 1000 fontra szóló devizakiviteli engedélyt. Egy fiatal párt szólítok meg. Kiderül, hogy csak jegyesek. „Miért nem keltek egybe a kivándorlás előtt?” — kérdelem. A felelet egyszerű: „Mert így külön-külön kaptunk ezer-ezer fontra kiviteli engedélyt. Az esküvőt majd megtartjuk Jeruzsálemben!” A vőlegény egyébként matematikus, akit a bankok, sőt a nemzeti bank is igénybe szokott venni a komplikált számítás-hoz. „Summa cum laude doktor lettem, sok kitüntetésben részesültem, minden bizonyítványom kitűnő volt, csak az egyik volt rossz: a születési bizonyítványom” — mondja tréfásan.

A héber nyelv tanulása mellett, amit egyenként és páronként fel-alá járva a hajó fedélzetén, halkán és hangosan gyakorolnak, a legfontosabb probléma a deviza-kiviteli engedélyek kérdése. Új üzletágak fejlődnek e körül. Egy utitársunk prospektust mutat *részházakról*. Legfelül a német kormány rendelete, mely szerint *ezeket a részházakat ki lehet vinniök a Palesztinába vándorlóknak, anélkül, hogy az egyébként engedélyezett 1000 font kivitelébe beleszámítanák*. A részházakat persze árja-gyár állítja elő, de olyan drága, hogy ezért a pénzért bizony rendes téglaházat lehet építeni Tel-Avivban, vagy gránit-kőházat Jeruzsálemben.

Az egész hajón természetesen mindenki a német zsidók sorsa iránt érdeklődik. Az utolsó estét búcsúestnek szánták. A prágai cionista kongresszus palesztinai delegátusai beszámoltak az eredményről. Sokat szidták a kongresszust, hogy politizált és nem dolgozott. A legközelebbi kongresszusnak Palesztinában kell lenni, ahol a delegátusok mindenütt valóságokkal találkoznak és zsidó talajon fognak tanácskozni, nem a levegőben. Elő kell készíteni mindent a legnagyobb rendszerességgel, hogy ne ötletszerűen menjen a munka. Tanulnunk kell a németektől. A németek rendszeresen ütnek bennünket, rendszerrel kell fogadnunk az ütésekkel. Ezt fejtegette a palesztinai Rugacsov. Ab Goldberg, az amerikai publicista azonban ellentmondott: a német zsidók tragédiája lendületet adott a kongresszusnak, mely reményt öntött a zsidóságba. Három nagy és munkateljes év fog ezután következni. Kisenef után Herzl Ugandában keresett gyors menedékhelyet, most szerencsére, a német események után, már Palesztina lehet a menekülő Ugandája. A legfontosabb, hogy a hajók állandóan telten menjenek Tel-Aviv felé és visszafelé üresen, hogy a kivándorlók mind ott maradhassanak és megújíthassák életüket Palesztinában.

Else Lasker-Schüler : Isten

*Mindenki könnyű álomban szendereg,
A füvek, a fák, az emberek.*

Mindenki a saját csöndes szívébe tért meg.

*Szeretném, ha egy gyermek volna a kedvesem.
S az első lehelletről mesélni tudna nekem.*

*Azelőtt mily nagy áhitat volt az égben.
A szentírást olvashattam a csillagok szemében.
Csak megfoghatnám egyszer Isten kezét —
Vagy a holdat láthatnám ujjai hegyén —*

Oh Isten, Isten, milyen messze vagyok Tőled én!

Fordította: Szenes Erzsébet

NYIRI TIBOR: VENDÉGEK

Illedelmesen, úrin haladtak a dunántúli falucska főuccáján. Elöl a két gyerek ment, Ica meg Laci.

— Te, — súgta a kisleány a bátyjának, — megkérdezzük majd, hogy milyen fiú volt api.

A nyolcéves Lászlónak határozottan tetszett húga ötlete. Némi lelkiösmereti megnyugtatót szimatolt az édesapja gyermekkorára vonatkozó felvilágosításban. Ösztönösen meg volt győződve arról, hogy az ő korabeli emberkének viselkedése soha nem elégíthette ki a legfelsőbb szülői igényeket.

A két gyermek mögött szótlanul haladtak a szülők. Az asszony eleinte próbált a gondtalanság látszatával fecsegni, férje azonban kurtán felelgetett neki, tehát abbahagyta a beszélgetésre irányuló kísérletezést.

Szánó Lajos nagyon kényelmetlenül érezte magát. Meglett ember volt, eltartotta a családját, a kenyér mellé polgári-adag tekintélyt is szerzett, most azonban valami bizonytalanság-féle töltötte be. Pedig nem volt mit megbánnia. Rendesen élt a feleségével, soha még a minden családban szokásos nézeteltérések sem fordultak elő közöttük. Azt tartotta a legcsudálatosabbnak, hogy most vannak kényelmetlenségi érzetei, holott a házasság megkötésekor nem voltak. Azóta pedig tíz hosszú év múlt el.

A Szánó-család megérkezett a barnára meszelt, alacsony ház elé, a fűszerbolt ajtajához. Szánó torka enyhén összeszorult, hőre alatt valami izgató melegség vibrált és az ajka remegett. Szánóné kissé peckesen kihúzta magát. Ő nyegléskedéssel akarta ellensúlyozni zavarát. Ha megkérdezték volna tőle, miért feszeng, nem tudta volna megmondani.

Benyitottak. Az ajtó fölött lévő vékonyhangú kolomp megszólalt és Szánónak ez jutott eszébe:

— Olyan a hangja, mint a miscsengőé, — és szerette volna elhallgattatni a fűszerbolt csengőjét.

A pult mögött egy öreg ember állt. Haja, bajusza fehér volt, arca piros. Szeme tisztán kéklött, mint a hegyi tavak, melyekben csupán nyugalom lakik. A fehér öreg újságoldalakhól zacskót ragasztott. Mikor meglátta az érkezőket, rákente a papír szélére az ujján lévő lisztpepet, gondosan a bekent részre illesztette a papír szárazon maradt szélét, majd végighúzta rajta a tenyerét.

— Kezét csókolom, bácsi, — köszönt Ica.

— Bácsiknak nem kezitcsókolom, hanem jónapotot kell köszönni, — figyelmeztette László.

Szánó elpirult, esetlenül a fehér öreg felé rándult a karja és ezt dadogta:

— Ő nem bácsi...

Szánóné közbevetésként:

— Ez a bácsi a nagypapa.

A két gyermek szeme összevillant: nagypapa? Egy nagypapa nem így szokott kinézni. Nagypapa: tréfálgató, erős hangú, barackot osztogató, az ő szüleiket is tiszteletadásra indító hatalmas ember. Az ő apjuk mindig olyan udvarias a nagypapához, mintha a vendégük lenne. Még akkor is a nagypapa szokta mondani apának: „ülj le”, mikor nem nagypapánál, hanem az ő lakásukon vannak.

Ez merénylet, — állapították meg a gyerekek — ilyen nagypapával meglepni valakit! Hiszen ez a fehér bácsi egy szegény ember és oly szerényen, hallgatva néz, ahogy a koldusbácsi az ajtójuk előtt szoktak.

A fehér öreg eltolta maga elöl a papírzacskókat és ezt gondolta:

— Itt van a Lajos, meg...

A többiekhez való viszonyát ebben a pillanatban nem tudta megállapítani. Tótiszta szeme a két gyermekre tükrözött, azután halkán ezt mondta:

— Jó napot. Kerüljetez beljebb.

— Kezét csókolom, édesapám, — szólott elhalón Szánó. Az esküvő óta most látta először az apját.

Az öreg hólított, de nem mondta: szervusz. Újra csak a két gyermekre nézett. Azok tájékozatlanul álltak a szagos, hűvös bolt közepén. Szánóné arca bíborvörös lett.

— Nem nyújtott kezet, — gondolta és lekonyuló betűkkel rajzolódott elé: „Zsidó“.

Eddig eszébe sem jutott, hogy evvel a szóval bántani lehet, mert szerette az urát, aki a házasság után is megmaradt zsidónak.

Az öreg megint a gyerekekre nézett.

— Szép gyerekek, — állapította meg. — És finomak. Valódi keresztény gyerekek.

Nem fájdalmat érzett az öreg, hanem azt, hogy jó lenne puhán belehanyatlani valami csupa pihéspárna ágyba és aludni. Szépen, nyugodtan aludni, mint egy fárasztó ima végén az „ámen“.

— Jöjjetek a szobába, — szólt és kinyitotta előttük az ajtót.

Szánó meg a felesége lassú léptekkel elindultak. A járásukban egy egész kevéske volt a tetemrehívásra haladók maradni akarásából.

Beértek a szobába. Szánó megnézte a mennyezet gerendáit, azután az ágyakat.

— Laci, — szólt Szánó a szívéből felbuggyanó melegtől egy pillanatra nekifeledkezve: — abban az ágyban aludt gyerekkorában az apád.

A fehér öreg homlokán, mint a víztükrén a széltől, szelid ráncok borzongtak át:

— Annak a gyerekek az apja az ő gyereke és az a gyerek nem az unokája.

Ez rosszul esett. Hát miért nem unokája neki a fia gyermeke? Mert nem zsidó? A fehér öreg „dunántúli-zsidó“ volt. Disznót ölt, újéven és hosszúnapon kívül nem tartottak semmit és a péntekesti gyertyákat zsidóvoltára való emlékeztetésül gyújtotta. Csak ez a három nap, meg a péntekesti gyertyák különböztették meg őket a többi falubeliektől. És az ő unokája nem unokája... Kadis. A gyereke után, hiába van neki is fia, nem mondanak kadist.

Az udvarról meg a konyhából előkerültek a többi házbeliék: a fehér öreg másik fia, menyé és az unokák. Két fiú, mezitláb, kipirultan, morcosan és villogó szemekkel.

— Né, ti vagytok azok? — énekelte az öreg menyé és valami csúfolódás, tekintélyföltés, meg lenézés volt a hangjában.

Szánóné, — nővel kerülvén szembe, — megtalálta magát. Felkapta a fejét, ajka balszögletét lebiggyesztette, félig lehúnyt szempillái mögül fölülről megnézte „sógornőjét“ és minden szótagot kavicsként ejtegetve a másik nő fejére, mondta:

— Jónapot, kedves. Hát maga hogy van?

Be sem várta a választ, hanem a „sógor“ felé fordult és megismételte:

— Jó napot, kedves, hát maga hogy van?!

A lemagázott két ember zavartan hallgatott. A fehér öreg szemhéja megrebbent, azután halkán megjegyezte:

— Köszönjük, csak megvagyunk... Szánóné asszony. Üljenek le.

A Szánó-család elhelyezkedett, a fehér öreg pedig visszaindult az üzletbe. Az ajtóban azonban megállott, egy pillanatig gondolkozott, azután visszafordult és intett a két Szánó-gyereknek, akik a két unokájával úgy néztek szembe, mint az ismerkedő kiskutyák.

A gyerekek észrevették az intést és a nagypapa után mentek.

— Te — mutatott a fehér öreg Lacira —, hogy hívnak téged?

A fiúcska a neveléshez nem értő szülőktől tanult, egészséges szemet bántó ál-talpraesettséggel összekoppanította cipői sarkát, szögletesen meghajtotta magát és bemutatkozott.

— És téged? — kérdezte a leánytól.

— Ica, — felelte.

— No, Ica — Laci, hát ti, úgy-e, vendégek vagytok itt?! — mondta.

— Igen, — hangzott a válasz.

A két morcos, falusi gyerek felhahotázott:

— Vendégek! Vendégek!

Ők még soha nem hallottak olyat, hogy nemcsak a felnőttek, hanem a gyerekek is lehetnek vendégek. Őket a nagypajuk nevezte már haszontalan kölyköknek, gonosz betyároknak, de vendégeknek soha. Szívből kacagtak hát.

A fehér öreg összevonta szemöldökét és rájuk ripakodott:

— Azonnal az udvarra!

A két fiú kuncogva kiinalt.

— Haszontalanok, — dohogta magában komoly nagypapai haraggal az öreg, azután a két Szánó-gyerekhez fordult. Nézte őket. Közben a polcra leemelte az egyik cukorkás üveget, szótlanul teletöltött két zacskót belőle és a gyerekeknek adta.

— Tessék, — mondta nagyon finoman, nehogy ellenkezésbe jusson a szüleik nevelési elveivel, amely szerint az udvariasság és jó modor a legfontosabb.

— Köszönjük szépen, — szóltak a gyerekek.

Ekkor a boltajtón bedugta fejét az egyik kölyök és csúfolkodón, nyelvét kiöltve énekelte Ica—Laci felé:

— Vendégek... Vendégek...

A kislány elpityeredett. A fehér öreg haragosan az unokájára rivalt:

— Elfenekellek, te bakonyi betyár!

Szeme sötéten villámlott. Látszott rajta, nagyon haragszik. Ica sírt. Az öreg megtöltött még egy zacskót cukorral, a kislány kezébe nyomta, hogy elhallgattassa, közben pedig azt gondolta: milyen holdog lenne, ha cukor helyett rákiabálhatna erre a kislányra is:

— Ne bőgj, te kölyök!

Ezt azonban nem tehetette, hiszen vendégekkel udvariassan kell bánni és csak azt mondhatta:

— Tessék, kislány, cukor...

A telavivi filmexpedíció a Lloyd Triestino hajóján
Közepén Steindl, a hajó zsidó parancsnoka

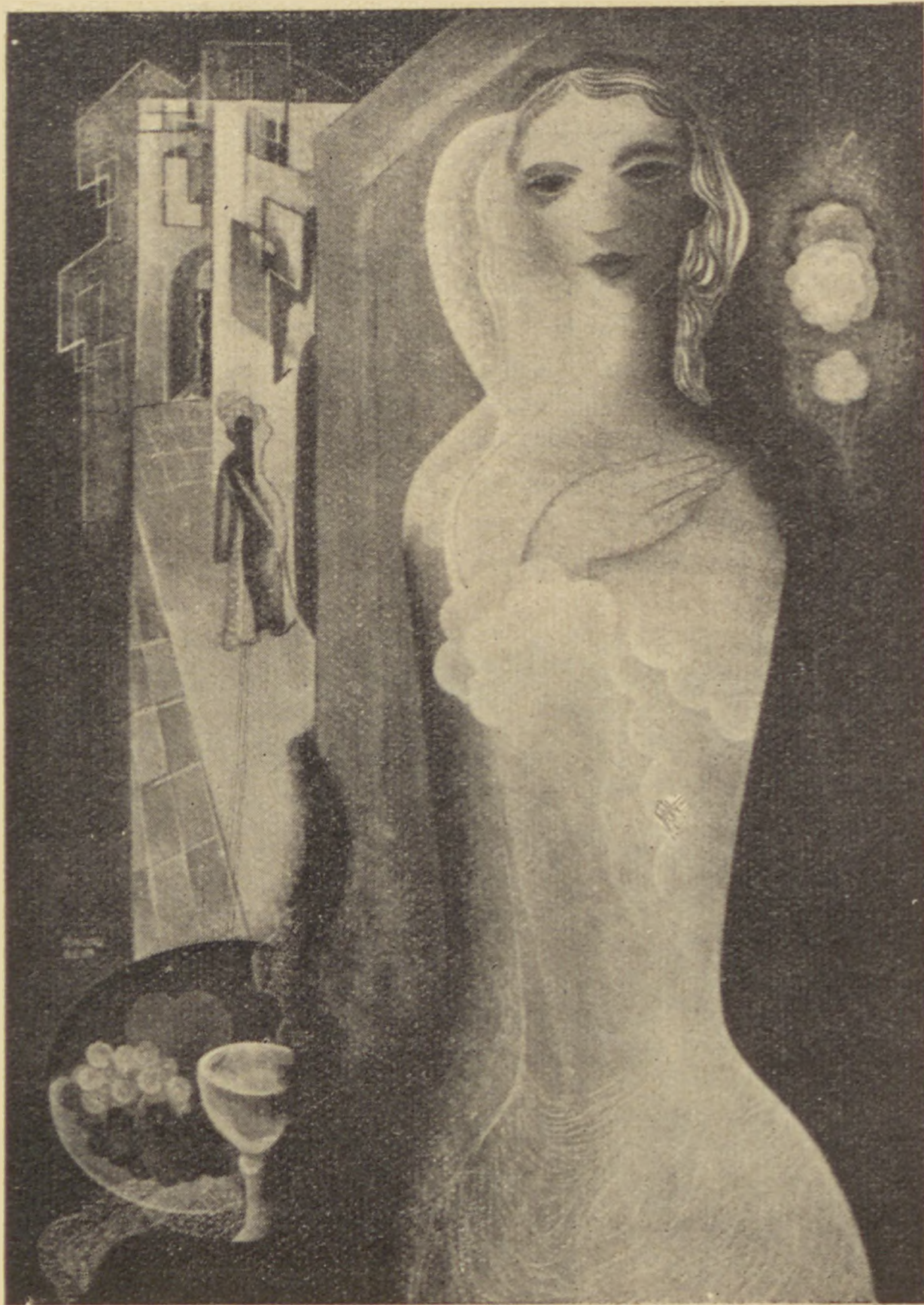
BÁLINT REZSŐ: KADAR BELA

A modern művészet fejlődése a legnehezebb feladatok elé állította a harminc év előtti generációt. A hagyományoktól való elszakadás, az új keresése, a műhely-megszokásoknak újjakkal való fölváltása volt az, ami az új művészet céljait jelentette. Ez a generáció ma már az ötven és hatvanas évek körül tart. Az utóbbiakhoz tartozik Kádár Béla.

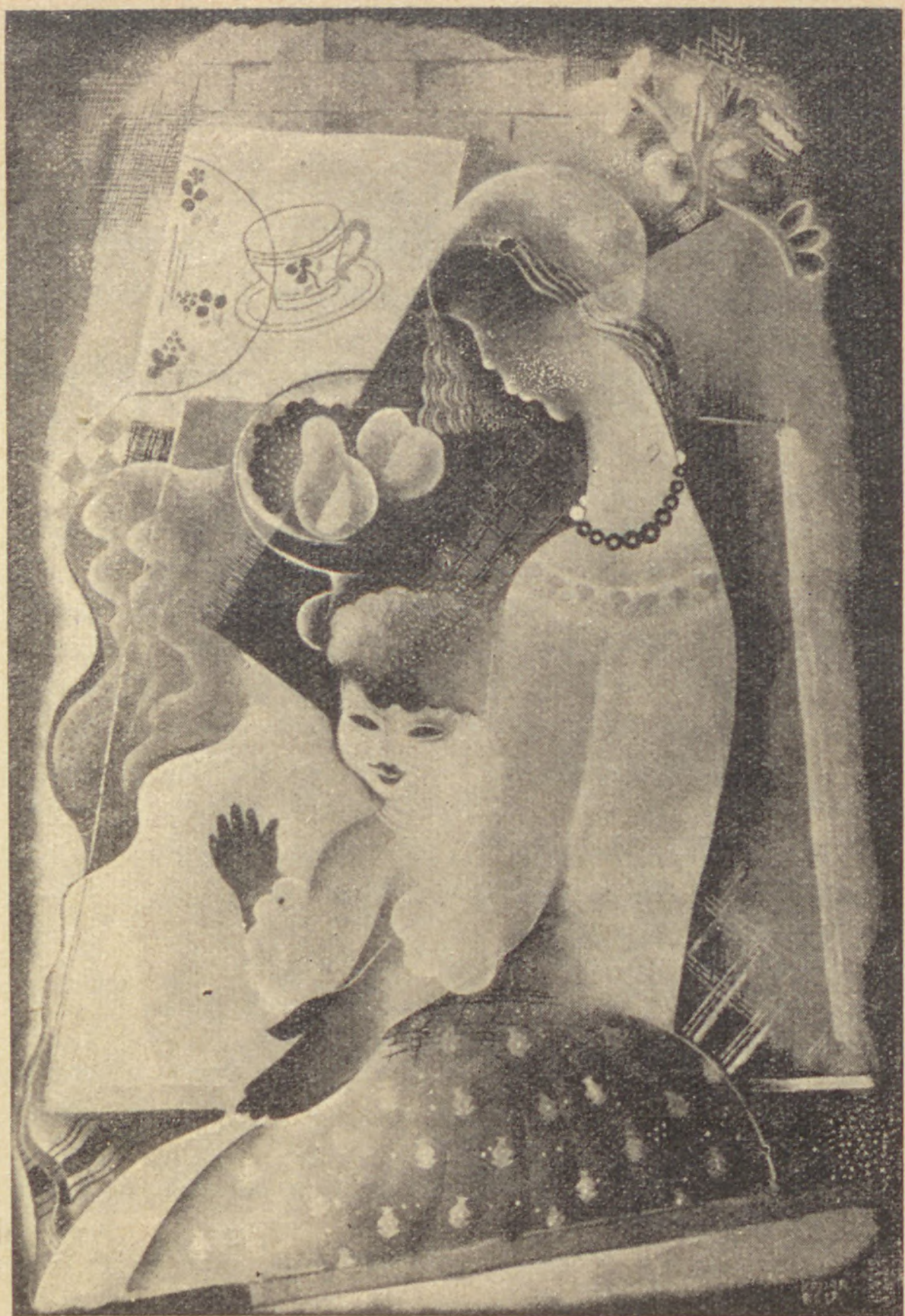
Kádár Béla körül ma már két-három újabb generáció sorakozik. Ez az új nemzedék ma már szerencsésebb helyzetben van. A forrongó új művészet a harminc év alatt sok vonatkozásában kiérlelte az új értékeket, túlzásaiban kiélte a vad szélsőségeket — esztétikai kritizmusában ma már tisztultabb légkört teremtett. Világnézeti és főleg az új művészet forradalmi eszközeiben kialakult stílusbeli örökséghez is nyúlhat ez a legújabb ifjúság.

Kádár Béla működése harminc év előtti újítók idejéhez tartozik. Temperamentuma, világnézeti szempontjai az új forma-keresők ideáihoz vonzotta. A Párizsban harminc év előtt megindult és lezajlott művészi forrongásnak nálunk is meg volt a hatása — az új modern magyar művészet ma már értékes és tanulságos tükrözését mutatja ennek a korszakos művészet-történeti átalakulásnak.

Kádár Béla — rövid külföldi megszakítással — nagyrészt itthon szemlélte és élte át ezeket a forradalmi megmozdulásokat. Művészi ideáljai mindig a legjobbak felé irányították és eszközeiben is sietett hasznosítani azokat a kifejezésbeli sajátosságokat, melyekkel elképzelései rokonságot tartottak. Kitűnő rajztudása még a Székely Bertalan-

Kádár Béla : Látomás (Tempera)

Kádár Béla : Jövő (Tempera)

féle útmutatások alapjaihoz igazodott. Az emberi és állati szerkezetnek *kívülről* való tudása volt ez az alap — és Kádár Béla kitűnően bírta ezt a mesterségbeli alaposítást. Talán sok tekintetben túlzottan is — mai formáiban mindenestre jellemzően nyújtja ezeket a képességeit.

Ha mai képeit nézzük, ezek az alapvető képességei ötlenek szemünk elé. Teljes biztonsággal uralkodik evvel az örökölt, jól megtanult szerkezeti tudásával, amit még hangsúlyozottan is kifejezésre akar juttatni. Bizonyos önkényesség mutatkozik ezekben a szerkezeti megoldásokban. Szimpátiája és művészi meggyőződése rokonságot tart a legújabb modern törekvésekkel, ezek a szerkezeti megoldások olyan eltolódásokat nyernek, melyek élénk kapcsolatot tartanak a nemzetközi kifejezéssel. Nemcsak külső nyelve, stílusa: képeinek tárgyi ábrázolása, aktjai, állatai, vertikális és horizontális síkokba helyezett fantasztikumai ezt a nemzetközi megjelenést akarja szolgálni. Képeinek tárgyi szembehelyezése nem egy világot, nem szimbólumokba zárt intenciókat akarnak nyújtani. Önkényesen átírt arabeszk nyelvén, szürkék és éles ellentétbe állított üde színekkel a szép kifejezését akarja adni. Diszítést.

Vonal-ritmust, szín-harmóniát. Mindent feláldoz, alárendel ennek az akaratának, hogy a szép összehatásának kifejezést adjon. A tempera-festék áttetsző anyagával és stílust szabott törvényszerűségeivel szerencsés eszközt talált kifejezéseire. Nemzetközi viszonylatban is számottevő képességeivel, melyekkel ma rendelkezik, nyugodtabb időkben és századokra kiható művészi törvények születésében bizonyára jelentős eklektikusa lett volna korának. A dimenziók, melyek felé ma mutat, melynek ízlésében bizonyos teljesség hatását adja: egy klasszikus légkör keretében az arányok, művészi stílus kiformalásaiban megnöve-

kedett jelentőségében mutatná. Mai képességeiben ennek a biztosítékait látjuk, a díszítő-ábrázolás örömeiben érzett mesterségbeli készségeiben ennek a klasszikus harmóniákra való törekvésnek az áhítatát érezzük. A háttér, a mai kor, ami ellentmond Kádár Béla művészi áhítatának és az illusztrált teljesség az, ami képei megalkotásában egy tisztult világba akarja álmodni magát. Annyi meggyőződéssel, kitartással — és áhítattal, mellyel Kádár Béla mai képeit megalkotja, a tiszta művészetbe vetett hittel lehet dolgozni. Ilyen rajongás árad képeiből — ezért hiszünk neki.

HATVANY BERTALAN: 33

*Én nem vettem és soh'sem arattam,
hiába hívnak istenes hegyek,
a versenyben még csak le sem maradtam:
öklözni, fúrni, túrni nem megyek.*

*Szólok. Szavam torkomba visszavágják.
Dermedt a szó. Az élet elszalad.
Igét hamvasztanak ma éji máglyák:
mit ér, mi még belőlem megmarad?*

*Mit ér, ki most mézeskalácsra éhes?
Arénapáholy hát az én szobám?
Ó más zsidó volt harminchárom éves
egy más világban, messzi Golgothán.*

Kádár Béla: Nővérek (Tempera)

Kádár Béla: Muzsika

Dr. THEODOR AUSTERLITZ: DIE LETZTE FOLTER-PROZEDUR... Az 1764. évi vérvádról szól a jeles eperjesi jogásznak és kultúrhistorikusnak e dolgozata. A városmezei levéltár porladó aktái közül ássa ki az itt-ott megemlegetett, de valójában ismeretlen lefolyású alilatlampörnek részleteit. Hogy fogják le, más lehetőségre nem is gondolva, egy egész környék zsidóit az erdőszélen talált gyermekhulla megölésének vádjával, hogy lesz virulenssé a fantázia minden kitalálása (héber betűk a tetemen stb.), hogy tartják az egyik vádlott 10 éves fiát a földesúr házában hónapokig, akit aztán megkeresztelnek s a szerencsétlenek ellen vall. (Ez módszer volt?) Ez az eset egyben az utolsó kínvallatás hazánkban, mely ellen a zsidók, a pozsonyi hitközség közbenjöttével, Mária Teréziánál panaszt tesznek. A királynő leirataiban igazságos eljárást követel, de Bécs messze van s az egyik fővádlott, Mose Josseffovits „az orkuti szent“ belehal a kínzásokba, a többi vádlottat, egyesek a szenvedések alatt kitértek, a királynő 1765 április 17-én kelt leiratával felmenteni rendeli el. A zsidó szenvedések történetének egy újonnan feltárt, a sok-sok többivel egyformán könnyes, véres lapja, a zsidó sors változatlan egyformasága: a viszonylagos nyugalom a legkisebb zavarra, sőt látszatra hirtelen felborul és borzalommá rettenetesedik. Vérvád? — mondja a szerző — vérvádat emelni a mi jogunk volna! A szép kiállítású füzetet a példadóan tevékenykedő eperjesi zsidó múzeum-egyesület adta ki hála kötelező buzgósággal, illusztrációkat is hoz, köztük az eperjesi megyeháza oromzatának reprodukcióját, rajta domborművű kép: Salamon ítélete. (drpi)

KOMLÓS ALADÁR: MAGYAR ZSIDÓ KÖLTŐK KISS JÓZSEF ELŐTT*

I.

A magyarországi zsidóság a mult század elején csak kismérvényben volt magyar s épp műveltebb rétegei a német műveltség vonzásában éltek. Csak a 40-es években mámorosodik meg a magyar nemzeti eszmétől, ami viszont annál könnyebben megtörténhetett, mert a nemzeti eszme ezidőtájt még nem a jogfosztás, hanem a jogkiterjesztés ígéreteivel verbuvált. A zsidóság a magyar lírában úgyszólván magyarosodása első pillanatában megszólal. De az a néhány úttörő, aki soraiából már a 40-es években magyar verset merészel írni, nem óhajt ezzel egyebet, mint meggyorsítani hitsorsosai magyarosodását. Láthatólag nincs művészi igényük s csak az ügy érdekében kísérleteznek a magyar verscsinálással. Éppúgy nem költők, mint ahogy a századobos nem nevezhető muzsikusként. Önmagukat s a keresztény magyarságot meg akarják győzni arról, hogy a hazai zsidók magyarok.

Heilprin Mihály, aki először lép fel közöttük, még Orosz-Lengyelországban született, csak húsz éves korában költözött Magyarországra, Miskolcra — s már három év múlva, 1846-ban *Zsidó kördal*-a jelenik meg, mely meglep eleven okosságú strófaival s *Petőfi* hatására valló nyelvvel és verselésével. A versben a barátság után a hazát köszönti fel:

Hisz már minden rabság láncá Le-lehull:
Tán nekünk is a szabadság Felvirul? —

majd a zsidó hitet:

Mit máglyákon el nem hagytunk S kinpadon.
El nem hagyjuk soha, soha — Szabadon!

És:

S már eloszlik, már kezd tűnni A boru:
S most lankadna Izraél, a Vértanu?

Újabb két év múlva, 1848 március 21-én, szemmeláthatóan *Petőfi* Nemzeti dal-ának hatása alatt *Nemzeti őrdal*-t ír, amelyben már egyetlen — legalább nyílt — zsidó vonatkozás sincs:

Jármot nyögtünk, most leráztuk: Magyarok!
Polgártársak! Mi legyünk e Zsarnokok?

Ugyanez a magyarosodási mozgalom szülte *Szegfy* Mór *Zsidó vagyok* című dalát, amelyet a „Honi izraeliták között magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület“ az „Első Magyar Zsidó Naptár és Évkönyv“-ben (1848) *Kohn* Sámuel megjelenítésében közöl:

Az vagyok és százszor mondom Én zsidó vagyok igaz;
Mert zsidó a' nemzetségem És hitem szivem is az.

A vers vége:

Mert ha végre hő imánkra Szétszakad a' rabbilincs,
Megmutatjuk a' zsidónál Jobb magyar a' földön nincs.

Ugyanitt olvashatjuk *Friedmann* S. Gyula versét, a *Zsidó önkényes panaszá*-t, hogy:

Mellemen nem függend az érdemkereszt,
Zsidót diszfokra emelni a törvény nem ereszt. —

és *Rosenzweig* Salamonét: *Egy magyar izraelitának busdala megvetett szerelméről*:

Anyám! anyám! drága hazám! Mért nem szánod fiadat?
Félreismerni mi késztet? Mi gúnyolni jajimat?

Reich Ignác *Honszerelmi dalok* (1848, Budán) című naiv versesfüzete megghatott mosolyt ébreszt a mai olvasóban.

* A Zsidó Szabad Egyetemen tartott előadás-sorozat részlete.

Reich magyarul nem tudhatott kifogástalanul, verselésről vagy éppen költészetről meg sejtelve sem volt. A füzet első verse 1848 áprilisában, a pogromok hatása alatt keletkezett, amelyek néhány héttel a márciusi szabadságmozgalom után Pesten, Pozsonyban, a Dunántúlon és a Felvidéken törtek ki. Mikor a zsidókat nem veszik fel a nemzetőri osztagokba, *Reich* Ignác sok hitsorsosával együtt arra gondol elkeseredésében, hogy kivándorol Amerikába

Ottan szabad fegyvert viselnem, védkardot.
Szabad szivemre fűznöm a disz-kakárdot.

Egy másik versében mégis hazát követel:

Szégyen — ember és ember közti különbség,
Hogy magyar égen ne derüljön az Egyenlőség!
Tán azt hiszed Árpád utóda,
Hogy zsidó nem érzi, mi Buda;
Mert két ezrede már
Hogy bujdos a hontalanság vadonába?
Ó vezesd őt be új honába;
Nyiljék-meg előtte a fegyvertár (!),
'S a Makabeusfi érti mi a dicsőség,
És halálra kél, ha él az egyenlőség —!

(Egyenlőség)

Mikor kitör a szabadságháború s a zsidó előtt is ki nyílik a hön óhajtott „fegyvertár“, *Reich* Ignác lemond Amerikáról. Boldog, hogy itt maradhat harcolni:

„Veszélyben a hon, polgár kardra fel!“
És új honért ki kelne Oceánon át?
Acélt veszek; itt élnem halnom kell,
Babért avagy halált keress, nem új hazát!

(Veszélyben a hon)

II.

A zsidóság csak egy évtized múlva jelentkezik újból a magyar lírában, 1860 körül, mikor a hécsi abszolutizmus nyomása enyhülni kezd s az újból összeülő országgyűlésen napirendre kerül a zsidóság emancipálásának kérdése. De a két miskolci fiatalember, — Miskolcnak feltűnő szerepe van a magyar zsidó költészet kezdetei körül — aki ezúttal a zsidóság részéről tollat fog, már nem a *Heilprin*ek és *Reich* Ignácok közül való. Több közülük van a magyarsághoz és a költészethez egyaránt. A 40-es évek magyar zsidó verselői buzgó zsidók és magyarok voltak, akik a ritmust és rimet is felhasználták fajtájuk magyarosodása érdekében: ezek magyar zsidó írók, akiknek a zsidóság ügye épp úgy egyik téma csak a sok közül, mint a halál vagy a szerelem. Amazok műkedvelők voltak s verseik csak a művelődéstörténeti háttér miatt érdekelnek, amelyre némi világot vetnek, emezek már hivatásos írók, akik az egykorú magyar irodalom szintjén állanak.

Mindkettőt elfeledtük.

Az egyik *Bródy Zsigmond*, a *Neues Pester Journal* későbbi szerkesztője, a *Bródy* Adél-gyermekkorház megalapítója, főrendiházi tag. Fiatal korában költőnek ígérkezett s versekkel tűnt fel. *Az Országgyűléshez* című versesfüzete (Pest, 1861.)* hazafias verseket tartalmaz, melyekben gya-

* 1890-ben, ötvenedik születésnapjára megjelentek összegyűjtött fiatalkori versei. (*Költeményei*, Budapest, Hungária-nyomda. Arcképpel.) Néhány fordításon kívül csak három olyan vers van benne, mely *Az Országgyűléshez* és *Tíz vers* című füzeteiben nem található

kori a zsidó vonatkozás. Huszonegy éves volt, mikor a füzetet kiadta, de írásai érett főre vallanak; velős érvekkel dolgozik bennök, melyek ma sem vesztenék el hatásukat; költői készségét bizonyítja, hogy a publicisztikai tartalmat versszerűvé tudja avatni. „Szabadságot kér hangos szavatok“, mondja egyik versében, majd így folytatja:

De soh'se szabad elfelejteni,

Ki mást hörtönben hagy elsinleni,
Az szabadságot nem is érdemel.

Legszebb versében pedig:

Az én fajomnak a sorskönyvben
Örökkévaló élet van beírva,
Nem dönthető azt a középkor
Vak huzgósága nem érdemlett sirba!
Ki egy Istent első imádott,
Ki a Megváltót hozta földi létre,
Ki a szellem zászlóvivője,
Az el nem veszhet, annak örök élte!

Tizenkét év előtt a szabadságháborúban ottvolt a zsidóság az első riadóra a harci sorban s vitézségéért nem kapott semmit. A vers vége:

S ki így elvérzett egy eszméért,
A szabadság nevének hallatára,
Ki csak a jó remény fejében
Rárakta mindenét a közoltárra,
Anyát találva a hazában
Hogy felriad az majd, ha kong az óra,
Ha fölhasad az a dicső regg,
Ha végre tett jő a sok pusztá szóra!

Bródy Zsigmondnál, akit korán elnyelt az ujságírás, igazabb költőt ígért *Ormódi Bertalan*. 1869-ben halt meg, harminckétéves korában s jellemző a magyar zsidóság történetének elhanyagolt állapotára, hogy egyetlen közlemény sem jelent meg róla azóta, egyedül *Pintér Jenő* irodalomtörténete méltatja arra, hogy egy hosszú névsor tömegsírjában helyet adjon neki. Pedig ez az elfelejtett poéta megérdemli, hogy föllevenítsük emlékét. 1836-ban Miskolcon született, 1859-től haláláig szorgalmas munkása a magyar irodalomnak; egyre-másra adja ki verses könyveit (kiseb füzeteken kívül *Magyar Romanzero*, 1859; *Magyarhon ébredése*, 1860; *Újabb költeményei*, 1866), albumokat és nap-tárákat szerkeszt, amelyek természetesen, mint az akkori egész magyar közélet, telítve vannak politikával. Roppant folyékonyan ír a zsarnokság gyűlöletéről, a haza és szabadság imádatáról, a hazaárulásról. „Csak a haza éljen“ c. versében ő fogalmazza meg azt a különös gondolatot, amely a haza boldogságát el tudja választani a haza értékeinek megmaradásától: magyar vitézei az elvesztett háború után megátkozzák az „árulót“, lerakják fegyvereiket s így szólnak: „Veszve minden, még a szabadság is. Csaka haza éljen!“

Máskor kitartásra huzdít:

Legyünk kemények, mint a Tátra szirtje,
Melyet hiába rongál zivatar,
Legyünk kitartók s hátrak mint az ős sas.
Hiszen ilyen volt mindig a magyar. —
S ki hitlenül elhagyja zászlainkat,
Azt a világnak átka verje meg!
Egy oly eszmét, mely milliók imája,
Nem rendit meg vész, nem dönt meg fergeg.

(*Nehéz napokban*, 1862)

Állandóan hirdetett nemzeti érzése azonban csöppet sem feszélyezi abban, hogy zsidó voltáról és érdekelttségéről is hitvallást tegyen. Hitsorsosaink külön népisége

sokkal nyilvánvalóbb még ezidőtájt, semhogy elkendőzése bárkinek is eszébe juthatna; s e kor zsidó írói még semmi problémát nem látnak abban, hogy egyszerre a zsidó népek és a magyar nemzetnek tagjai. *Ormódi Bertalan* képelete, a magyar helyzettel való párhuzamosság miatt is, gyakran keresi fel a pusztuló zsidó-országot (*Jeremiás panasza*, *Zsidó ország*, *A végső harc után*) s *Jeremiása* már a zsidó szétszórtság miatt is kesereg:

Hol a nép, melyet növeltél?
Ha a nap kél:
Nincs itt ki üdvözölje!
Szétzilálva, szerteszórva
Babylonban, Perzsiában,
Egyiptomban, Syriában,
Kelet, Nyugat országában,
Afrikának homokjában,
Tiberis és Ganges partján
Ahová csak napsugár ér...

(*Jeremiás*)

Sőt egy kis versében mintha a cionizmus gondolata villanna meg:

A lengyelzsidó

Megy a lengyelzsidó Országról országra, Célt sehohsem érhet,
Adott az ég neki Tizenkét magzatot És nagy szegénységet.
Hatalmas Jehova, Népét gyermekekkel Még most is

[megáldja;

Csak hogy aztán őket Az égből mannával Már most nem

[traktálja. —

Szegény lengyelzsidó, Nem érsz te sohasem Célt vándor-

[botoddal;

Menj Jeruzsálembe, Visszafoglalhatod Azt kis táboroddal.

De ez a cionizmus pompásan összefér a beolvadási törekvéssel:

Hej a pesti zsinagóga: Be sok zsidó jár is abba!
Szinte reng a templom tőle; Ugy imáznak, Orgonáznak,
Nem értek egy szót belőle.

Drága zsidó atyafiak! Tudják, mit imádkozzanak?
Arra kérjék a Jehovát, hogy magukat Minnyájokat
Magyarokká teremtsé át!

Persze, eszeágában sincs azt óhajtani, hogy megszűnjön az a nép, amelyet másutt így jellemez:
Mint a szilárd, szent akarat S a rendithetetlen erkölcsi erő
Jelképe állsz előttünk. — Te megtanítád a világot,
Miképp kell a hazát szeretni. A rajongásig, önfeláldozásig;
S miképp kell érted küzdeni Népek nemtője, szent szabadság!
A sziv utolsó dobbanásáig.

Csak e nép „öröklángu szent ihlettsége“ magyarázza a páratlan csodát, hogy az üldözések ellenére még mindig él. *Ormódi* lelkes szavakkal mutat rá, hogy itt a hajnal (amelynek alkonyát oly hamar adatott megélnünk):

És végre, végre
Derengni kezd
A kínos éj! —
A hajnal feljött...
Odúba bujtak
Az éji baglyok
S onnét huholnak...

(*Egy megölt nemzet története*)

Zsidó tárgy történeti szempontból *Smúle Itzig* című tréfás költeménye (Pest, 1864) és *Szulamith* című ötfelvonásos drámája érdemel leginkább figyelmet. Amaz, sikerült s önmagában is megálló első énekében egy szegény házaló-zsidó realiztikus humorral rajzolt jellemképe:

Smúle Itzig szerény, nyájas ember,
Mindig derült s víg, mint egy gyerek;
Szeret tréfálódzni, de különben
A viláért nem vét senkinek.
Festetics gróf szokását követve,
Mindenkinek nagy címekeket oszt;
A cigány is tekintetes néki,
Megnagyságot minden kaputost.

A folytatás, sajnos, gyenge verses-novellává sekélyesedik, melyben egy semmire és senkire sem jellemző tévedés okozza a bonyodalmat. A Szulamith is bonyolultabb a kelle-ténél: a fel-felcsillanó drámai konfliktust a cselszövény és a tévedések bozótja egészen elborítja. E verses-tragédia Jeruzsálem pusztulása után 150 évvel játszik. Hőse a zsidó Rafael, a római hadsereg egyik alvezére, aki Szulamith iránti szerelmében a lázadó zsidók élére áll s Róma ellen fordul. Szulamithot azonban elfogják s ahhoz a feltételhez kötik szabadonbocsátását, hogy Rafael önként fogságba megy helyette. A római fővezér mégis meg akarja ölni Szulamithot, de félreértés következtében saját leányát öli meg... Kár tovább mesélni, a darabban csak a lírai tirádák és az operaszerűen változatos formájú versbetétek szépek, a szabadságszeretet minduntalan felcsengő motívumai-val, melyekre az egykorú olvasóban a magyar sors húrjai zenghettek vissza. „Isten, szabadság, legyen jelszavunk. Hiszen e két szó majd egyet jelent“, mint az egyik zsidó szereplő mondja, a próféta pedig:

Én lázadó vagyok, s az maradok,
Míg létezik zsarnokság a világon;
Nem tűrhetem, hogy népem rab legyen,
Inkább sírját kezeimmel megásom.

Ormódi úgy tele volt a szabadsághős Magyarország és az elnyomó zsarnok Ausztria küzdelmének gondolatával, hogy lelkében az egész világtörténelem ennek az ellentét-nek ábrázolásává változik. Nem volt tárgyias képzelete: lépten-nyomon az őt magát izgató képek és érzések szólal-nak meg hősei ajkán, olyan akaratlan párhuzamokat sejt-tetve a múlt és a jelen között, amelyek a műnek helyenként allegorikus színezetet adnak. Természetes tehát, hogy a zsidó szétszóratás miatti fájdalom is, mely szintén sokat foglalkoztatja Ormódit, hangot kap a darabban. Szulamith így festi le a zsidók sorsát az idegenben:

Az idegen országban
Kutyák sorsára lesztek kárhozottva,
Ha első gazdátok elűz magától,
Lehet, hogy befogad egy második;
Lehet, hogy koncot is dob kegyelemből;
De meglásd, holnap ismét tovaűz.
Ti mindenütt csak gyűlölt jövevények,
Hazátlan bujdosók lesztek, kiktől
A nép irigyel egy sziporka sugárt;
S elvonná azt az éltető leget,
Melyet az ég kifogyhatatlan kegyelme
A föld hitvány férgének is megád.

Románcaiban ugyanezek a motívumok térnek vissza: így a néger szabadságharcosokról szóló „A néger“, „Mária Szává“ vagy a szép „A rab szerelme“ címűben, melyben a rab néger szabadságharcos beleszeret fehér úrnőjébe s mi-kor társai betörnek a palotába, hogy kiszabadítsák és bosszút álljanak érte, így kiált fel: „Megyek, megyek — ha-talmas ég, Adj bátorságot, adj erőt! Előre hát! Fegyvert ide! Fegyvert! — Hogy megvédhessem őt!“

Személyesebb hangok csak lassan és ritkán csendültek meg költészetében (Öreg anyó, Beh szép est volt az!, Kint

fergeteg jár stb.). Nem volt nagy költő. Igaz, hogy nemze-déke, a 60-as évek egész költőcsoportja alig haladta meg a második sort, talán mert óriások után mindig kisebb mé-retű egyéniségek szoktak következni. Szavait nem az érzés mélységeiből hányászta elő, könnyen dolgozó, termékeny költő volt, akinek szapora ötletei azonnal verssé formáló-dtak. De az első magyar zsidó, aki bármely érzéséről az egy-korú magyar irodalom színvonalán tud beszélni. Mikor meghalt, elmés svádájával, rendkívüli verselési készségével, helyzetkitaláló nagy leleményével, pátoszra, szelíd hu-morra, enyhe érzelmességre, romantikára és realizmusra egyaránt hangolódó gazdag skálájával nem mindennapi le-hetőségeket vitt a sírba. Fennmaradt írásai azonban tagad-hatatlanul a múlté: azé a romantikája, a pátosza és a gon-dolatköre. Mert mindezzel csak korát fejezte ki. Ha önma-gát is kifejezi, több lett volna.

III.

Miskolcon alighanem látta és megbámulta őt az ottani jesiva egyik fiatal növendéke, akivel a magyar zsidóság megteszi a harmadik lépést is az irodalmi fejlődésben. A negyvenes évek dilettánsai után, akiket csak a zsidóság magyarosodási mozgalma bír néhány alkalmi megszólalásra, a 60-as évek *Bródy Zsigmondja* és *Ormódija* után, akik már irodalmi, de átlag-irodalmi színvonalon korukat fejezik ki, a zsidóság *Kiss Józseffel* egy erős egyéniséget ad a magyar lírának, az első magyar zsidó költőt, akivel már önmagáért és műveiért is érdemes foglalkozni.

Bródy Zsigmond költeményeiből

(„Az országgyűléshez“ című füzetből)

*Az én fajomnak a sorskönyvben
Örökkévaló élet van beírva,
Nem dönthető azt a középkor
Vak buzgósága nem érdemlett sírba!
Ki egy istent első imádott,
Ki a megváltót hozta földi létre,
Ki a szellem zászlóvivője,
Az el nem veszhet, annak örök élte!*

*Nem veszhet el, mivel megvan még,
Mivel nem ölte meg több ezred kúnja,
A szolgaság — hisz kiki tudja —
A lélek veszte, a szellemnek sírja,
És ezredéves szolgaság közt
E népfajnak nem szűnt meg lelki élte,
Kezében most is a szövétnek,
Mely örök fényt derít az álmos éjre!*

*Midőn a véradót megadta
Tizenkét gyászos év előtt e honnak,
Midőn az első riadóra
A harci sorban fiai ott voltak,
Miért tevét ezt? Hiszen e hon
Nem tett akkor sem balzsamirt sebére?
Csupán egy eszme lelkesíté,
Csupán egy eszméért folyt hősi vére!*

*S ki így elvénzett egy eszméért,
A szabadság nevének hallatára,
Ki csak a jó remény fejében
Rárakta mindenét a közoltárra,
A nyát találva a hazában,
Hogy fölriad az majd, ha kong az óra,
Ha fölhasad az a dicső regg,
Ha végre tett jó a sok pusztá szóra!*

Jeruzsálem kapui előtt
ünnep napján

Zsidó lovasok Haifa előtt
a zsengek ünnepén

A Strausz-féle egészségügyi palota
Jeruzsálemben

Ormódy Bertalan: A „Smúle Itzig“-ből

Smúle Itzig szerény, nyájas ember,
Mindig derült s víg, mint egy gyerek;
Szeret tréfálódzni, de különben
A viláért nem vét senkinek.
Festetics gróf szokását követve:
Mindenkinek nagy címekeket oszt;
A cigány is tekintetes néki,
Megnagyságot minden kaputost.

Tudja; hogy ezért nem haragusznak
S mint nagy kópé, így okoskodik:
Mért ne mondjam, ha nem kerül pénzbe,
S felebarátomnak jól esik? —
Pláne, még ha vásárolsz is tőle,
Mérték fölött becsülettudó.
Szóval: az egész kerék világon
Nincs több ily élelmes házaló.

Kell is igyekeznie; mert nála
Gyermekáldásban nincsen hiány.
Mindkét nem dúsan van képviselve
S köztük egy pár eladó leány.
Smúle Itzig szereti mindnyáját,
Rajtok mereng lelke szüntelen.
Akkor boldog csak, ha munkájától
A kedves család közt megpihen.

De ez csak igen ritkán történik,
Legföllebb a szent sábesz napon;
Ekkor ő az úr, s nagy kényelemmel
Végignyujtódzik a pamlagon.
Körülállják fiai, s elmondják:
Mit tanultak. Ő csodálkozik
Tudományukon, s hiszi erősen,
Hogy egy Börne, Heine mindenik.

Lányaiban nincs annyi gyönyöre;
Ezek deli szép kisasszonyok. —
De mi haszna? Nincsen hozományuk,
Pedig bezzeg ez a földolog.
Nincs ugyan imádókban hiányuk;
Egy néhány már közel evezett
A házassághoz; de a pénz szirtjén
Tervök mindig törést szenvedett.

Smúle Itzig perorál ilyenkor
A világ romlottsága felett,
Elmondja: hogy házassághoz hajdan
Elég volt munkásság, szeretet.
Például citálja a hű Ruskát,
Kivel ő egy fillért sem kapott;
S mindazáltal — gyermekeit érti, —
Házára mily szép áldást hozott.

A hű Rufke nagyot sóhajt erre,
Könnyet ejt, jó szíve elszorul;
A két három titokban virágzó
Nyájas szépség fülig elpirul.
Smúle Itzig ily apró bajokkal
Máskülönben nem gondol sokat;
Fiai nagy jövőjére gondol
S Ruskére bízza a lányokat.

A Dávid tornyánál
Jeruzsálemben

Fejlődik a kolónia,
nőnek a ciprusok

Arab nők a kútnál

Reich Jenő felvételei

DR S. F. FINKELSTEIN: HANS HERZL UTOLSÓ ÉJSZAKÁJA

Mintha lázálom üldözne volna össze-vissza a hajó fedélzetén. Alig ügyelt a matrózok gyanakvó pillantására.

— Az átkelés viharos lesz. Parancsol egy takarót, Sir?

— No, thank You.

Megdöbbsent saját hangjától. Az utolsó hónapokat teljes elvonultságban töltötte londoni manzárszobája magányában, úgyhogy egészen üresnek és idegennek találta a saját hangját. Tétova pillantással meredt a sötétségbe. Siváran és hidegen nyult ki előtte a tenger, melyen végighabzott a dover—calais-i vonalon gyakori éjszakai vihar.

— Csak gyorsan, gyorsan! Örjítő türelmetlenség korbácsolta idegeit. Alig néhány órája, bunkócsapásként érte a rövid hír, hogy Paula nővére súlyosan megbetegedett. Támolyogva csomagolta be utibőröndjét s az első autóbusszal kirobogott a pályaudvarra, hogy még idejében elérje az első hajót.

Nővérét nemrégiben látta. Tágranyitott szemmel állt az örültekháza betegszobájában és zokogva kapaszkodott fivérébe. Forró csókokkal borította arcát, kezeit. „Hans! Hans! Maradj nálam! Ne hagyj el! Ne hagyj el!” — sikoltozott dermedt rémületben.

— Nem, nem, — nyilalt át agyán. — Paula nem elmebeteg! Csak ő érti ezt. Senki más nem érti meg Herzl gyermekeit, — ezeket a végtelenül szomorú királyi gyermekeket, kik magukra hagyatottan véreznek el az utolsó nemzedék öröklött átka alatt...

Hidegborzongás futott végig a hátán. A kórházból való távozása óta üldözi ez a zavart tekintet, a rémülettől meredt szemek parázsként égetik sebzett lelkét. — „Hans, Hans!” — cseng még a velőthasító kiáltás a fülébe. — „Apám hív. Hozzá akarok menni, — hozzá!...”

Az ápolók durván kilökték a szobából. De még sokáig hangzott az ajtó mögül a kiáltás, míg vinnyogó zokogásba fulladt. „Apám, apám...”

A felső fedélzeten egy padra roskadt. A hajó orrát hirtelen felcsapódó hullám önti el s a habzó hullámtaraj harsogásában nővérenek elhaló kiáltását vélte hallani.

Nővére? — Gyermekkori emlékek villantak át agyán. Nem is olyan rég volt, mikor anyját látta a kórházi ágyon. Szemét, ajkát, kibomlott szőke haját s a halott fáradtan elnyúlt tagjait. Hirtelen ragadta el tőle a halál, nem sokkal apja temetése után. Mikor felserdült, nővérei léptek anyja helyébe. Ők értették meg egyedül s szeretettel kísérték élete zűrzavaros útját.

Élete útját? ... Micsoda szánalmas roncs is ez az ő élete. Örökös hajsza idegen emberek közt, kik mindig vigasztalással és szánalommal közeledtek felé, mikor ő szeretetre vágyott. Gyötrő nyugtalanság hajtotta, hogy *maga* irányítsa sorsát és *saját* gondolatai legyenek. De mindenki csak a halott Vezér fiát látta benne, kinek folytatnia kell apja művét. Átok gyánánt nyomta ez az örökség, mely kiszívta minden erejét.

Mit jelentett neki az apja? ... Naplójegyzeteiből sok helyen, mint a viharok távoli szele csapja meg fia iránti végtelen gyöngédsége. De ő csak magas alakjára emlékezik, amint fáradtan, megtörtén, súlyos gondoktól hajszoltan, utazásról hazatérve s új útra készülve, pillanatra meg-megjelent a gyerekszobában. Toronymagasságban látta maga felett apja szomorú szeméit s halála után is csak azt érzi, hogy elvész hatalmas árnyékában...

Herzl Tivadar fia!... Évszázados gúnykiáltásként úzi ez az átok. Országról országra, foglalkozásról foglalkozásra, istenről istenre. Idegenben nőtt árvagyerek volt. Aztán lett bankhivatalnok, katona, író, házitanító, reporter, fordító — fokról-fokra csúszott lejjebb. De nem kért soha kegyelmet!... Herzl Tivadar fia és örököse nem kíván részvétet.

Királyfi! Hogyan ismerhetnék az emberek Herzl utolsó sarjadékának kínzó gyötrelmeit? Honnan ismerhetnék az emberek egy vívódó lélek lázát, kinek örökké világosságon kell járnia? Örökké résen lennie s érezni az aggódó, kíváncsi és várakozó pillantásokat. Nincs saját élete, senkiségi szereti önmagáét. Legfeljebb kegyelettel voltak iránta s élete teljében megvetéssel és irtózáttal gondolt reá, a hitehagyottra a nép... a nép, melyért apja elvérezett.

Nem bírom tovább — *nem bírom!* — kiáltott fel szinte hangosan és rázta a zokogás. Zápor verte lázas homlokát és felriasztotta tompa töprengéséből. Szíve a nyakában lüktetett. Didergett s fel akarta hajtani kabátja gallérját. Keze véletlenül az elefántcsontkereszthez ért, melyet öt év óta amulettként hordott magánál. Megborzongott, mintha hideg csontvázat érintett volna.

Szegény Hechler lelkész — jutott eszébe — ha tudná milyen értelmetlenné vált számomra az utóbbi időben a szenvedésnek ez a jelképe... Megváltásért küzködő lelkem egy időben a kereszténységben keresett menedéket, de milyen hamarosan felülkerekedett rajtam a vér öröksége...

Nem! Nem! Nem hagyom magamat! Nem hagyom magamat!...

A hajó ringott a vadul háborgó hullámokon s az utolsó hónapok feszültségétől megviselt beteg szívét hideg rémület korbácsolta. Hirtelen rántással tépte le melléről a keresztet és a hullámok közé hajította. Szorongása hirtelen megenyhült. Csak el vele! Csak el! Kalapált tompán agyában...

Olyan fáradt volt — olyan fáradt. Szeme lázban égett. Úgy érezte, hogy túl van az utolsó évek zűrzavarán s ez kellemes lankadtsággal töltötte el tagjait.

Csak kitartás! — Paulának meg kell gyógyúlnia! Vagy most másodszor veszítsem el anyámat? Mi van akkor még hátra? — Csak gyorsan, gyorsan!... Nemsokára nála leszek s kiragadom a betegség karmaiból... mint már egyszer...

Királyi gyermekek vagyunk. Reménytelen sarjadékok. De nem vagyunk örültek. Csak mások vagyunk, mint a többiek!

A hajó lassú lökésekkel haladt előre. Csakhamar feltűntek a révkalauzok lámpái s a hajnali szürkületben üvöltve búgtak a szirénák. Egy ugrással a hajó orrán termett: Föld!

Kábultan támolygott kabinjába és felhozta bőrdődjét. Az emberáradat elragadja. A hajó kiköt. Őrültkés ugrásokkal siet a hídon át a partra. Idegen emberek állnak elébe s részvétellel nézik. Hát jelezte érkezését? — Ügyet se vet rájuk, de erőszakkal fel-tartóztatják.

Paula? *Paula!*? kiáltja félőrülten s a várakozók sötét szemébe néz. Kétségbeesett, vad kiáltásba tör ki. Tántorog.

Meghalt? *Meghalt?!...* A sötét sejtelem villámcsapásként valóra vált. Őt is elvesztette. Őt is!

Nem törődve a kavargó sokasággal, szinte eszméletlenül rohan a kórházba. — Adjátok ide a nővéremet! — hörgi. — Nem halt meg! Kell, hogy éljen! Herzl lánya — királylány! Felkeltem! Hagyjatok! Hagyjatok!...

Velőthasító kiáltozása betölti a kórházat. Vadul omlik a koporsóra, mígnem erőszakkal vonszolják el...

Késő este volt, mire egy szállodai szobába vitték. A büszkén leküzdeni akart sírógörcs csendesen rázza a testét. Magas, szikár alakja valósággal magababoskadt. Vérrel aláfutott szemei közömbösen a távolba meredtek és számtalan ránc barázdálta végig csupasz arcát, mintha hosszú, súlyos küzdelmek feljegyzései volnának.

Hol van most? Hová hozták ezek az emberek kiket először látott s kik ennyire gondoskodnak róla? Homályosan emlékezett, hogy elutazása előtt felhívta a jó Hechler lelkészt és kérte, hogy rendeljen számára szobát Bordeauxban.

Egy fehérruhás betegápolónővér szeliden megérintette a homlokát:

„Vigasztalódjék. Mindnyájunknak ez a sorsa. Bátorság, monsieur Herzl.“

Nevének hallatára magához tért. Mintha halálos álomból ébredne. Erőtlenül feküdt az ágyon, mintha elfogyott volna belőle az élet minden keserősége. Magára maradt a szobában s hallotta beteg szívének erős lüktetését. — Fáradt vagyok — fáradt! — zúgott agyában. Ólmos álom nyomta el, de csakhamar felriadt.

Tehetetlen, beteg gyermeknek érezte magát, ki sötét éjben az anyja után sír. Egy bölcsődal jutott eszébe, melyet talán apja dúdolt neki:

*Faluba ért a zsidó,
a zsidó, a zsidó —
támadt nagy ribillió:
hej zsidó, hej zsidó.
Egy kő fejentalálta,
beleesett a sárba,
csupa vér a ruhája!...*

Rémülten pattant fel. Egy véres zsidó! Nem az ő életének képe ez? Csupa vér! Csupa vér! Apám!

Hát nem volt elég? *Elég!* — nyöszörgi. — Néped megváltója akartál lenni, apám, s árnyék gyanánt kószál fiad a világban a véres zsidó sebeivel. Lépjek-e elő s valljam-e meg véghetetlen gyöngeségemet? Én, a zsidó királyfi? Vagy vessem el nevedet s ismeretlenül merüljek el a hétköznapi robotjában? — Nem tudok lenni életed művének folytatója, sem idegen akaratok eszköze. Így küzdök 25 év óta, összeszorított fogakkal szenvedek és harcolok, míg életem a semmibe foszlik.

Kopogtak az ajtón. A szolga levelet hozott:

„Néhány bordeauxi hölgy és úr tisztelegni óhajt a nagy Herzl fia előtt.“

„Sajnálom — üzente vissza — ma nagyon fáradt vagyok. Talán holnap.“

Dühöngeni kezdett. A fia! A *fia!* Még legnagyobb fájdalmamban is csak Herzl fiát látják bennem. Mindig és minden csak az apám. Nem vagyok-e olyan ember, mint ezernyi más? Miért mérnek mindig őhöz? Miért kell látniok, hogy milyen nyomorult vagyok?...

S végigborzongott rajta az a fojtogató tudat, hogy egy idegen hatalom uralkodik felette.

Haragosan zárta be az ajtót. — Ne lásson senki. Hiszen csak a fia vagyok, semmi más, csak a fia!...

Hosszú léptekkel mérte fel-alá a szállodai szobát. A falak üresen bámultak reá. Hirtelen megállt. Ágya felett feszület függött. Feszület a szállodában? Talán a jó Hechler lelkész gondoskodása ez, ezzel akarta vigasztalni? Félénken nézett a szenvedésnek erre a képére. A megfeszítettnek arca megtelt, szakálla megnőtt s a meggyötört vonások egy véres zsidó végtele-nül szomorú tekintetév alakultak.

Megtántorodott. — Apám! — kiáltotta. — Apám, most felismerlek. Te vagy a vérrel jelzett örök zsidó...

Reszketett. — Nézd apám: Néped megváltója akartál lenni s ime féregként fekszik fiad előtted és megváltásért könyörög. Nem bírom tovább. Hiába harcolok üdvösségemért. Egy ideig a Názáretinél ke-restem, de mikor egész népem szembefordult velem, rájöttem, hogy vétkeztem. Hiába a bánat, senkisem hisz vezeklésben. S így jutok tétova utam végére.

A *végére?* Tüzes vasként járta át ez a gondolat. Lázás feje lassanként csodálatosképpen megnyugodott.

A *végére* — dadogta, mintha nagy titkot fedezett volna fel.

Hirtelen előrántotta útibőrdődjét. Keze nem reszketett, amint lefirkantotta utolsó kívánságát. Csak egy mondatot: Temessék apja mellé. — Ujjongott a lelke, mintha haza talált volna. Ha fogva tartott egész életében, vegyen magához halálomban is...

Elővette apja fényképét. Csókokkal borította el. Térdre borult ágya előtt és húsz év óta először törtek ajkára az utolsó héber szavak, melyekre még emlékezett: Jiszgadal — vejiszkadas — smé rabo.

Így találtak rá másnap. Halántéka át volt löve. Mellén apja véráztatta fényképe feküdt.

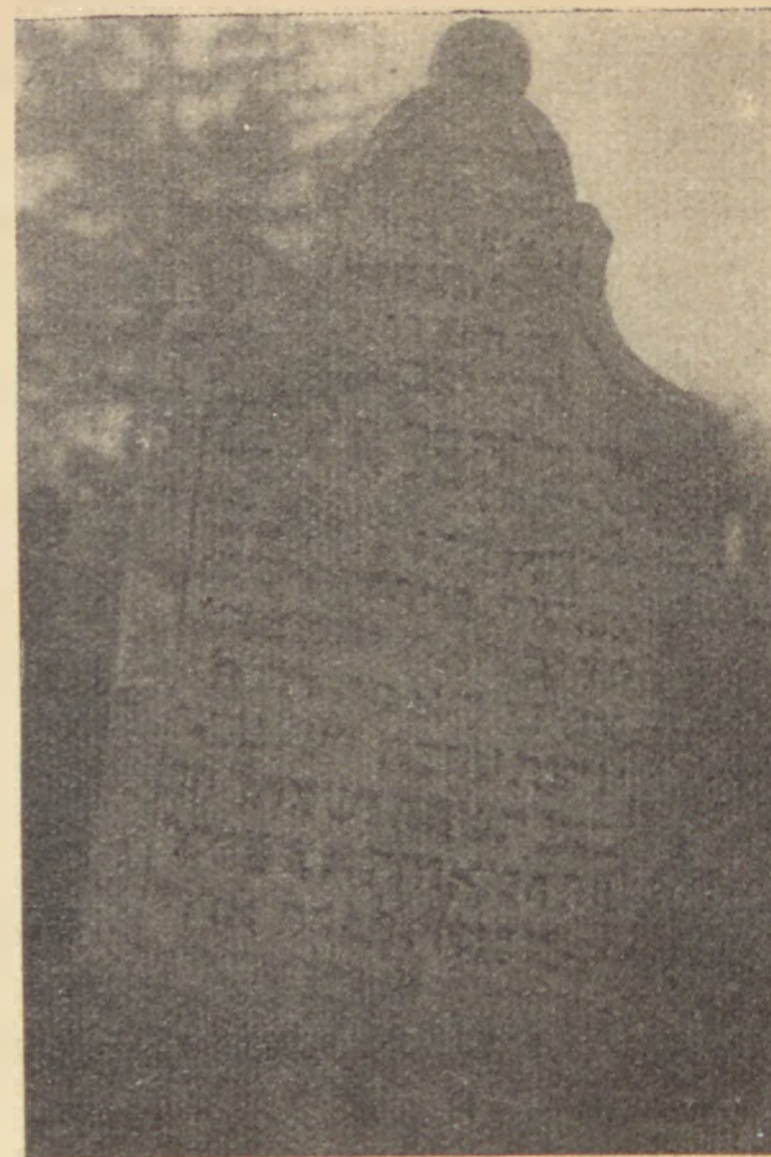
Fordította: Dr. G. Gerő László

Régi olasz zsidó sirkő

Az Amigo család cimere

Juda Amigo sirköve

SINGER JAKAB DR. FŐRABBI: AZ AMIGO-CSALÁD

A legrégebb, legtekintélyesebb és legelőkelőbb spanyol zsidó családok egyike: az Amigo-család, mely már a török hódoltság idejében Temesvárott lakott.¹ Hírnevű, patinás nemességű család ez, melynek története van.

Midőn Savoyai Jenő főherceg 1716-ban ostromolni kezdte Temesvár várát, körülbelül ötven spanyol, vagy török zsidó család menekült el Temesvárról Zimonyba és Belgrádba; midőn ugyanezen évben 48 napi ostrom után, október 13-án Temesvár várát, mely 164 évig volt török uralom alatt, az utolsó beglerbegtől, Mehmed pasától visszafoglalta, a hercegi fővezér megengedte nekik a visszatérést, ha osztrák alattvalókká válnak.² Csak kevesen éltek ezen engedéllyel és csupán hat spanyol zsidó család tért vissza és pedig: a Juda Baruch, Nisim Devet (Tebet) Taytasak, de Leon, Moyses Coronel és Jacob Amigo. A többi a törökkel tartott.³

Az Amigo-család, miután régi hazáját, Spanyolországot a fanatikus üldöztetések folytán kénytelen volt elhagyni, kimondhatatlan szenvedések, példátlan megpróbáltatások és hallatlan veszélyek után Olaszországban, Génúában telepedett le, hol a földönfutó család fűszerrel és importált selyemmel kereskedett, majd pedig Konstantinápolyba ment, ahonnan a törökkel együtt a Bánságba került.

Rendkívüli tekintélyű, nagyvagyonú és befolyású ember volt Temesváron: Juda Amigo, kinek neve a legjobbak között említettett, nemcsak ezen országrész zsidóinál, hanem azon túl is. Általánosan „Re cico” kiskirálynak nevezték. Nagy összeköttetései voltak Bécsben, hová bevásárlások eszközlése végett évenként négyszer utazott, ami az akkori időben nem volt kicsiny dolog. Bizalmas embere volt a török szultánnak és benső barátságban élt Don Diego d'Aquillar osztrák-zsidó főúrral Bécsben, Mária Terézia kegyencével, ki mint a birodalom dohányjövédé-

kének vezetője, milliárdokkal gyarapította az állami finánciákat és ezen érdemeiért, — zsidó létére — bárói rangra emelte a császárnő.

Nagy érdemei vannak a zsidóság körül Juda Amigónak, aki elszánt védelmezője és szószólója volt hittestvéreinek a hatóság előtt. Midőn 1745-ben Mária Terézia a cseh-morva zsidók kiűzetését rendelte el,⁴ Aquillar báró lovasstafétával sürgős levelet küldött barátjához Amigóhoz, Temesvárra, kit felkért, hogy haladéktalanul utazzék le Konstantinápolyba és interveniáljon a szerencsétlen cseh-morva zsidók érdekében a szultánnál, mert az ő közbenjárása a kiűzési rendelet visszavonására a bécsi udvarnál eredménytelen maradt.

Mihelyt a lovasküldönc Temesvárra érkezett, Amigo azonnal utrakelt Konstantinápolyba, hol a padisah kegyesen fogadta. Rövid idő után a cseh-morva zsidók érdekében a szultán tugrájával ellátott levél ment Bécsbe, melyet a szultán külön követe: a zsidó Coronel vitt fel. A szultán levele megtette hatását Mária Teréziánál, a császárnő a kiűzési rendeletet visszavonta.⁵ Amigo tekintélyének volt köszönhető az is, hogy a Jenő herceg-vár kapuját — más imaház hiányában — a katonai parancsnokság 1739-ben átengedte a zsidó Istentisztelet céljára, melyet zsinagógának rendeztek be. Ezen boltozatos csarnok volt a zsidóság első imaháza, melyet 1739-től úgy a német, valamint a spanyol zsidók, — némi megszakításokkal — egész 1760-ig használták.

Amigo Juda sokáig volt az itteni gyülekezet feje, a zsidóság bírása (elnök), utoljára 1776-ban, ki a rabbival együtt a zsidó hitélet élén állott és mint ilyen az egész Bánság zsidó bírájaként szerepelt és előtte minden zsidónak, bemutatkozás végett személyesen meg kellett jelenie. A tartományi főrabbi (ezen cím illette a temesvári főrabbit) felelőssek voltak a türelmi-taksa (Toleranz-

¹ Conscriptio Judaeorum pro Anno 1739.

² Allgemeine Zeitung des Judentums 1854. év. No. 50. és 52.

³ Zemlinsky: Gesch. d. türkisch-isr. Gemeinde zu Wien és Megyei Levéltár Locul mb. No. 3, Fasc. No. 1, Reg. No. 27.

⁴ 1745. évi jan. 2-iki rendelet: „dass aus sehr triftigen ursachen Könftig Keine Juden in Böhmen und Mähren zu dulden seien und völlig abgeschafft werden solten.“ Hugó Gold: Die Juden und Judengemeinden Mährens. 174 l.

⁵ Allgem. Zeitung des Judentums u. o.

Taxe), fej-, családi adó, stb. pontos beszolgáltatásáért.⁶ Meghalt 1779. év, Adar újholdján, kedden.

Mohafedte sírkövét a helybeli zsidótemetőben sikerült a multak avarjából kiásni és felfrissített feliratát kibetűzni. „Korának védelme és oltalma“ így nevezi a sírfelirat és dícséri szívjóságát, szeretetét, könyörületességét és határtalan jótékonyágát, aki önzetlen és önfeláldozó segítője és gyámolítója volt a szegényeknek és ügyefogyottaknak. Sírfelirata (fordítás a héberből):

Itt nyugszik és gyönyörködik (a túlvilági létben)
a hívéses és érdekes ember,
vezér és vezető,
korának és nemzedékének pajzsa, oltalma,
Lelkét, testét érték áldozta,
szegények előtt tárva-nyitva háza,
asztala mindenkit terítve várt.
Kenyeréből adott az éhezőknek
serlegéből az érte epedőknek.
Látott meztelent: betakarta,
erszényét mindig nyitva tartotta,
Édes álomban szenderegjen tested,
éden kertje őrizze lelked,
a fenkölt JUDA AMIGO
elköltözött a más világba
a hét harmadik napjára,
Adar újholdján 1779-ben,
lelkét vezesse az Úr az örök életben.

Feleségét Leának hitták, meghalt 1787 dec. 7-én.

Az Amigók (a családnév a latin amicus = barátból ered) régi nemes családból származottaknak tartják magukat, melynek alapul szolgál — szerintük — az 1564-ik évről szóló európai címergyűjtemény: „Wappen aus dem Geschlechte Amigo aus Italien abstammend, gezogen aus dem IX. Buch 74 Blatt.“

Ezen címet, fenti német felirattal, Gál Emil temesvári pénzügyigazgatósági tisztviselőnél találtam, kinek neje született Amigó Róza Lugosról. A birtokában volt származási tábla szerint őüket Efraimnak hitták, ki a pirenaei félsziget keservei elől Olaszországba menekült és ott le is telepedett. Négy fia közül az egyik József, mint kereskedő Temesváron helyezkedett el. A családi krónika még feljegyezi, hogy Amiconi v. Amigoni Jacopo, a „Judit“ híres festője Velencében, szintén a családhoz tartozott.

Az Amigóknak ezenkívül nagy érdemeik vannak ezen ország rész gyáriparának megteremtése körül. Dacára annak, hogy a zsidóság számára a Bánságban minden kézművesség meg volt tiltva és műhelyeket vagy gyárakat nem állíthattak fel, Mayer Amigo mégis 1747-ben legmagasabb királyi engedéllyel selyemgyárat (fabricam Sericeam) létesített, új megélhetési és keresetforrást Bánság népeinek. Vállalkozása azonban, melybe nagy tőkét fektetett, úgy látszik nem prosperált, mert körülbelül csak négy évig volt üzemben (Hujati, Judaeo Mayer Amigo ab altissimo Trono Regio indultum fuisse, ut fabricam Sericeam erigeret) quam etiam per 4 circiter annos administravit (Megyei Levéltár Locul sub No. 5, Fasc. No. 3, Reg. No. 310.)¹

1779-ben „Gebrüder Amigo“ név alatt állott fenn Temesváron egy nagy terménykereskedés, melynek tulajdonosai Mayer, Isaak, Ábrahám és Menachem Amigo voltak.

⁶ Az 1776-iki Judenordnung.

¹ Különbösen Mercy Claudius Florimund halála óta (1734) a temesvári állami gyárak is: a papírgyár, selyemgyár, bőrgyár, stb. hanyatlásnak indultak. L. Dr. Szentklárai Jenő, Mercy C. F. kormányzata a Temesi Bánságban, 1311.

Nagykiterjedésű üzlet volt ez, melynek külföldi kapcsolatai is voltak.²

Mint honfiak is kiváltak az Amigók. A temesvári születésű és resicai lakos Amigo Ignác, Vécsey táborában, mint honvédszakaszvezető küzdött az 1848/49-iki szabadságharcban. Résztvett a verseci és temesvári csatákban. A temesvári csata után, menekülés közben, a Maros átkelésénél átúszta a Marost, míg mögötte a kiáradt hullámokban ezren és ezren találták halálukat. Világos után nagy nélkülözések között bujdosott. (L. Dr. Singer: A tvi. zsidók az 1848/49-iki szabadságharcban. 12 l.)

Érdekes tagja volt még e családnak Amigó Ábrahám, ki a költő Kiss József előtt, mint temesvári hitközségi jegyző (Actuar) működött az akkor még egységes zsidó gyülekezetnél. 1841—1876-ig, tehát 35 éven át viselte e tisztséget. Meghalt 1879-ben. Leányát: Amigó Esztert 1875-ben feleségül vette az itteni német szintársulat kiváló színművésze, a később Berlinbe került Reinhold Welhof. Nagy feltűnést keltett akkor, hogy a nevezett színész házassága előtt a zsidó vallásra tért át.

A család egyik sarjadéka: Amigó Gyula A. Temesvárról a svéddekhez, Stockholmba került. Tizennyolc éves korában ment el hazulról és nagyrabecsült tagja lett a svéd társadalomnak. Elismert hírvű paszomántgyára volt Stockholmban. Feleségét is innen, szülőhelyéről vitte magával később. Neje szül. Russo Julia volt. Lakásának egyik falán, üveg alatt lógott nemesi címere, melyet egyik őse Spanyolországban kapott. (Rokona Tauberné, szül. Pava Levy szóbeli közlése.) A szegedi árvizkárosultak javára Stockholmban szép összeget gyűjtött, amit Tisza Kálmán németnyelvű, pecsétes levélben köszönt meg. Stockholmban halt meg 1913-ban, 93 éves korában. Fia Adolfo de Amigo ugyanott híres zenész, veje pedig Bonier svéd udvari könyvkiadó. Az itteni piarista gimnázium első zsidó növendéke szintén egy Amigo volt és pedig Amigo Ábrahám, ki már 1832/3-ban látogatta ezen iskolát. Az intézet naplójában következőképpen van beírva: Amigo Abraham, annorum 15 Hebraeus, Temesvar, C. Temes, Pater: Josephus, Mercator ibidem. In prima Humanitatis Schola.

Leszármazottaik közül élnek még, — amennyire tudomásomra jutott — ezen a vidéken: Amigo József, Aradon (a volt temesvári hitközségi jegyző fia), Amigo Emanuel, a volt temesvári Agrárbank főtisztviselője (jelenleg Budapesten) és Amigo József szabó, Temesváron. Amigó Testvérek, fagyapotgyár, Lugos. Különbösen Lugoson több Amigo élt: Amigo Leopold és Amigo Moritz A. kávéháztulajdonos (Amigó-kávéház).

A temesvári temetőben 28 Amigó alussza örök álmát.

² Az 1781/82. Conscriptio: Isac Amigo Paterfamilias. Mayer Amigo inxoratus filius cum patre mercat. Menachim in Societe fratris lui Isac, cum Terrae productis mercatur. Külföldi árukkal is kereskedtek: Cum extraneis Mercibus.

Régi olasz zsidó sírkő

BEREGI ÁRMIN: A PÁLMA FURCSA ÁBRÁZOLÁSA

A XIII—XVI., sőt XVII. századbeli európai képzőművészet műremekein, habár azok „szentképek“, sőt keleti tájakat is ábrázolnak, igen kevés esetben találunk pálmát és ha találunk is, az a pálma a legtöbb esetben bizony nem természetű, hanem valami furcsa elképzelés eredménye. Például: Verocchio zárt leveleket dugdos a fatörzs végébe. Cima di Conegliano ábrázolásán látszik, hogy leírásból festette a pálmát. Cardocho úgy festi, mintha tollak nőnének ki a vékony törzs végéből, valahogy úgy, mint a tollas porolóból. Fra Bartolomeo, „Palma“ Vecchio, Nicolas Froment, Giovanni Santi, Marco Basaiti, Moretto, Correggio, Monetna stb. a pálmaleveleket a hallelujázó angyalok, mártírok, szűzek kezében elég természetűen ábrázolják. Ezek és a többi festők többsége azonban meg sem kísérlék a pálmafa festését, még akkor sem, ha a kép tárgya azt határozottan megkívánná: Ghiberti, Jerichó elestét, Brunelleschi, Ábrahám áldozását, stb. . . . Moderus, Pisano, Castiglione, Masaccio, Uccello, Filippo Lippi, Gozzoli, Cosimo, Boticelli, Francesco, Peruggino, Pinturicchio, Bellini, Crivelli, Francia, Raffaello Santi, Lionardo da Vinci . . . tájképein és hátterein pálmát nem találunk, hanem Európában honos lombos fákat, — míg az angyalok és szűzek kezében ismét csak ott van: a pontos pálmalevél . . . Szépen, természetűen ábrázolva.

Mi lehet ennek a különös jelenségnek az oka? Hiszen az ókorban nagyon szívesen ábrázolták a pálmát. Shalmanassar obeliszkjén, Jehu zsidó király követségével kapcsolatban, Sardanapál lakomáját ábrázoló domborművön a pálma pontos törzs, levél- és gyümölcsformával van kivésve. Kuyundsik egy reliefjén pálmakert van . . . Dárius pecsétjén, több zsidó pénzen gyümölcsös pálmatorzsek díszlenek. Hellaszban, Egyiptomban stilizálták is a pálmát és az Egyiptommal érintkező Itáliában (I. század) falfestményeken találjuk a pálmát. (Krokodil és pigmeusok tréfás képe.) A keresztény korban (IV. század) Ravennában Szent Regináld szarkofágján gyümölcsös pálmák vannak természetűen kifaragva.

Ezen adatok szerint is időrendet és helyet állapíthatunk meg a pálmafa ábrázolására és . . . ismeretére nézve: a keleti népek természetesen mindenkor és mindenhol ábrázolták, mert ismerték a pálmát; a nyugati népek pedig nem ismerték a pálmát, nem, főleg szabadon termő állapotában és nem voltak a művészeik abban a helyzetben, hogy pálmafát helyesen ábrázoljanak (Néhány hajósnép egy-két gondos művésze kivételével) . . . Inkább sehogyan sem ábrázolták. Néhány olasz festő leírás és elbeszélés alapján kísérletezett a pálmával, de kevés sikerrel. Ügylátszik a XIV—XV. század előtt Európában nem is díszlett a pálma.

Pálmafasor
Rison l'Cijonban

Legalább erre vall Abd-er-Rahman spanyolországi arab hadvezér és költő verse, aki Hispániából vesztes hadjárata után kiűzve: a magauiltette pálmafájához írt soraiban kesereg:

Te pálmafa, idegen vagy. Nekem is idegen e hely,
Idegenek vagyunk ketten, messze parton őshazánk.
Nem tudhatsz oly fájdalomról, ami az én szívem tépi,
Hogyha tudnál bűt érezni: patakokban folyna könnyed,
Kelet pálmaligetei s szent folyamai felé.
De te nem gondolhatsz rájuk. Én is feledlek már Kelet
Most, hogy Aobas vad fiai új hazából kiűztenek.

És ha pálmafát a nyugati-északi művészek sohasem is láttak, az az érdekes, hogy pálmaleveleket élethűen ábrázolnak. De azt is nem fáróltépett, friss, legyezős, kifejlött állapotban, hanem fejletlen, zárt állapotban. Ennek csak egyetlen oka lehet: az a tény, hogy csakis ilyen állapotú pálmaleveleket láttak a művészek: különben nem festették volna.

De hol láthattak kibomlatlan, fejletlenül leszedett pálmalevelet? Senki másnak Európában nem kellett és nem kell ilyen pálmalevél, mint a sátorosünnepet ülő zsidóknak, akiknek a lulav-pálmalevél Palesztinából kiinduló bevitele valószínűleg már a diaszpóra kezdetén is szervezve lehetett, már a polgári időszámításunk előtti évtizedekben is. Az első néhány századról nincsen tudomásunk, ámbar valószínűtlen, hogy megszakadt volna a Szukkoth-ünnepi négy növény csokorhagadásának szokása, de hogy a VII—VIII. század óta, amióta tudjuk, hogy zsidó kereskedők karavánutakat tartottak fenn a közelkelet és nyugat közt, biztos, hogy ethrogot, lulavot is importáltak testvéreik vallási ceremóniái számára. Más pálmalevél nem volt Európában, mint a lulav és csakis lulav-alakúra összehajtogatott és kötözött, láda- vagy kötegcsomagolásban érkezett pálmaleveleket festettek és véstek a világhíres képzőművészek, a festők és szobrászok. A hallelujázó, hozsánnázó felvonulások mind lulávval vannak ábrázolva, Jézust üdvözlők lulavot tartanak a kezükben és a tájképeken a törzsek teteje lulavokkal van teletűzdelve, hogy a sohasem látott pálmafának legalább a leveléből „rekonstruált“ képe legyen ábrázolható.

Így szolgált a zsidóság egy Erec Jisrael növényeire emlékeztető ünnepének kegyszere, a lulav: a pálmafaábrázolás szurrogátumául, abban az időben, amikor a pálmát a nyugati Európa művészei még alig láthatták. A zsidóktól kérték kölcsön a „hiteles“ pálmaleveleket, hogy azokat a szentképeken ábrázolhassák. Ha nem lett volna a modelnek való lulav, talán a hallelujázó angyalok és jámborok is fenyőfagalyakat hordoztak volna csodásan festett, finom kezeikben. Éppen olyan alkalmatlanul és helytelenül, amint a legnagyobb költők mondatják: Hozsanna néked eszme, hozsanna néked erő, hozsanna néked szépség! Amikor pedig a hozsanna: hosi-ana (hausi-ono) azt jelenti, hogy segíts rajtunk! Úgy illik össze a hozsanna a többi szóval, mint a jerichói tájképhez a fenyőfa és a tölgy.

A napsütötte pálmafa gyönyörű képének hiányát a legtöbb műremek nagyon is sínyli, s csak a tudatunk alatt érezzük nosztalgiásan ezt a hiányt. Miket tudott volna festeni Lionardo, Rafael és a többi nagy mester, ha látták volna az illatozó gyümölcsöt termő pálmát, sudáran, büszkén, avagy lehajtott, szomorú koronával. Így csak száraz leveleket láttak és ezeket is a gettóik zsidóinak köszönhatték.

Ez a lulav esete a nagy és legnagyobb európai művészek remekeivel.

SAS IRÉN: PÉNTEK ESTE

Fáradtan és kietlenül nyujtózott a hideg decemberi reggel a háztetők fölött. Szürke, kormos, mocskos hó a kémények körül és fent a felhőkön is szinte ragadósan és rosszszagúan... Reggel, mely rút és rossz kedvével máris beborítja az eljövendő napot, mint az iszap.

A konyhában a vekker csengetett. Hat óra. A fülledt és túlzásúfolt kispolgári lakást még megülte a fásult és tompa csönd. Hat óra. S mint rendesen, most is az anya az első, aki kinyitja a szemét.

Sietve hagyta el ágyát s annak gyűrött párnái között fáradt és szomorú álmait. Elnehezült, széteső, vastag alakjára felrántotta a konyhaszagú flanell ruhát, öreges, lomha mozdulatokkal rendbehozta magát s megindult örök egyformasággal, örök egyforma, szomorú robotja, a konyha felé.

Fásult nyugalma mögött azonban, mintha valami várakozás lett volna. Valami reménykedés, sőt reménykedés a biztosan eljövendőben. Közeli jutalom, vagy öröm, vagy ilyesféle kilátása. Péntek volt. A hét, hét napja közül az egyetlen, melynek estéje az övé. Az egyetlen, melyben anyai, emberi, családközponti voltára, méltóságára, lényének fontosságára és pótolhatatlanságára a felcseperedett, lármás, önállóskodó család közepette ráeszmélhet. Egy este, mely az ő pozícióját jelenti öt erőszakos, önző ember között, melyekből négy az ő testéből szakadt, egy elvitte egész lelkét és ifjúságát s mégis, mind az öt, mintha még keveselné az áldozatot s mintha falánkul, ridegen, komisan, még jobban, még teljesebben át akarna lépni rajta. A hét minden napján. Szombaton is. Mely az övék. Melyeken házonkívül töltik a huszonnégy óra háromnegyed részét. Melyeken ő az ő gyermekei számára egy kicsit lenézett, egy kicsit elnézően becézett, de mindig keresztülnézett és mindig számításon kívül hagyott „kezitcsókolom anya“, „szervusz mama“, jövések és menések között, néhány odavetett szó s a félénk kérdezősködésekre néhány kurta és türelmetlen válasz.

De a péntek esték! Ó, azokhoz szívós és görcsös erőszakossággal ragaszkodott! Minden erejét, amit a leélt élet robotja, a sok gyermekszülés, gond, nélkülözés, nyilt és titkos bánat még meghagyott petyhüdt lelkében és széthullt testében, szívós és elkeseredett erőszakossággal zsúfolta bele abba az egy akaratába. hogy péntek este, mindenki otthon legyen az ünnepiesen megterített asztal mellett, hogy némán és tisztelettel asszisztáljon az öt lármás és önző ember az ő gyertyagyújtásánál, asszisztáljon, nézzen és bámulja őt a gyertyagyújtás három rövid percére, mint ahogy a primadonna, a színpad fényes fókusza, központja és diadémje körül asszisztál a statiszták néma és áhítatos tömege.

És ne kelljen az öt embernek ötször, mindnek külön-külön melegíteni és tálalni a vacsorát, ne kelljen egész estéjét izgatott és sürgetett, kínos, nehéz csoszogással eltöltenie a konyhából a szobába és vissza, és újra előlről... Egyszerre tálalni! Mindenki ugyanabban az időben, egyszerre az asztalnál! És ő a

fehérterítés asztalfőn, kimosdva és megfésülködve az ünnepi gyertyák fényének glorialájában...! Ó péntek este! Ó áldott, kárpótoló, símogató, méltóságot adó péntek este! Nem, ezekhez az estékhez soha, senki-nek sem szabad hűtlennek lenni! Itt nincs iroda és műhely és meccs és színház és minden, ami az ő otthonán és életén kívül esik az öt kegyetlen és falánk emberének. Itt mindenki *otthon* van, *nála* van, az *övé* és *övé* a péntek este is mindörökké, mindörökké, amíg csak él...!

Ettől ragyogott ki, kicsi, félénk és elszokott elégedettséggel az anya arca, mikor reggel a konyhában natra csöngetett a vekkeróra.

*

A pénteki nap, a szokott nappal, a szokott robotban robogott el. Idegesen és házsártosan cihelődött ki az öt ember, — az ura és a négy gyereke — a kis, fojtó melegségű lakásból, a csatakos és rideg reggelbe. Perlekedésük, sürgésük-forgásuk, csapkodásuk, kopogásuk zaja szinte úgy beleüllepedett a levegőbe, mint az éjszaka nehéz kigőzölgése. S az anya emezzel együtt, amazt is kiszellőztette. A lakásból is, a lelkéből is. Estére, péntek este lesz!

Ó, mint a halálraitélt, akinek végső perce előtt, még külön büntetésül valami sürgős és fontos feladatot kell elvégeznie, úgy loholt vastag, fájós lábaival a piacon, bódéről-bódéra. Minden drága volt, mint rendesen s a pénze kevés volt, mint rendesen, de aztán mégis összeszedett mindent ezer, verejtékes, drága, naív, furfanggal, ami kellett, mint rendesen: halat estére és szombat délre egy tyúkot és lisztet a szombati kalácshoz és mazsolát a szombati tejeskalácshoz és szappant a sikáláshoz, smirglit, a smirglizéshez és gyümölcsöt kompótnak és egy kis csokor fonnyadt, késői őszirózsát és három, hófehér, síma gyertyát.

Aztán hazament.

S mire lassan eljött a dél, fel volt sikálva, amit fel kellett sikálni, le volt smirglizve, amit le kellett smirglizni, ki volt mosva a lánya kreppdesin kombinéja (mert már tegnap kérte s mit tehet ő arról, ha ma péntek van, piszkosan csak nem járhat!), rotyogott a hal, gőzölgött a tyúkleves, illatozott a kompót, sült a szombati kalács és tejeskenyér, örült iramban, lázas üzemben volt az egész kis lakás s benne a központ, a kis, öreg, elnehezült dinamó, a fáradhatatlan, egyformán ketyegő: az anya.

Á, hamar sötétedik. Mindjárt este lesz. Péntek este! Az ő péntek estéje! S akkor majd minden jól lesz.

*

A három fiú ugyanabban a nyomdában dolgozott és délután ugyanabban az időben izentek haza, ugyanazzal a nyurga, vastaghajú, kis nyomdászínassal, hogy: „ne legyen türelmetlen a mama, ma később fognak hazajönni, lehet, hogy csak kilenc órára; sürgős munka van a nyomdában s ők túlórásznak“...

Mintha ökölcsapás érte volna a szívét. A fiai nem lesznek otthon, a fiai későn fognak jönni, a fiai nem

fognak ott állni a gyertyagyújtásnál s mire hazajönnek, talán már le is égnek a gyertyák, sötét és pislávilágosságot fog vetni az asztalra a rozzant csillár egyetlen égője s majd kimennek a konyhába és megmelegítik maguknak a vacsorát, mert péntek este az anya nem gyújt tüzet, ő egyedül őrzi a szombatot, egyedül, öreg, szóval várta a lármás családban.

A fiai tehát nem lesznek otthon! A nagy, követelő, önző, veszekedő fiúk! Nem fognak az asztal körül állni sunyi és unatkozó arccal, de mégis készségesen, türelemmel és gyermeki engedelmisséggel, mikor ő elmondja lejtő, éneklő, ünnepélyesen remegő hangján, kissé talán túlexponálva, túlméretezve, szándékosan nyujtva is, a péntekesti áldást, a péntekesti gyertyákra! Az anya szíve megreszketett. Szaladni, kiáltani szeretett volna, valakitől segítséget kérni, mert nem lehet, hogy az ilyesmi elkezdődjön, nem lehet, hogy egyszer ne legyenek ott, hiszen akkor a *máskor* már könnyebb lesz, gyakoribb lesz, ok nélkül is meg fog esni és... és... egyszer majd már mindig így lesz, a péntek este, a fiúk nélkül, csorbán és csonkán az ő diadalmas és méltóságteljes péntek estéje!...

Hogy végiggondolta-e ezt így, végig, egészen s látta-e a megváltozhatatlant, maga se tudta. De egyszerre még fáradtabbnak, sokkal-sokkal összetörtebbnek és gyengébbnek érezte magát. S mintha kicsit ki is hült volna...

Gépiesen tett-vett, csinálta, ami még hátra van. A virágot a vázába, a megtisztogatott gyertyatartót az asztalra, bele a gyeryát, a fehér terítőre, a két hosszúfonatos, mákkal meghintett kalácsot s rá a kis pirossal hímzett takarót, melyen a sok mosás éppúgy elkoptatta idővel a szép héber betűk rajzát, mint ahogy róla lekopott az évekkel egész asszonyisága színe, formája, vonzó bája...

Aztán magára vette, tiszta, szombati flanelruháját, mely nem volt zsírfoltos, nem volt konyhaszagú s melyben mindig úriasszonynak érezte magát, akit nem itat át bőre és ruhája minden pórusában az étel gőze...

Féjét bekötötte a kis, fehér selyemkendővel.

*

S ekkor csengettek. A szűk előszobaajtón egyszerre nyomult be az ura és a lánya. Hangosak, sietők és izgatottak voltak. Két tája felől érkeztek bár a nagy, morgó, messzi városnak s csupán a lépcsőházban akadtak össze, mégis, mintha ugyanegy cél, akarat, terv és vágy sodorná őket ebben a sietésben. Hiszen igaz is, egy cél: ki a kis péntekesti szobából! Vissza a városba!

— Szervusz mama, — rivall rá barátságosan az ura, öregségében is robusztusan, nyersen és érzéketlenül — van egy kis meleg víz? Gyorsan, mosakodni akarok. El kell mennem!

Az anyának már alig van hangja:

— El kell menned? Ma? Péntek este?

— Péntek, vagy zöldcsütörtök — házsártoskodik az ura — hát tehetek én róla, hogy a Schwarz holnap visszautazik és csak ma tudok vele beszélni a kávéházban!? Hatra adtam neki találkozót.

— Ma, éppen ma? Mindig nagy *pose* voltál, Dávid.

— Ne sopánkodj! Könnyű neked itthon. Szeretném tudni, miből csinálnál szombatot, ha én nem adnék pénzt? Első az üzlet! — s ezzel már ott is hagyta, kirobogott a konyhába, félredobta a kis, gondosan lesimított terítőket, vizet melegített magának, mosakodott, prüszkölt, káromkodott, szétdobálta a cipőkrém dobozt, a cipőkefét, előkotorászta a hajkefét, nedves törülközőjét az asztalra dobta s mire magárahúzta a kabátját, szétdőlt, rendetlen, szennyes, meggyalázott volt az egész kis péntekesti tisztaságú és nyugalmú konyha, melynek rendjén, az anya órákhosszat fáradt lázas és boldog igyekezettel a nap folyamán.

— Nem is eszel semmit?

— Majd a kávéházban — kiáltotta vissza az ajtóból. — Szervusz mama...

Mikor visszatámolygott a szobába, már nem is csodálkozott rajta, hogy a lánya púderrel, rúzzsal, kölnivízzel babrál, hogy a fekete szatén ruháját és az antilop cipőjét már kikészítette az ágyra s hogy lelkenedezve ugrik a nyakába:

— Kimostad a kombiném, anyuskám! Jaj, de drága vagy! Képzeld, az irodában az egyik fiú hozott nekem jegyet a Vigadóba. Valami koncert van. Olyan boldog vagyok! Az a fiú eddig még rám se nézett és most egyszerre jegyet hoz. Mit szólsz hozzá? Nem nagyszerű?!

Közben pedig gyors és ügyes mozdulatokkal rángatta fel karcsú lábszárait a szürke selyemharisnyát, belebújt a frissen mosott kombinéba, folytonos, zuhogó, zsongó fecsegés közben készítette arcát a nagy, de vaksi tükör előtt.

Az anya sápadtan nézte, nézte, hallgatta és nem akart semmit gondolni, nem akart semmit megérteni. Aztán mikor már maga is megsokalta a hallgatását, rekedt, fátyolozott, öreg hangja megszólalt:

— Kávét nem akarsz, Manci?

Manci akart. Kiment a feldúlt konyhába. Egy automata hideg nyugalomával betöltötte a kávét, behozta és letette a lánya elé.

— Jaj, hány óra? — izgult Manci és nagy kortyokban itta a kávét — csak el ne késsek anyukám!

Ez a „csak el ne késsek“ új kötelesség-lemezt indított meg az anyában. Megadón térdelt le, becsatolta a lánya harisnyakötőjét, rásegítette a fekete szatén ruhát, a köpenyt, kalapot, keztyűt a kezébe adta s végül megszokott, egyforma, alázatos kötelességtudással bepermetezte a nehéz, olcsó, fojtószagú kölnivízzel...

Manci ugrándozott:

— Isten ments, hogy elkéssek... — aztán szeliesen az anyja nyakába esett — kezitcsókolom anyukám. Ügye nem haragszol?... — És már kint is volt az ajtón.

Egyedül maradt. Szétnézett. Manci levetett ruhái, mint hanyag, érzéketlen, szemérmetlen lányok heverték szanaszét, széken és díványon. A kredencen púder és rúzs és kölnivíz, néhány széthajigált biztosító tű és a lány hajlekötő hálója... Az asztal előtt

ledobott fekete bőrcipőjébe botlott bele. A fehérterítős ünnepi asztalról pedig szégyenkezve emelte le, lehajigált fehérneműjét és a harisnyáit...

Akkor eszébe jutott, hogy ideje már gyertyát gyújtani. Odalépett a fényes, karos gyertyatartó elé s a feldúlt, rendetlen, szennyesnek és visszataszítónak látszó lakásban, szokott, széles mozdulatokkal megáldotta a péntekesti gyertyákat.

Miközben az áldást mondta, hosszan-hosszan farkasszemet nézett önmagával a falra akasztott, nagy és vaksi ebédlőtükörben. Sápadt és távoli volt az arca, mint a halottaké.

S aztán nehézkesen, mint egy taglóval leütött, fásult és fáradt állat, lezuhant egy székre.

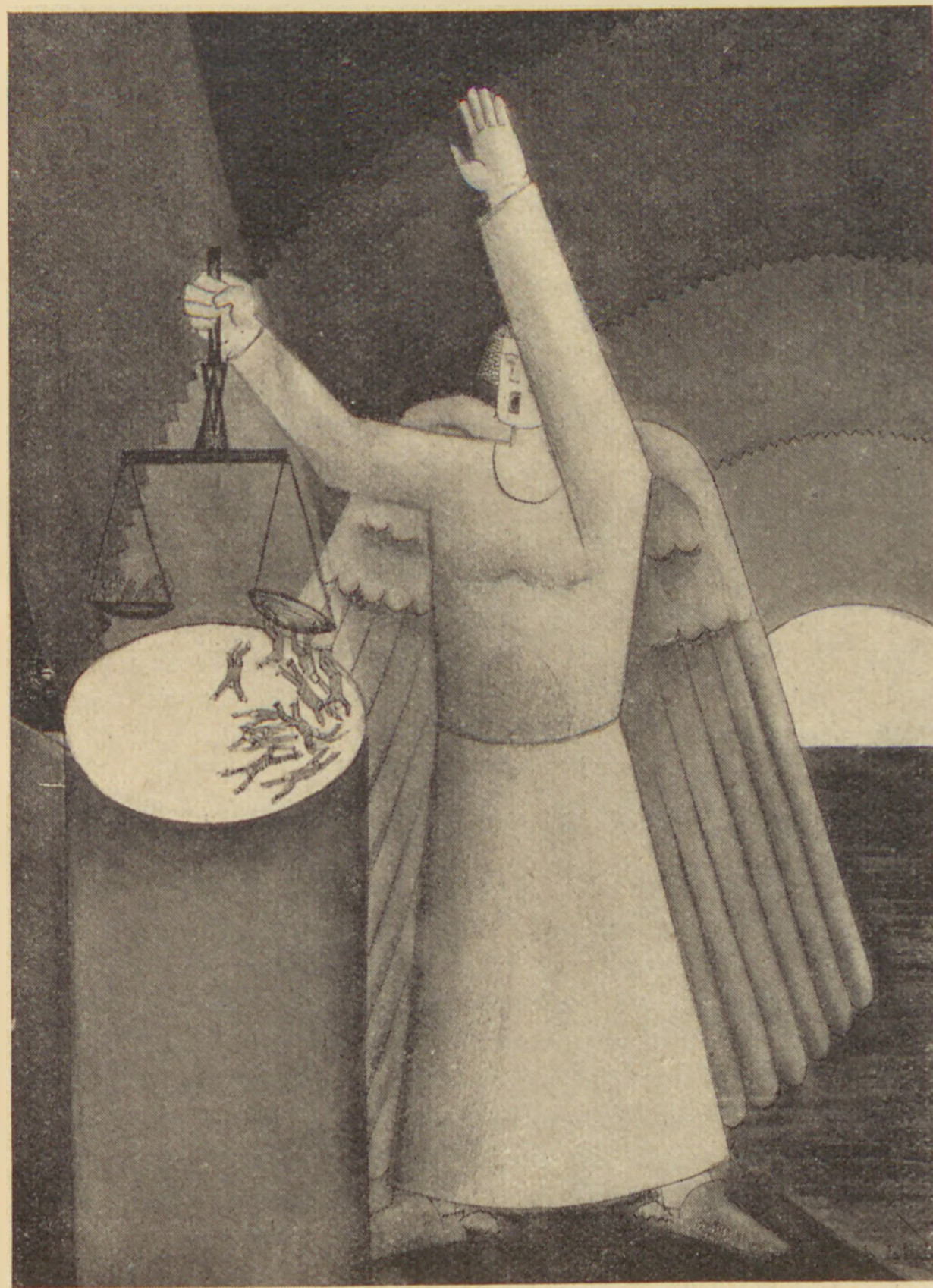
És nem tudta, hogy megcsúfolt, kigúnyolt, letiport, félretaszított szent. Hogy fölösleges. Hogy szinte nincs többé. De érzett valamit és nagyon — nagyon fájt az öreg, néma szíve...

És nagyon — nagyon sírt.

ZSIDÓ HUMOR

NAGYOBB, MINT RABBI ZIRA

Vannak rabbik a diasporában, akik nagyobbak a talmudkorabeli Rabbi Ziránál. Mert R. Zira, mikor feljött Babyloniából Palesztinába, száz böjtöt böjtölt, hogy elfelejtse a babyloni Talmudot. Az új rabbiknak pedig, ha Palesztinába mennek, egyáltalában nem kell böjtölniök, hogy elfelejtsék a babyloni Talmudot...

Bloch István: Égi igazságszolgáltatás

Bloch István: Pánik

A DOLLÁR ÉS A PETACHTIKVAI PÉNZ

Az amerikai bankszünet idejében történt, hogy egy amerikai zsidó vett valamit Petach-Tikvában és odaadott a boltosnak egy ötdollárost. A boltos megvizsgálja és látja, hogy jó pénz, de nincs rajta a petachtikvai polgármester pecsétje. (Ebben a kolóniában ugyanis helyi pénz van forgalomban, a jámbor és vallásos polgármester aláírásával.) A boltos visszaadja a pénzt: „kérek petachtikvai bankót.” Az amerikai magyarázni igyekszik, hogy elvégre az Egyesült Államok is ország, nemcsak Petach-Tikva. Hiába volt minden. Csak Tel-Avivban tudta az amerikai bankót beváltani. (Ez még akkor történt, amikor a dollár nem mozdult meg.)

A SZENTÉLY KULCSAI

Mikor a Szentély elpusztult, egy kéz ereszkedett alá az égből és magához vette a kulcsokat — meséli a Talmud. Minek kellett a kulcsok? Az égből jelezni akarták Izrael fiainak, ha majd újból jönnek felépíteni nemzeti otthonukat, ne felejtsek el, hogy még megvannak a régi kulcsok és úgy kell építeniök, hogy azok az új épülethez illők legyenek...

A „CHELMI SAJLE“

A legtipikusabb „sajle“, vagyis rabbinikus kérdés paródiája a következőben van megörökítve a zsidó humor annaleseiben:

A chelmi asszony súlyos kérdéssel fordul a rabbihoz: A leányom libanyakat töltött szombaton, a nyakat bevarrta és a varrásból maradt egy darab cernája. Ezzel a cernával reávarrt egy leesett gombot egy párnahuzatra. Szabad-e ezen a párnán aludni a „három hétben“, amikor tudvalevőleg minden húsos dolog élvezete tilos.

TOLLHEGYRŐL

MÉLTATLAN VERSENGÉS

A legnagyobb katasztrófákban sem szűnnek meg a pártoskodások. A kölcsönös szemrehányások és meddő vitatkozások ellen fordul a hamburgi Izr. Famillienblatt „Unedler Wettstreit“ című cikke, mely a német zsidókat inti békességre, sujtottságuk szomorú korszakában.

A nemzeti német zsidóság, csak úgy, mint a különvált ortodoxia, mind a frontharcosok, mind a cionisták, az összes pártok és csoportok ugyanabban a nemes versenyben buzgólkodnak mostanában, hogy ki tudja többször mondani: „... nem én voltam... mosom a kezeimet... engem nem terhel a felelősség a dolgok ilyen fejlődéséért...“ A kérdés, hogy ki tudja ezeket a mondatokat többször elismételni, még nem dőlt el; a verseny teljes élességgel tart már három hónapja; de már unalmassá kezd válni és abba lehetne már hagyni.

Nem csak azért kellene felhagyni a versengéssel, mert a közönséget már nem érdekli, hanem azért, mert az — mi nek tagadjuk — csúnya. Nem is szólva arról, hogy semmi logikus ok nincs rendezésére.

Csúnya és hamis állandóan ismételni: „... nem mi vagyunk az okai és ha mind olyanok lettetek volna, mint mi, akkor az egész nem történt volna meg“. Csúnya azt mondani: „... ha cionisták lettetek volna (vagy: ha vallásosabbak lettetek volna, vagy: ha távortartottatok volna magatokat a keleti zsidóktól, vagy: ha ébren tartottatok volna a frontharcos szellemet), akkor nem dobtak volna ki benneteket“. Aki ezt mondja, az azt állítja, hogy mind a többiek (a nem-cionisták, a nem-ortodoxok, a nem-nemzeti németek, a nem-frontharcosok) az okai a történeteknek. Ez pedig olyan vád a zsidó testvérek ellen, melynél súlyosabbat, sértőbbet, alapokig ható szakadást előidézőbbet nehezen lehet elképzelni. Éppen ezért, még ha igaz lenne, sem szabadna ilyen súlyos időben kimondani.

De ez a vád nem csak hogy nem igaz, de — és ez tudatos kell, hogy legyen azok előtt is, akik kimondják — lehetetlen, képtelenség.

Egyik csoport és egyik pártprogram sem okozója az antiszemitizmusnak. Még a cionista vezetők is, akik újra meg újra csak azt hirdetik, hogy a túlzásba vitt és erőszakolt asszimiláció az oka mindennek, még ezek is tudják, hogy pogromok voltak már a XI., XII. és XIII. században is, mikor még nem voltak zsidó miniszterek és sem Theodor Wolffok nem „tolakodtak“ előre vasárnapi cikkeikkel, sem pedig Kurt Tucholskyk szatíráikkal, hanem a zsidók ghettókban éltek és légmentesen el voltak zárva minden asszimilációtól. És az ortodox főbbik, akik a 613 törvény betartásának hiányát okolják, jól tudják, hogy pogromok miatt szenvedett az a zsidóság is, amely betartotta mind a 613 parancsolatot és amelynek nem kellett semmi vétek miatt bűnhődnie. Néhány nap múlva, Ab hó 9-én mind kétezereves siralmakat fognak olvasni, mindenféle pártárnyalató zsidók jalkiáltásait, „cionistáknak“, mint Juda Halevi „felvilágosult harcosoknak“, mint a „tíz martyr“, egészen, félig vagy negyedig asszimilált zsidók, parasztok, kereskedők és tudósok segítségkiáltásait és mind a régi kétezereves baj miatt kiáltanak. Mindegyikükkel megtörtént, akár-hogyan is viselkedtek, akármelyik pártreceptet követték és akármelyiket vetették el.

Senkisem tehet arról, ami velünk történt és egy párt sem tudott volna minket megmenteni. Ismétlődik rajtunk a

zsidó történelem. Aki ismerte, nem lepődött meg a történeteken, aki pedig nem ismerte, az olyan ember, aki nem ismeri szülői házát, törzsét, az életösvényt, melyet neki meghatároztak. És ennek nem szabad csodálkoznia, hogy meglepték.

A „KIVÁLASZTOTTAK“ VÉLEMÉNYE

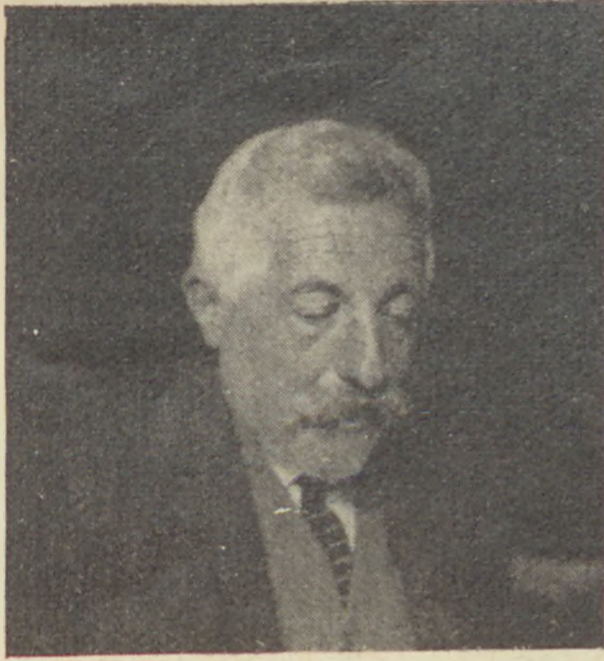
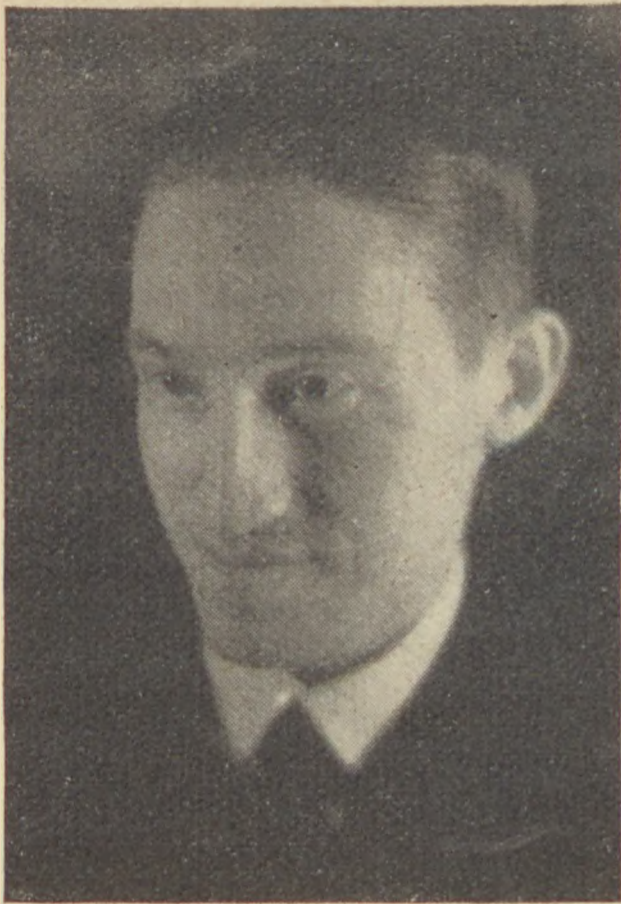
Vártuk, vártuk, hogy fel fog végre hangzani a kiváló német humanisták, tudósok, kiválasztottak, teologusok véleménye a német zsidók tragédiájáról. És íme felhangzott. Kittel professzor, a thübingi egyetem híres teológiai tanára, akinek könyvei nélkül egy modern rabbit el se lehetett képzelni, röpiratot adott ki a zsidókérdésről. Csöpögő kenettelteljes írás, melynek végeredménye az, hogy a megoldás egyetlen útja a zsidókat megfosztani minden állampolgári jogtól és a „vendégviszonyt“ az idegennel szemben törvényesen szabályozni. Asszimilálni nem lehet, mert az asszimilált zsidó marómeleg a nemzettestben, a cionisták nem elég vallásosak a teologus-tanárnak, tehát nincs más mód, mint a teljes kiközösítés. Azért nem kell félni, hogy éhenhalnak. Majd csak lesz elég segítség a világ zsidóságának nemzetközi szervezetei részéről. — Így beszél Kittel, a modern rabbik keresztény csodarabbija. Hogy emellett a hideg és kegyetlen megállapítás mellett kenetesen zászlót hajt a jámbor orthodox zsidó előtt, aki a megalázást Isten igaz büntetéseként fogadja — nem sokat von le a tényből, hogy Kittel tanár úr a zsidó vallás áhitatos dicsérete mellett a zsidó ember kiirtását prédikálja.

A FRANKFURTI EGYETEM ALAPÍTVÁNYAI

A hamburgi Isr. Familienblatt, abból az alkalomból, hogy a frankfurti egyetemről eltávolították az összes nem-árja tanárokat, összeállítja teljes lajstromát az egyetem alapítóinak, jötevőinek, akiknek adományai nélkül a frankfurti főiskola létre sem jöhetett volna. A „nem-árja“ alapítók közt van Carl Mayer von Rothschild, aki a fogorvosi klinikát ajándékozta és róla is neveztek el „Carolinum“-nak. A Speyer-család alapítványainak összege körülbelül négy-millió márkát tesz ki. A „nem-árják“ alapítványai összesen mintegy tizenkét millió márkát tesznek ki. Mindezek az alapítványok „felekezeti különbség nélkül“ való élvezésre történtek. Az alapítási oklevél 4. paragrafusára szerint, mely kimondja, hogy a kezeléség nem ismerhet a jövőben sem valláskülönbséget. Ez pedig merőben ellentétben van az „árja-paragrafussal“, mely nagyon is ismer felekezeti különbséget. Hacsak nem magyarázzák az újfajta jog szerint úgy, hogy most sem ismernek valláskülönbséget, legfőlebb csak fajkülönbséget és ez nincs az alapítólevelekben megtiltva. De mindenképp áll a kérdés, hogyan viselheti a frankfurti egyetem rektora azt a nagy aranyláncot, amely szintén egy zsidó ajándéka volt?

AZ ANTISZEMITIZMUST ELHÁRÍTÓ EGYLET

Negyvenkét évet élt, míg a nyáron kimondotta feloszlását. Németországban működött és hogy milyen sikerrel, mutatták a bekövetkezett események. Amikor alapították, még 42 éves kort sem szántak neki. Úgy vélték, hogy mi-helyt az antiszemitizmus megszűnik, elveszti létjogát a Verein is és megszűnhet. Ez pedig csak rövid idő kérdése lehet. Legfőlebb a huszadik század első éveit jöhetnek még számba. Talán. És 1933-ban megszűnt az egylet. Egészen más csillagzat alatt. Vajjon fel fog-e még támadni? Több mint 500 nem-zsidó kiválóság vett benne részt, akik felhívásukban kijelentették, hogy nem a zsidóság, hanem a német állampolgárok becsülete érdekében veszik fel a harcot az antiszemitizmus ellen. Hol vannak ezek mostan?

S Spinner
Baloldal : Ivar Hylander
Jobboldal : Rabbi Leopold Greenwald

UJ KÖNYVEK

RABBI LEOPOLD GREENWALD: TOLDOTH HAKOHANIM HAGDOLIM (Newyork, 5693). Greenwald (Grünwald) rabbi, akinek nálunk is ismeretesek a magyar zsidók történetét tárgyaló munkái, legújabb műve tárgyául a zsidó főpapok történetét választotta. „A főpapok története“ felöleli az összes zsidó főpapok életét, kezdve Áronnal egészen a második szentély pusztulásának idejéig. De Greenwald könyve még sokkal többet is ad ennél. A főpapok és a szentély története csak a középpont, mely köré csoportosulnak a zsidó nép történetének egyéb szakaszai. Megtudjuk belőle azt, hogy milyen nagy hatást tett a szentély a diaszpóra fiaira és a zsidó szekták kialakulásának történetére is. Ilyen módon Greenwald könyve nemcsak mint a zsidó főpapok monográfiája értékes, hanem becses adalékot szolgáltat az általános zsidó történelemhez is. R. Greenwald műveire legközelebb visszatérünk.

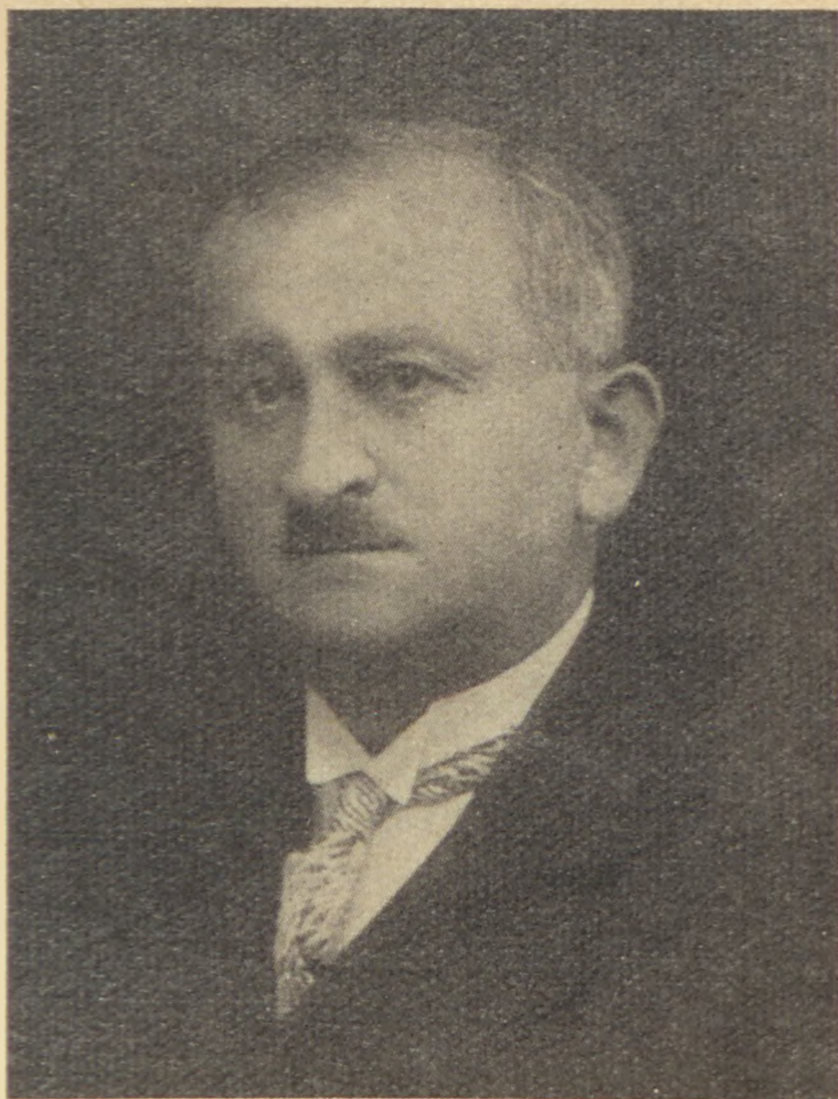
S. SPINNER: HERKUNFT, ENTSTEHUNG UND ANTIKE UMWELT DES HEBRÄISCHEN VOLKES. (Verlag Joh. N. Vernay A. G. Wien, 1933). Egy kritikus pillantás a Kelet ókori történetébe meggyőzhet bárkit arról, hogy milyen zűrzavar uralkodik ezen a területen. Bár léptenyomon találkozunk az ásatásoknál napfényre került nevekkel, mint sumerek, subari, chari, amelyek másként hangzanak az egyiptomi, másként a hettita emlékekben, még senki sem kísérelte meg ezeknek a népeknek eredetét, etnikus rokonságát és hovátartozandóságát megállapítani. Ezáltal természetesen lehetlenné vált az ókori népek történeti összefüggésének és egymásra gyakorolt kultúrális hatásaiknak kikutatása is. Ebbe a keretbe állítja bele a szerző a héber népet és keletkezésének történetét. Az új eredmények között legjelentősebb az a megállapítás, melyhez a szerző terjedelmes és meggyőző anyag feldolgozásával jut el, hogy a Biblia, helyes értelmezés mellett, elsősorú történeti forrást nyújt. Különösen az újabb keleti ásatások támasztják alá minden tekintetben a Biblia adatait. Spinner kutatásai továbbá olyan következtetésekre vezetnek, melyek a héber népnek, mint a történelmet megelőző idők legjelentősebb kultúrtényezőjének juttatnak szerepet. Nem áll módunkban e helyen behatóbban ismertetni ezeket az új, átformáló eredményeket, csak annyit, hogy teljességükben beigazolják a régi mondást: „Ex oriente lux.“ Az emberi kultúra minden fénye keletről jön és a héber nép kezdettől fogva legfontosabb hordozói és terjesztői voltak ennek a fénynek már a legelső időkben.

IVAR HYLANDER: DER LITERARISCHE SAMUEL-SAUL-KOMPLEX (I. Sam. 1—15, traditions-geschichtlich untersucht, Inaugural-Dissertation, Uppsala, 1932). E munkának célját a szerző a bevezetésben a következőkben adja meg: „A vallási élet hordozóiról, különösen a chrismatikusokról (látók, istenemberek, próféták) szóló történeteket mindenekelőtt terminológiailag és tradíció-történetileg megvizsgálni és ezáltal Izrael prófétizmusáról való fejtegetéseknek szilárd alapot adni. Ezeknek a vizsgálódásoknak a kezdetét képezi ez a tanulmány az irodalmi Sámuel-Saul-komplexumról. „Hylander kutatási módszere a szöveganalízis és a hagyománykritika. Az eredmények, amelyekhez ezeknek a módszereknek a felhasználásával eljut, nem egyeznek a mi felfogásunkkal. Nem hisszük, hogy például a „Saul-legenda“ összövegében a mondatok sorrendje a következő lett volna: 13. fej. 2. vers; 1, 6a; 1, 5b; 1, 11; 19 b; 13,3; stb., amint azt Hylander rekonstruálja (31. o.). Nem tudom, ki vett volna a „redaktorok“ között fáradságot magának, hogy azt a bizonyos összöveget ennyire összezavarja. De csak ebben a kevésbé jelentős szövegkritikai részben nem egyezünk Hylanderrel, abban a részben, amelyen a mű súlypontja fekszik, amelynek folyamán behatol a régi izraeli prófécia szellemének mélyére, minden tekintetben elismeréssel kell adóznunk a szerzőnek. De elismerte a mű kiválóságait az uppsalai egyetem is, amely ezen doktori disszertáció alapján magántanárrá nevezte ki Ivar Hylandert.

HALÁSZ SÁNDOR versei nem csatlakoznak semmiféle modern irányhoz, igazi lírai versek a szó ősi értelmében. Akár szerelem, akár mulandóság, akár remény, akár rezignáció keresi kifejezését e rímes strófákban, ez a költészet mindig őszinte, keresetlen és belső ösztönből fakad. Muta-tóba hadd álljon itt egyik legszebb versének, melyet holdogult dr. Weisz Miksa emlékének szentelt, egyik strófája:

Elmentél Te is. A boldog menethen
Üszik a sorban drága, ősz fejed,
Ha megpihent, elfáradt hús szíved lenn
Erőt találva rendítlén hitedben,
Egy üzenetet küldök el Veled.

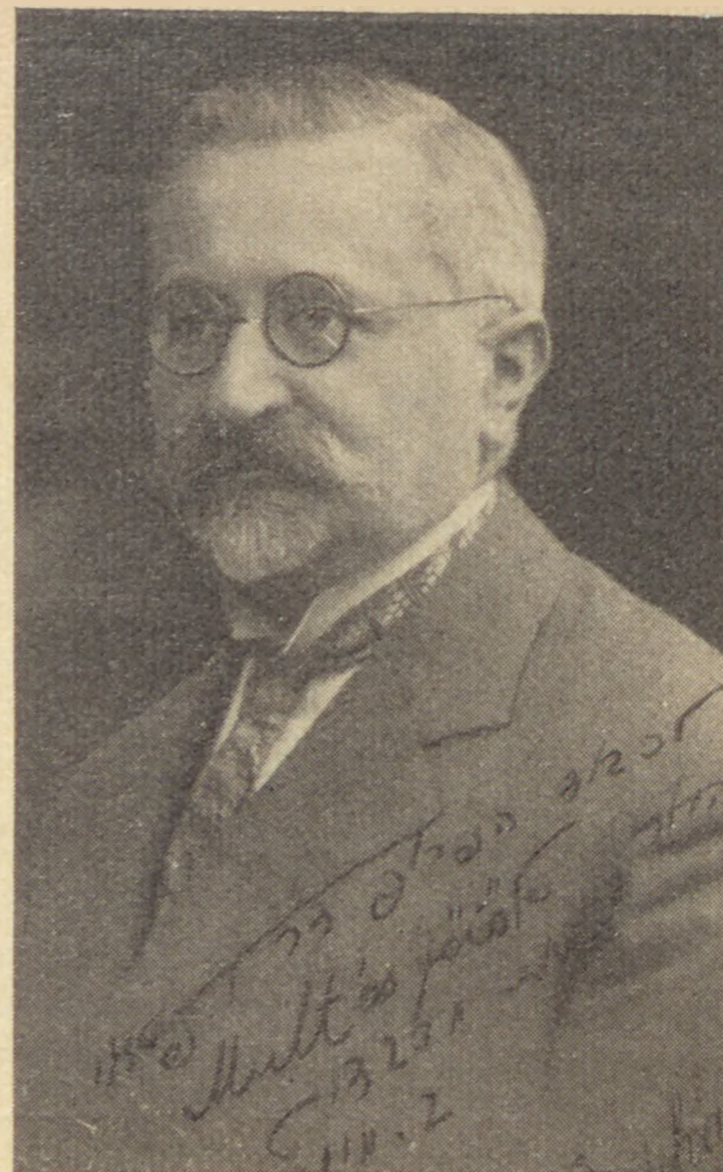
CSAVARGÁS KÖZBEN. Keleti Jenő versei. Ezekben a versekben sok a kezdés, az ismerkedés az élettal, a költészettel, az élet és költészet egymásrahatásával. Különböző versei különböző nívón mozognak, néha csak egy-egy szerencsés jelzőt talál, hogy kiemelje mondanivalóját a közepszerűségből, de akadnak egyszerűségükben is mély, sokat jelentő sorai, melyek nyomán érdeklődéssel várjuk további fejlődését.

Dr. Bolgár Mózes
a Huszton élő héber költő

Jennie Goldstein, a new-yorki
zsidó színház egyik sztárja

Benjamin Mintz
a varsói műgyűjtő

KRÓNKA ÉS SZEMLE

HÁZASSÁG. Szeptember hó 19-én kötöttek házasságot Jeruzsálemben *Patai Éva*, dr. *Patai József*nek, a *Mult és Jövő* főszerkesztőjének leánya és *Hirsch Alfréd Leon*, a palesztinai kormány jeruzsálemi közműveinek mérnöke, *Emil Hirsch* berlini igazgató-főmérnöknek, az ismertnevű műgyűjtőnek fia. Az esketési szertartást *Kook* jeruzsálemi főrabbi végezte. Tanuk voltak Prof. Dr. *Klein Sámuel*, a jeruzsálemi héber egyetem tanára és *Koch Andor* főmérnök, a jeruzsálemi Vízművek igazgatója.

BIRÓ GÉZA, A BUDAI CHEVRA KADISA ÚJ ELNÖKE. A budai Chevra Kadisa legutóbbi közgyűlésén elnökévé választotta *Biró Géza* miniszteri tanácsost, a Chevra hosszú éveken át volt alelnökét. *Biró Géza* talpig becsületes, igaz, jó zsidó, aki rendkívül szeretetreméltó modora, szerénysége, jószíve és korrekt jelleme révén mindenütt csak igaz barátokat és őszinte tisztelőket szerzett magának. A Chevra Kadisa elnökévé történt megválasztása alkalmából kifejtette, hogy célja a meglévő intézmények továbbfejlesztése, de legfőbb igyekezete a nyomor enyhítésére és a szűkölködők megsegítésére fog irányulni.

RABBIVÁLASZTÁS. A Jászberényi Izraelita Hitközség dr. *Fábián Tibort*, a budapesti és boroszlói rabbiképző jeles növendékét választotta meg főrabbijává. Az új lelkipásztor, akinek működése elé megérdemelt bizalommal tekintenek, *Fábián Ferenc*, a debreceni hitközség főjegyzőjének fia.

RABBI MEIR BERLIN — ELŐADÁST TART BUDAPESTEN. A Mizrahi-világszervezet érdemes elnöke, *Rabbi Meir Berlin*, aki a prágai kongresszuson rendíthetetlen meggyőződéssel védelmezte meg a vallásos irányzatot, Szukosz után Budapestre érkezik és *október 15-én* széles körök nagy érdeklődésével várt előadása keretében világítja meg álláspontját és irányelveit.

AZ ASZÓDI TEMPLOMAVATÁS JUBILEUMA. Róshasonó napján ünnepelte az *aszódi* hitközség templomavatásának huszonötéves jubileumát. *Steiner Jakab* főrabbi magasztos ünnepi beszéde után *Lövy Manó* elnök az előjáróság nevében tett megkapó hűségfogadalmat szent hagyományaink mellett; az istentisztelet énekművészeti részét *Grosz Mihály* kántor, a *Boros Imre* vezetése alatt álló ének-karral együtt látta el. A hitközség meleg szeretettel köszöntötte *Román Miklós* műépítész, az artistikusan finom templom tervezőjét, aki együtt ünnepelt a jubiláló gyülekezettel.

LÁSZLÓ BÉLA KORMÁNYTANÁCSOS. *László Bélát*, a Magyar Illatszer- és Háztartásicikk Kereskedők Országos Egyesületének társelnökét a kormányzó m. kir. kormánytanácsosi címmel tüntette ki. *László Béla* rendkívül önérzétes, igaz zsidóérzésű tagja felekezetünknek, aki mint a hitközség iskolaszékének, továbbá az adófelszólamlási bizottságnak tagja vesz részt a hitéletben, azonkívül szeretettel támogatja intézményeinket és gyámolítja a szegényeket. Kitüntetése alkalmából szeretettel köszönti a fővárosi zsidóság.

Gyermekharisnyatartó

Lé csattal a legjobb!

Kapható:

Székely Jenő cégnél

Budapest, IV., Petőfi Sándor ucca 9

Sirkövek Budán, Margittánál

59-es villamos végállomás

a Farkasréti zsidó temető mellett

Telefon: Aut. 57-2-59

HALÁLOZÁS

Súlyos csapás érte *Bárány Oszkárt*, a Kőbányai Szövőgyár vezérigazgatóját, felekezeti életünk illusztris tagját. Felesége, született *Killer Jolán*, 45 éves korában e hó 10-én elhunyt. A megboldogult igazi példaképe volt a nemesszívű, fenkölt gondolkodású, finomlelkű urinőnek, ideális feleségnek és anyának. *Bárány Oszkár* né halálát porig sujtott férjén kívül gyermekei: *Magda*, férjezett *Vágó Istvánné*, *János* és a kiterjedt előkelő rokonság gyászolja.

Dr. Gonda Mór né szül. *Epstein Julia* a pansevoi orvosok nesztorának, a hitközség díszelnökének neje, hosszas szenvedés után elhunyt. A megboldogultat férjén kívül fia, *dr. Gonda Gyula* ügyvéd és leánya, *Faragó Marcellné Gonda Margit* gyászolják.

Dr. Ligeti Sámuel, a timisorai ügyvédi kar érdemes tagjának édesapját, *Lichtenstein Mayer* kereskedőt széles körök benső részvételével kísérték örök nyugalomra.

Súlyos csapás érte a Zsidó Nemzeti Szövetség cluji helyicsoportját, érdemes elnöke, *Fischer Lipót* halálával. Az elhunyt, aki *Fischer Gottlieb* székesfehérvári orthodox rabbi unokája volt, lelkes buzgósággal vett részt minden zsidó közösségben, így többek között a Tarbuth-gimnázium alapítá-

Uj év! Uj szerencse!

Nagy szerencse érheti Önt az új évben, ha nálunk vesz részt az osztálysorsjátékban. Főnyeremény szerencsés esetben

500.000 aranypengő

Minden második sorsjegy nyer. Rendeljen tehát sorsjegyet

Weisz Béla és Tsa

bankház, főelárusítónál

Budapest, VII. Wesselényi-u. 18

Sorsjegyek osztályonként:

Egész	Fél	Negyed
24.— P	12.— P	6.— P

Huzás október 14-én és 17-én

Szombat és ünnepnap zárva.

1933. NOVEMBER 1:

A haifai új kikötő megnyitása alkalmából háromhetes nagy tanulmányi utazást rendezünk

„Vulcania“

24000 tonnás legmodernebb óceánjáró óriáshajón ismét a már ismert, kedvezményes tarifával

PALESZTINÁBA

Felvilágosítás, prospektusok, jelentkezés:

Palesztinai Gazdasági Bizottság, Budapest VI., Andrassy-út 67

Cosulich Line vezérképviselő, Budapest VII., Thököly-út 2

sában és régi vágyának megvalósításában arra készült, hogy letelepszik a Szentföldön. Halálát felesége és sógora, *dr. Fischer Tivadar* parlamenti képviselő és kiterjedt rokonság gyászolja.

Grünmann Hermann kereskedő Tiszolcon 69 éves korában, szeptember 3-án elhunyt. Hosszú éveken át mint elnök állott a hitközség és a Chevra élén és az ő nevéhez fűződik az orth. hitközség megalapítása is. A megboldogultban *dr. Alfréd Grünmann* zólyomi orvos, *Grünmann Nándor*, a wieni Slavonia fakereskedelmi cég igazgatója édesapjukat gyászolják.

Weisz Jakab kereskedő Tarcalon 75 éves korában meghalt. Az elhunytban *dr. Weisz József* vágújhelyi főrabbi édesapját gyászolja.

A kitünő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz szállítva is. * Lakodalmakat vállal elsőrendű kivitelben. * Elsőrendű fajborok.

Budapest, VI., Révay ucca 4/B

Telefon 23-8-43

Pollák Sarolta 30 éve fennálló kozmetikai intézete

VI., Andrassy-út 32

Hajszálak, szemölcsök, szeplők eltávolítása diathermiával. Szépségápolás, helyi soványítás, fagykezelés a legmodernebb alapon. „**Miracle**“ hajeltávolítószer vidéki szétküldése utasítással. Többszörösen kitüntetve. „**Miracle**“ szépítőszerek. (Kérjen prospektust.)

Házam eladása folytán

költözködésig sírkőraktáramból minden elfogadható árért árusítok (még **viszonteladónak** is)

Löwy J. Budán, II., Fő-utca 88 Pálffy-tér mellett
Telefon 51-5-81

LOHR MÁRIA „Kronfusz“ vegytisztító és kelemestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85. szám
Telefon: József 302-37

AZ ERDÉLYI ZSIDÓ NEMZETI SZÖVETSÉG munkájába törekvő buzgalommal kapcsolódott be a Szövetség újonnan alakult *marginai* csoportja, amely köré Vadász Jenő bankigazgató, Lőb Izsó és Rodán Ottó már mintegy 100 tagot toborzott. Az alakuló gyűlésen Vadász Jenő, Rodán Ottó méltatták a Szövetség célkitűzéseit, megemlékezve Fuchs Dezső és Kopper István parancsnokok, Grosz Miklós és Bruder Miklós csapatvezetők munkájáról.

A SZERENCSE ÚTJAI KISZÁMÍTHATATLANOK! Ha rendel a hírneves Weisz Béla bankházában, Wesselényi-utca 18. egy osztálysorsjegyet, biztosítja magának azt a reményt, hogy a sok nagy nyereség közül egyet, esetleg 100, 200, 300 ezer pengőt is nyer készpénzben. Húzás már október 14-én.

Mindenkinek fontos!

A mai nehéz időben a legtöbb ember bevétele alig elegendő a legszükségesebbre. Nagyobb igényekre ritkán telik, pedig mindenki szeretne egy kicsit jobban élni. Kevesebb gond, megelégedettség szükséges ahhoz, hogy az élet kellemes legyen. Ezen cél elérésének a lehetőségét nyújtja a

magyar királyi osztálysorsjáték.

Mindenki viszonyaihoz mérten vehet részt ezen állami intézményben. Már 10 fillér napi kiadással, ami egy nyolcad sorsjegy árának felel meg, nyerhető 37.500 pengő, sőt szerencsés esetben 62.500 pengő. Ezen összegek egy negyed sorsjegynél kétszeresre, fél sorsjegynél négyszeresre, egész sorsjegynél a nyolcszorosra emelkednek.

Az új 31-ik sorsjátékra kibocsátott 84 000 sorsjegy közül 5 osztályban 42.000 darabot sorsolnak ki, tehát a sorsjegyeknek a fele nyer. Minden évben több mint tízenöt millió pengőt fizetnek ki készpénzben.

Az első osztály húzása már október 14-én kezdődik!

Sorsjegyek kaphatók az összes főárusítóknál.

Egész 24 pengő	Fél 2 pengő	Negyed 6 pengő	Nyolcad 3 pengő
-------------------	----------------	-------------------	--------------------

Fizetendő legkésőbb a húzások kezdete előtt!

NEIGER

J. rituális étterme
Budapest, VI., Teréz-körút 4

Lakodalmak és bankettek részére külön díszterem! Újonnan átalakítva
Kitűnő
4 fogásos ebédet házhoz szállítunk P 1.80-ért

MEGÉR annyit a vágy, a remény, hogy 3, 6, 12, 24 pengőt befektessen havonta a m. kir. Osztálysorsjátékba? Sokezer ember: nő, férfi, fiatal, öreg, szegény, gazdag azt állítja, hogy igen és celszerű, mert hol nyerhet ma egyszerre oly óriást összeget, mint az osztálysorsjátékban? Rendeljen, vagy vegyen tehát Ön is egy sorsjegyet bármelyik főárusító-nál. Mindenkinek és minden egyes sorsjegynek egyforma a nyeresési esélye!

Szemüvegek, látcsövek hőmérők. Díj-talan szemüvegvizsgálat. Új és használt fényképezőgépek. Amatőr felvétel szakszertű kidolgozása.

HEIDEN JENŐ
OPTIKA ÉS FOTÓ
Budapest, VI., Teréz-körút 8.
Szombaton zárva

SIRKŐVEK

a legolcsóbb árban kaphatók מצבות

ADLER J. sirkőraktárában

VII., Károly-körút 7. Tel.: J. 36-4-20 Szombaton és ünnepnap zárva

Kisipari termék

dömping árak

garantált minőség

ügyeljen c/műnkre

Nagymező-utca
36

Telefon: 18-4-77

lakásberendező
ipar

Semmelweis utca 7.

Külön javító és bőrfestő műhely

SIRKŐVEK

Városi üzlet: Budapest, VII., Károly-körút 3/c
Telefon: J. 349-95 Dob-utca sarok

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragóműsterem
sirkőraktára

Budapest, X., Újtemetőnél Telefon: Kőbánya 57-71

Előrebaladí idény miatt leszállított árak!

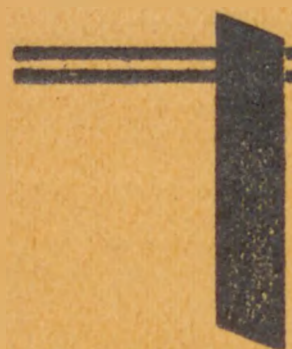
Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár-út 34

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmdék Géza.

Tábla- és tükörüveg nagykereskedés

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29

Telefon: Aut.

101-12, 101-13

«MODERN SZINES ÉS FEHÉR BUTOROK»

(konyha, előszoba és leányszoba berendezések)
nagy választékban, kedvező fizetési feltételekkel rendelés szerint is

WERBNER asztalosmesternél

VIII., Bérkocsis-utca 31 és VIII., Baross-utca 9
ALAPITTATOTT 1906 * TELEFON 45-0-86
Jó munkáért ezüstéremmel kitüntetve

Gondos Sándor

kiadásában és főbizományában
eddig megjelent:

Fleg: Miért vagyok zsidó	P 2.—
Gelber: Keresztények a zsidó fronton	P 3.—
G. Gerő László: Modern zsidó költők	P—50
Avigdor Hammeiri: Egy marék föld	
Kuti László fordítása	P 3.—
Herzl Tivadar: Cionista írások	P—50
Kuti László: Egy könnyecsepp	P 2.—
Kuti László: Megindul a mező	P 2.—
Perez: Éjszaka a régi vásártéren ...	P—50

Gondos Sándor

Budapest, VI., Andrassy-út 67

Telefon 28-4-89

REMÉNY

ZSIDÓ IFJUSÁGI LAP

SZERKESZTI

DR MOLNÁR ERNŐ

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL:

BUDAPEST, VII., SZENT DOMONKOS-U. 14

FÉLÉVI DÍJ 4 PENGŐ. * MUTATVÁNYSZÁM DÍJTALAN.

ELSŐRENDŰ

PARÓKÁK

legfinomabb
kivitelben, diva-
tos színben és
façonban

VISÓ MÁRKNÉ

BUDAPEST, VI.,
KIRÁLY UCCA 1

SIRKÖVEK

a legolcsóbb árban kaphatók

TELEFON: JÓZSEF 414—92

BOROS ÉS KOHN sirkőraktárában

Budapest, VII., Károly-körút 17. Orczy-ház

Perzsa szőnyeg

Antikbutor

Műtárgyak alkalmi vételekből!

ANTIKART R. T.

IG.: STERNBERG Z. J.

VII., DOB-UTCA 31. SZÁM

Olcsón és jól vásárolhatunk

**KLEIN
ANTAL**

UJ ÁRUHÁZÁBAN

KIRÁLY UCCA 49.

Csányi u. sarok. Szemben a Nagymező uccával

Örökíttesse meg hangját,
küldjön hangos üzenetet

Hungária gramofonlemezen

Azonnal játszható, hangerős, tiszta, tartós lemezre

FELVÉTEL

REMÉNYI STUÓ KIRÁLY UCCA 58

HOFFMANN

**KÉPKERETGYÁR
BUDAPEST**

IV., KÁROLY-KÖRÚT 28.

IV., GERLÓCZY-UCCAS.

TELEFON:

892-39.

893-05.

Az iskolai idényre

a vidéken lakó izraelita szülők, ha gyermeküket a fővárosban jól akarják elhelyezni, úgy forduljanak VIRÁG GYULÁHOZ, ahol szigorúan rituális elsőrangú ellátás, gondos felügyelet és kitűnő nevelésben részesülhet két-három fiúgyermek

**Az összes közép-iskolák és a Zene-akadémia közelében
A legjobb referenciák!**

Cím:

Virág Gyula

**Budapest, VI.,
Ó-utca 42, II. em.**

TÖRÖK A. ÉS TÁRSA BANKHÁZ R.-T.

BUDAPEST, IV., SZERVITA-TÉR 3

a m. kir. osztálysorsjáték főárusítói.

Elérhető legnagyobb nyeremény

500.000 pengő

NYEREMÉNYHUZÁS

október hó 14-én és 17-én

Az I. oszt. sorsjegy árak:

Egész sorsjegy:
P 24.—

Fél sorsjegy:
P 12.—

Negyed sorsjegy:
P 6.—

GROSZ LIPÓT

uriszabó termei

BUDAPEST

VI., Vilmos császár-út 17. sz.

Telefon: Automata 10-7-73

Raktáron csakis elsőrendű angol szöveteket tart * Szabása a divatnak teljesen megfelelő * Kiállítása elsőrendű, a legkényesebb ízlést is kielégíti * Árai rendkívül mérsékelték Fazonmunkát készséggel vállal

Egy próbarendelés meggyőzi arról, hogy kevés pénzért rendkívül jót kap

EZÜST

DISZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRI ÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR VII., KAZINCZY-UTCA 10

TELEFON: J. 435-28

Celluloid ajtóvédő

Minden színben és formában.
Mégvéd kopástól, piszkolódástól.

Celluloid klosettülés

fürdőszoba bufor,

Celluloid kilincs

HIGIÉNIA CELLULOIDIPAR

Vezérképvisellete:

BOJÁR ÉS TÁRSA

V. ker., Lipót körút 4. * Telefon 28-7-52